

Croatian Recordings 1901–1936, ed. Gerda Lechleitner, Grozdana Marošević, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2009. 176 str. + 4 CD (**Series 11/1: Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften**, hrsg. Dietrich Schüller, **Gesamtausgabe der Historischen Bestände 1899–1950** = Sound documents from the Phonogrammarchiv of the Austrian Academy of Sciences, ed. Dietrich Schüller, The complete historical collection 1899–1950)

Edicija *Croatian Recordings 1901-1936 (Hrvatske snimke 1901-1936)*, *Seriya 11/1*, sastoji se od 4 kompaktne ploče (CD) i prateće knjižice opsega 176 stranica. Kompaktne ploče donose ukupno 252 snimljene melodije, sačuvane u Phonogrammarchivu Austrijske akademije znanosti, najstarijoj zbirci takve vrste u svijetu te kao takvoj zaštićenoj

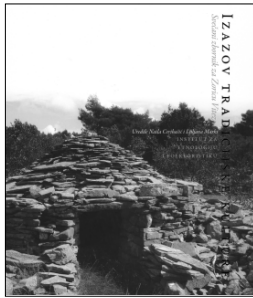
UNESCO-vim programom “Memory of the World”. Te 252 snimke nastale su u razdoblju 1901.–1936., sastoje se od 11 zbirki, u najvećoj mjeri hrvatskih te bošnjačko-muslimanskih, mađarskih, slovenskih, srpskih i talijanskih melodija snimljenih na tlu Hrvatske (Podravina, Lika, Istra, Primorje, Dalmacija, Slavonija) Moravske, Molisea, Bosne, Hercegovine, Srijema, Bačke i Gradišća, a čuvaju se pod nazivom “Hrvatski zapisi”. Obuhvaćaju tradicijske žanrove (seoske, gradske pjesme), budnice i himne, a prema sadržaju se mogu razvrstati među ljubavne, lirske, šaljive, napitnice, domoljubne i vojničke pjesme. Izvoditelji su bili: Milan Rešetar, Iosif Popovici, Giuseppe Vidossi, František Pospíšil, Josip Florschütz, Josip Široki, Matija Murko, Leo Hajek i skupina hrvatskih pjevača iz Burgenlanda/Gradišća. Uz snimke su dodani i tzv. izvorni protokoli, objavljeni kao Data CD s digitalnim snimkama. Prateće tekstove (tj. suvremene komentare snimljenog materijala) u knjižici napisali su: Walter Brey, Naila Ceribašić, Radoslav Katičić, Franz Lechleitner, Gerda Lechleitner, Mijo Lončarić, Grozdana Marošević, Dario Marušić, Gerhard Neweklowsky i Jakša Primorac. Ediciju su uredile Gerda Lechleitner i Grozdana Marošević. Kao njihovi pomoćnici upisani su Christian Liebl i Jakša Primorac. Knjižica sadrži i sve tekstove koji se javljaju u snimljenom materijalu (pjesme, recitacije, govorni materijal itd.) te opsežnu bibliografiju.

Edicija *Croatian Recordings 1901-1936, Seriya 11/1* – koju su od 2003. nadalje do godine izdanja 2009. organizirale i u djelo provele urednice izdanja Gerda Lechleitner i Grozdana Marošević – iznimno je vrijedno muzikološko (ali i jezikoslovno) primijenjeno postignuće. Njegovim objavljivanjem izvučena je dragocjena starija povijesna arhivska građa na području pohrane zvuka u govornom, pjevanom i sviranom obliku te je na najsuvremeniji tehnološki i muzikološki način višestranu uzorno obrađena, komentirana i cjelovito predstavljena. Primarna funkcija ovog izdanja je da pruži akademskoj, znanstvenoj i umjetničkoj javnosti lak pristup toj dokumentaciji iz prve trećine 20. stoljeća (prije otkrića i primjene magnetofona), koja je ili izvorno hrvatska (nastala na tlu hrvatskih povijesnih zemalja ili u dijaspori) ili su je namirili pripadnici drugih etničkih i narodnosnih skupina koje žive u Hrvatskoj i drugdje. Pritom se mogu istaknuti tri sloja novih i dragocjenih informacija te spoznaja koje je iznijela u javnost: 1) *dokumentaristički sloj*, čija vrijednost ima šire kulturološke implikacije; na primjer: interpretacija ilirskih budnica u izvedbi generacija djelatnih u posljednjoj trećini 19. stoljeća, interpretacija himana južnoslavenskih naroda u osvit modernih nacija prije stvaranja južnoslavenske države; autentične izvedbe vojničkih pjesama hrvatskih vojnika u Prvom svjetskom ratu i dr. 2) *tehnološki sloj* kao svjedočanstvo o brzom napretku snimateljske tehnike u prvoj trećini 20. stoljeća, pri čemu je Phonogrammarchiv tehničkom opremom potpomogao istraživače na njihovu terenskom radu (npr. Milanu Rešetaru) ili pružao usluge

individualnim snimateljskim inicijativama (npr. Josipu Širokom); 3) *izvoditeljski sloj*, gdje se npr. otkriva autor, izvoditelj i tonmajstor Josip Široki, osoba koja u dosadašnjoj hrvatskoj glazbenoj leksikografiji nikad i nigdje nije bila registrirana, ili čine pristupačnima dosad široj javnosti nepoznate izvorne snimke pjeva istaknutoga slavista M. Rešetara i dr.

Zbog gradivnog novuma, vrijednosti i zanimljivosti čitavog materijala te vrhunske znanstvene prezentacije ova je edicija bila nominirana za “Nagradu Dragan Plamenac” Hrvatskog muzikološkog društva u Zagrebu za 2009. godinu.

Stanislav TUKSAR

Izazovi tradicijske kulture. Svečani zbornik za Zoricu Vitez, ur. Naila Ceribašić, Ljiljana Marks, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2009., 436 str.

Visoka obljetnica djelovanja jedne znanstvenice – Zorice Vitez – s mnogobrojnim funkcijama u znanstvenoj i kulturnoj, institucionalnoj, primijenjenoj i popularnoj sferi, povod je ovome *Festschriftu*, obljetničkom zborniku. Svoj je radni vijek Zorica Vitez provela u Institutu za etnologiju i folkloristiku, gdje je bila i ravnateljicom (1986.–1999.): započevši s istraživanjima plesa (kao dio svojega prijašnjeg interesa i angažmana u ansamblu Lado), sudjeluje u timskim terenskim istraživanjima Instituta, već zarana upućuje na probleme statičnosti i ahistoričnosti tadašnje etabrirane etnološke metodologije, na nužnu orijentaciju prema običajima u suvremenosti te u urbanom kontekstu. Ti su se tematski, konceptualni i metodološki okviri odrazili i u njezinim brojnim znanstvenim radovima, napose monografijama o tradicijskim oblicima nevjenčanog braka (1975.), znamenjima smrti (1988.) i hrvatskim svadbenim običajima (2003.). Višedesetljetna je i suradnica Međunarodne smotre folklor, čija je umjetnička i stručna voditeljica od 1992. godine, davši joj pečat tematskog oblikovanja i interaktivnosti. U posljednjem je desetljeću autorski, stručno i urednički sudjelovala u sintetičkom djelu *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*, objavljenom na hrvatskom, engleskom i španjolskom jeziku (2000., 2001., 2004., 2007.), koje je popraćeno izložbenim projektom u zemlji i međunarodnim gostovanjem (Zagreb, Budimpešta, Čile i Argentina).

Dio je to opsežnog djelovanja ove znanstvenice, no ovaj zbornik ne promišlja rad Zorice Vitez *per se*, nego na tragu njezina djelovanja dodaje nove uvide, promišljanja i analize u gotovo svim područjima koja je u svojoj karijeri ta etnologinja dotakla. Upravo stoga što zbornik nije usko tematski, nego osebujno povezuje radove kroz djelo Zorice Vitez i njezinih interesa, njegova raznorodnost, ali upravo *aktualna* raznorodnost, čini ga zanimljivim uratkom u domaćoj etnološkoj znanstvenoj literaturi. U zborniku je okupljeno 34 autora – kolega, suradnika, prijatelja – koji u stilski raznorodnim tekstovima, od znanstvenih članaka i stručnih osvrtu do osobnih crtica, daju obol svečarskoj obljetnici.

Rečeno je već da se radovi u zborniku oslanjaju na teme kojima se bavila i Zorica Vitez. Tako se neki autorski prilozi bave običajnim temama: običajima uz sklapanje braka kao što je pregledni sintetski rad Vesne Čulinović-Konstantinović ili onaj koji donosi rezultate upitničkog istraživanja u

Žminju (Ivana Polonijo) te običajima i obredima uskrsnog ciklusa u Zatonu (Dragan Nimac). Tema koju je Vitez svojedobno otvorila svojim *Znamenjima smrti* i koja ju je ponukala da propita “granice profesionalnog i ljudskog ponašanja”, na osebujan se način kroz intimnu priču nanovo legitimira kao antropologija smrti i umiranja (Jasna Čapo Žmegač) i dopunjuje analizom smrti u hrvatskim narodnim poslovicama (Josipa Tomašić i Stipe Botica). Nekoliko je etnomuzikoloških radova: o svadbenom repertoaru Karlovačkog Pokuplja (Grozdana Marošević) i pregledni rad o hrvatskom guslarstvu (Jakša Primorac i Joško Čaleta) te etnokoreološki o plesnim zapisima (Mirko Ramovš), koji evocira rani istraživački interes Zorice Vitez za istraživanje plesa. Nekoliko radova otkriva izravni utjecaj Zorice Vitez ili njezinih tekstova na autore, na tragu metodološkog propitivanja (Anamarija Vukušić), promišljanja etnološkog rada, pisanja kao i scenske prezentacije (Zvonko Martić) ili interdisciplinarne interpretacije (Marko Terseglav). Znanstvenim člancima pridružili su se i drugi suradnici – kolege: Aleksandra Muraj o oblicima društvenosti u Zagrebu na početku 20. stoljeća, Vitomir Belaj tezom o zagrebačkom svetom trokutu, Jadranka Grbić, podsjećajući na istraživanje Zorice Vitez u dijaspori (Hrvati u Slovačkoj), Antonija Zaradija Kiš tekstom o amulteskom nasljeđu u martinskoj književnoj tradiciji, Erika Krpan o odnosu hrvatskoga pjesništva i glazbe, Ljiljana Marks radom o bajkama, ali i njihovom rekanonizacijom u suvremenom književnom, metaforičkom, humornom, aluzijskom i drugom izričaju u suvremenosti.

Primijenjena djelatnost, iako dotaknuta u nekim od već spomenutih članaka, eksplicirana je u radovima Tvrta Zebeca i Naile Ceribašić, gdje se na primjerima propituje uloga stručnjaka – etnologa, etnomuzikologa, etnokoreologa – u procesima vrednovanja, izbora i utjecaja u primijenjenom radu: prvi prilog skicira djelatnost Instituta, također i Zorice Vitez posebno, u implementiranju UNESCO-ve Konvencije za očuvanje nematerijalne kulturne baštine u Hrvatsku, odnosno ukupnih djelatnosti istraživanja, registriranja, dokumentiranja, očuvanja, popularizacije; drugi prilog na primjeru perojskog *pojanja* pokazuje kako se u postupku konvencioniranja “baština” izdiže iznad tradicije, pridajući joj vrijednost, stabilnost, zaštitivnost i, konačno, iskoristivost, primjerice u turizmu lokalne zajednice i sl. Upravo ovo posljednje, ponuda “tradicije na pladnju turizma” i komercijalizacija kulture, tema je rada Sanje Kalapoš Gašparac. Nadalje, na primjeru Bornea, zavijeno postkolonijalnim promišljanjem, Snježana Zorić problematizira performativnog Drugog – onog stvorenog i ponuđenog kao turističku sliku očekivanih znanja o Drugome. U tekstu Nives Rittig Beljak i Mirjane Randić predstavlja se muzejsko-izložbeni projekt o hrani (realiziran u Etnografskom muzeju u Zagrebu), koji je prezentacijski želio uključiti i lokalno, tradicijsko, pa i nacionalno te globalno. Pitanje primjene, pitanje je odgovornosti, a to je i središnjom temom “traktata o prioritetima” Ivana Lozice: u tekstu se u suodnos stavlja djelatnost Instituta i, šire, znanstvenog rada prema izvorima financiranja te suodnos političkih i znanstvenih (etnoloških, folklorističkih) prioriteta od sredine 20. stoljeća naovamo. Na putu je osnaživanje tržišne orijentacije i u znanstvenome sektoru (za pisanja ovoga prikaza upravo je aktualan vrlo sporan prijedlog novoga zakona o znanosti koji tu tržišnu orijentaciju želi ozakoniti): predviđenoj dominantnoj odgovornosti tržištu i politici kao financijerima valja se suprotstaviti pozivanjem na odgovornost ljudima koji su u humanističkim znanostima i predmet i subjekt istraživanja.

Prigodni kratki tekstovi, gotovo crtice, napisani su iz pera bliskih suradnika Zorice Vitez na terenskom radu, pripremanju smotri, izložaba i raznolike druge suradnje te uz profesionalnu posvetu i cijenjenost njezina rada odražavaju i prijateljsku notu, spomenimo napose pismo Maje Bošković-Stulli ili zdravicu Jerka Bezića ili zbirku fotografija koju je kao obljetnički dar poklonio Vido Bagur. Upravo ti neki tekstovi daju zborniku i onu nužnu, toplu, memorabilnu notu koja ga i čini obljetničkim zbornikom; to su tekstovi bez pretenzija na znanstvenost, ali koji svjedoče da svaka znanost ponajprije počiva na znanstveniku – čovjeku.

Zbornik je dopunjen i bibliografijom radova, popisom terenske građe i izložbenih aktivnosti te radijskih i televizijskih emisija i filmova u kojima je sudjelovala Zorica Vitez (priredile Anamarija Starčević Štambuk i Koraljka Kuzman Šlogar). Ti prilozi imaju sami za sebe značaj sintetskog pregleda i korisnog pretraživača za sve.

Za razliku od ciljano tematskih zbornika, ovaj obljetnički zbornik otvara paletu “starih”, ali i novih disciplinarnih tema, udomio je niz preglednih radova, izvornih znanstvenih radova, studija primjera, stilski i teorijski raznorodnih tekstova od postkolonijalne kritike do festivalske primjene, od analize trenutne situacije u znanosti do kreiranja UNESCO-ve politike i time na dlanu čitatelju jasno oslikava suvremeno stanje disciplina etnologije i folkloristike. Zbornik će biti zanimljiv svima koje zanima odnos kulture i društva izražen kroz mnogobrojne djelatnosti – znanstvenu, primijenjenu, popularnu – u posljednjih četrdesetak godina, a Zorica Vitez je osoba koja je tu raznorodnost u svojem djelovanju i realizirala.

Valentina GULIN ZRNIĆ

Destinacije čežnje, lokacije samoće. Uvidi u kulturu i razvojne mogućnosti hrvatskih otoka, ur. Ines Prica, Željka Jelavić, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2009., 308 str.

Destinacija je u putničkom kontekstu mjesto na koje odlazimo, ali s kojeg se redovito vraćamo, mjesto koje je tek privremeno stanište. Upravo ta privremenost omogućuje upisivanje ideja i značenja koje to mjesto samo za sebe možda nema, već postoje ponajviše u našoj mašti. Otoci su idealno mjesto, idealna destinacija za upisivanje slika, zvukova i mirisa kakve priželjkujemo i kakvima se nadamo zateći na našem privremenom odredištu. Povezujemo ih sa slobodnim vremenom, ljetom i suncem i nadasve egzotikom. Percepcija izoliranih, vremenom odvojenih svjetova otoka tako je proizvela osjećaj čežnje – mi čežnemo za otokom kao raznorodnim vidovima slobode. Upravo se takav stav pomalo ironično imenuje naslovom ovoga zbornika – *destinacije čežnje*. Drugi dio naslova, *lokacija samoće*, otvara suprotna značenja. Danas je većinu vremena otok napušteno, “beživotno” mjesto, čija arhaičnost gubi draž pred oronulim naseljima i napuštenim osnovnim školama, betoniranim obalama. Ovakvo sup(ri)ostavljanje dvaju različitih života očituje se i u radovima koji su nam predstavljani. Većina, iz perspektive različitih disciplina (etnološke, antropološke, etnomuzikološke, etnokoreološke, muzealske, lingvističke, konzervatorske, sociološke i umjetničke) propituje neotočnu idealizaciju otoka, kao i svakodnevicu otočana u doba, ali i izvan “turističke sezone”.

Glazbeni život omogućuje nam uvid kako se na otoku glazbuje ljeti, kad poprima elemente popularne turističke destinacije, a kako je to zimi, kada se prakticiraju tradicijski običaji. O tim izmjenama glazbenih žanrova na otoku Braču piše Joško Čaleta. Odnos otoka i neotoka putem glazbe i jezika koji se koristi u tekstovima te kako se otočnost konstituira glazbom analizira Mojca Piškorić na primjeru otočnog rocka. Na pitanje otočnoga jezika nadovezuje se rad Lucije Šimičić i Anite Sujoldžić o kulturnom leksiku u naseljima otoka Visa s obzirom na prostorni i generacijski aspekt te rad Anite Sujoldžić o stvaranju identiteta mladih Višana na koji djelomično utječe viški govor, a koji i sam svojom lokalnom raznolikošću proizvodi otočni dualizam i kompeticiju. Zanimljivo jezično imenovanje predstavlja se u članku Tvrta Zebeca o sedam krčkih općina koje imaju različite nazive za poznati otočni krčki ples – tanac. Dijalektalne razlike u nazivu plesa upućuju na potrebu međusobnog razlikovanja otočnih zajednica, na podjelu Mi-Oni, starosjedioci-pridošlice, Boduli-

Krčani. I članak Ane Perinić govori o potrebi razlikovanja na samom otoku, premda to autorica čini analizom stereotipa u književnim djelima Vinka Pribojevića, Martina Benetovića i u dvjema hvarskim komedijama, iz kojih proizlazi njihova temporalna perzistentnost, ali i varijabilnost. O odnosu otok i neotok, odnosno kako se jedna komemoracija neotočana odvija u otočnom miljeu pišu Nevena Alempijević Škrbić, Krešimir Bermanec, Mario Katić i Tomislav Oroz. Oni propituju kako se sjećanje na Viški boj očituje kod *domaćih*, koji ignoriraju komemoraciju koju svaku godinu održava austrijsko društvo Crvenog križa pod pokroviteljstvom hrvatskih državnih institucija.

U zborniku se otvara i sklop problema vezanih za zaštitu (kulturnu, ekološku, etnološku) i turizam. Ivanu Radovani tako zanimaju mogućnosti tradicijske baštine kao turističkog potencijala na otoku Hvaru, Darka Vlahovića turistički modeli primjereni hrvatskim otocima, a Sanju Buble suhozid kao jedinstvena tehnika gradnje koja je dio našeg kulturnog identiteta, ali i mediteranskog kruga te je stoga nužna njegova zaštita i očuvanje.

Mogućnost rodne analize na otočnoj materijalnoj i nematerijalnoj baštini pružaju članci Ljiljane Gavrilović i Ive Niemčić. I dok se prva autorica tek posredno dodiruje rodnih razlika u otočnoj nošnji Mljeta na temelju crteža Nikole Arsenovića, Ivi Niemčić je rodno razlikovanje temelj analize. Ona propituje ulogu Bula u korčulanskoj moreški, ali i vlastitu ulogu istraživačice u otočnoj zajednici koja se svojim falocentričnim pogledom na običaj teško odvaja od tradicionalne slike žene. Zbornik uključuje i članke koji obrađuju specifične otočne fenomene koji svoje postojanje duguju prošlom, tradicionalnom načinom života, ali i njihov današnji status. Tako je fenomen zajedničkog vlasništva na primjeru pašnjaka otoka Žirja te njihova pravna i ekonomska regulacija tema članka Jadrana Kalea. O uporabi tradicijske medicine u prošlosti i njezinu danas tek narativnom životu pišu Hrvoje Čargonja i Tanja Bukovčan, dok Marija Živković donosi kazivanje svjetioničara o tome kako se nekad živjelo na svjetionicima, a kako to izgleda danas, kada su ta izolirana mjesta postala elitnim turističkim destinacijama. Tekst Branka Cerovca, iz perspektive kustosa, kritičara i umjetnika, također uvodi kategorije nekad i sad, ali to radi na primjeru Golog otoka, za kojim se zbog zloglasnog zatvora nije žudilo, ali se začudno ne žudi ni danas pa makar iz komemoracijskih razloga. Konačno, ovaj tematski sklop zaključuje rad Luke Šeše, koji donosi prikaz etnoloških prikaza jadranskih otoka u rukopisima Nove zbirke Odsjeka za etnologiju HAZU kao pokazatelja promjena u etnografskoj praksi. Posljednji ovdje prikazani članak bavi se otočnom suvremenošću i to onom koja nikako nije idilična, a riječ je o odnosu lokalne zajednice u Veloj Luci spram ovisnosti o drogi. Dražen Lalić i Marina Škrabalo odabirom neuobičajenog etnološkog motiva – narkomanske ovisnosti – donose etnografiju jednog mjesta, oslikavajući pritom tranzicijske mijene kojih na najgrublji mogući način nisu pošteđeni ni ti “nedotaknuti” otoci.

Brojnost tema i perspektiva donosi ovom zborniku mjestimično neujednačenu kvalitetu, no ako je shvatimo kao cijenu mnogostrukim uvidima u itekako relevantan znanstveni problem otoka, onda je ona prihvatljiva, pa čak i razumljiva. Naime, već navedena brojnost struka i disciplina kojima pripadaju autori i autorice članaka omogućuje toliko priželjkivanu interdisciplinarnost, ali i raznolikost publike kojoj se zbornik obraća. Bez pretenzija da komunicira s isključivo akademskom zajednicom, zbornik prepoznajem kao ishodištem različitih interesnih i strukovnih umrežavanja. Osim toga, zbornik je okrenut i budućim razvojnim mogućnostima koje hrvatski otoci imaju u svojim ekološkim i kulturnim vrednotama te se obraća i otočanima i neotočanima koje zanimaju takve teme bilo da su uključeni u rad institucija i udruga ili su tek ljubitelji otočnih “sloboda” za tijelo i duh.

Tea ŠKOKIĆ

Stjepan Sremac, Povijest i praksa scenske primjene folklornog plesa u Hrvata. Između društvene i kulturne potrebe, politike, kulturnog i nacionalnog identiteta. Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2010., 424 str.

Autor je na nekoliko većih primjera i kroz nekoliko državnih uređenja kronološki predstavio povijest i praksu te rekonstruirao razvoj i razmjere scenske primjene folklornih plesnih, pa i glazbenih tradicija Hrvata. Kao etnokoreolog, zaposlen niz godina u današnjem Institutu za etnologiju i folkloristiku, dugogodišnji ravnatelj Ansambla narodnih plesova i pjesama “Lado”, a prethodno član i voditelj Folklornog ansambla “Joža Vlahović”, i sam sudionikom većine prigoda i okolnosti u kojima su se odvijale folklorne plesne prakse, autor u knjizi predstavlja istraživanje koje je 2001., godine rezultiralo obranom doktorske disertacije.

U uvodnome dijelu elaborira vlastiti izbor teme i ciljeve koji su se istraživanjem nastojali postići. Izostanak sustavnijeg istraživanja društvenog, kulturnog i umjetničkog fenomena scenskog predstavljanja folklornoga plesa izvan njegova matična konteksta, kao i rekreativnog bavljenja vlastitom plesnom tradicijom, neki su od razloga sustavnog istraživanja te važne i kompleksne tematike.

Kronološki povijesni prikaz razvoja i prezentacija dalmatinskih moreški od prvih poznatih utvrđenih izvedbi u dalmatinskim gradovima u Hrvatskoj i izvan nje, uključivši preinake, korekcije i modifikacije kojima su bile podvrgnute, najstariji su primjeri primjene folklornoga plesa. Na početku 20. stoljeća zadržala se još samo ona u gradu Korčuli, gdje se tretira kao lokalna posebnost i simbol lokalnog identiteta. Za svaku dokumentiranu izvedbu autor donosi i (nužan) povijesni okvir koji pojašnjava okolnosti izvedbe, posebice okolnosti njezina dvostrukog života u kojemu se predstavlja kao autentična, tradicionalna i kao scenska izvedba.

Slijedi primjer jednokratne plesno-scenske izvedbe, glazbenoplesni prikaz *Pleszopiszen* biskupa Maksimilijana Vrhovca, koji slovi kao prvi hrvatski koreografsko-scenski prikaz hrvatskih narodnih plesova, glazbe i nošnje, a koji autor predstavlja kao političku strategiju za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja i objedinjavanje kulture i jezika.

Autor nas potom vodi u doba ilirskoga pokreta, gdje unutar političkog i kulturnog konteksta, koristeći se kao izvorima uglavnom onodobnim glasilima, donosi priču o nastanku i životu hrvatskoga i slavonskoga kola, koja u nekoliko godina postojanja postaju sastavnim repertoarom nekih hrvatskih gradskih sredina. Kolo nastaje kao potreba i produkt društveno-političkih prilika s nacionalnom simbolikom i značenjem koje je s vremenom (u novijem nastojanju njegova oživljavanja) izgubilo. Osvrće se na rad i djelovanje našega prvog etnokoreologa Franje Kuhača te donosi njegove zasluge u istraživanju i prikupljanju plesnoga repertoara svoga vremena.

Dolazimo do prodiranja skupnoga glazbovanja na tamburama iz ishodišnog prostora Slavonije i Osijeka do Zagreba. Oblikovanje novoga smjera u glazbovanju tamburaških orkestara, orkestracija tambure i njezino širenje naglašeno je važnošću tambure koji ima za hrvatski nacionalni identitet te njezino etabliranje kao hrvatskog nacionalnog glazbala i integrativnog čimbenika u povezivanju Hrvata u domovini i izvan nje, što ples zbog brojnosti i različitosti oblika te regionalnih i lokalnih osobitosti nije mogao biti.

Razdoblje između dvaju svjetskih ratova progovara o osnivanju kulturno-prosvjetne organizacije Seljačka sloga i njezinu (ideološkom i političkom) djelovanju u okviru Hrvatske seljačke

stranke. Seljačka je sloga inicirala i organizirala pokret okupljanja oko ideje nacionalnog jedinstva, a tradicijska glazba i ples odabrani su kao snažni simboli kulturnog i nacionalnog identiteta. Poslije su im dodani nošnja i običaji. Homogenizacija hrvatskoga seljaštva kulturnim i prosvjetnim radom, osnivanje ograna te povezivanje sela i grada u nastojanju približavanja seljačke kulture građanima, glavni su učinci njezina nastojanja i djelovanja u dosljednoj provedbi HSS-ove strategije. Predstavljen je razvoj smotri i ostalih aktivnosti Sloge pod diktatom političkih događaja, sve izraženija isključivost u odnosu seljačke i drugih (gradskih, tuđinskih i dr.) kultura, uključivanje struke i znanosti u pripremu i prosuđivanje smotri, intenziviranje radova na istraživanju, bilježenju i dokumentiranju građe o narodnom životu kao i nastojanje uvođenja seoske kulture u obrazovni sustav.

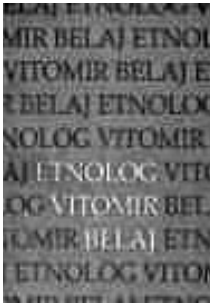
Nakon rata se obnavlja zanimanje za plesni folklor, sad i u gradovima, u kojima se osnivaju folklorna umjetnička društva i primjenjuje koncept koreografirano folklor na sceni (koji na selu nije prakticiran). Prijenosom društvenog i političkog interesa na gradske folklorne skupine osnovan je profesionalni folklorni ansambl u Zagrebu. U rekonstrukciji razvoja scenskog predstavljanja folklornih tradicija na sceni u selu i gradu autor predstavlja neformalan, onaj izvan institucija, a potom i institucionalni aspekt, prateći djelovanje institucija za razvoj kulturno-prosvjetnog i umjetničkog amaterizma na čelu sa Savezom kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske (SKPDH), krovne institucije nakon Drugoga svjetskog rata za koordinaciju i organizaciju folklornog amaterizma u Hrvatskoj. Nakon Drugoga svjetskog rata u selu se provodi nova ideologija slijedom koje se marginalizira Sloga, a u repertoar se uvrštava suvremeno stvaralaštvo i ono iz NOB-a i socijalističke izgradnje. Politička je tendencija ovaj put da folklorni ansambl napuste nacionalne programe i usvoje repertoar jugoslavenskih naroda i narodnosti kako bi se realizirali ciljevi i namjere “jugoslavenskog programa” kojim se nacionalni identitet potiskivao na štetu jugoslavenskoga.

Predstavljeno je djelovanje i uloga Zvonimira Ljevakovića kao ključne osobe u nastanku “zagrebačke škole”, njegov specifičan i plodonosan pristup obradi folklorne građe za scensku primjenu te osnivanje i vodstvo folklornog ansambla “Joža Vlahović”, a zatim rad unutar državnog profesionalnog ansambla “Lado”. Autor potom analizira stanje plesnog i glazbenog amaterizma novijega doba, do kraja 20. stoljeća. Uz buđenje općeg svjetskog zanimanja za plesne tradicije, plesni se folklor stilizira i udaljuje od autentičnih elemenata. Autor se osvrnuo i na tužnu sudbinu Hrvatskoga sabora kulture i prikazao preostalo djelovanje organiziranog folklornog amaterizma u Hrvatskoj.

Na samome je kraju predstavljen kratak pregled aktualnih folklornih plesnih zbivanja u Zagrebu.

Doneseno je istraživanje u prvome redu predstavilo praksu scenske primjene folklornog plesa u Hrvata. Opsežno citirani izvori na kojima počiva analiza svekolike tematike kako bi se pojasnio povijesni okvir donosi mnogo povijesnih pojedinosti te otvara mogućnosti drugih i novih istraživanja. Međutim, izostanak recentnije, ali i postojeće vrijedne domaće i inozemne literature koja bi osuvremenila, obogatila te najzad omogućila dublju i precizniju analizu, donekle je osiromašilo svakako vrlo vrijedan prinos istraživanju plesa. Predstavljeni širi kontekst plesnih ekstrakata zasigurno će biti zanimljiv i korisan mnogima drukčijih interesa osim samo plesnih i folklornih, ponajprije onih povijesnih, socioloških i političkih.

Ivana KATARINČIĆ

Etnolog Vitomir Belaj. Zbornik radova povodom 70. rođendana Vitomira Belaja, ur. Tihana Petrović Leš, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF Press, Zagreb 2009., 411 str.

Iskazujući priznanje i poštovanje *professoru emeritusu* Vitomiru Belaju, redovitom profesoru Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, dugogodišnjem pročelniku toga Odsjeka te predstojniku Katedre za nacionalnu etnologiju u povodu njegovoga 70. rođendana, znanstveniku koji je nekoliko desetljeća utjecao na razvoj hrvatske etnologije i kulturne antropologije, uveo nova područja istraživanja kao što su religijska etnologija i komparativna mitologija, što je na više načina utjecalo na razvoj hrvatske etnologije, skupina autora iz užega suradničkog, znanstvenog i prijateljskog kruga, posvetila mu je ovaj zbornik.

Na samome početku neobična gesta: poziv urednice slavljenuku da napiše autobiografiju, ali “ne službeno s podacima o napredovanju i sl.”, nego “sočan tekst” da bi “svojim prijateljima, studentima i kolegama približio jednog drugog, manje poznatog Vitomira Belaja” (str. 10). Slavljenuk se odazvao i to je uspješno učinio te je stoga početni tekst zbornika doista skica za zrcalnu autobiografiju ili “Nestvarna slika u zrcalu nije trajala ni jedan cijeli dan...”, u kojoj se nižu slike i sjećanja na djetinjstvo, srednjoškolske i studentske dane, prva zaposlenja, početke i razvoj nastavnoga i znanstvenoga rada, obitelj i prijatelje.

Slijedi “Popis radova”, tj. bibliografija Vitomira Belaja, koji je sastavila Nedjeljka Paro, a na koji se logično dovezuje prilog Milane Černelić “Etnolog Vitomir Belaj”, koji je zapravo kratak “službeni” životopis, nastavni i znanstveni doprinos slavljenuka te osvrt na ostale djelatnosti, funkcije i priznanja. Akademik Josip Bratulić priključio se kao autor prilogom “Zdravice na hrvatski način”. Željko Tomičić autor je rada “Uz nalaze kalupa za pećnjake iz Iloka. O svezama arheologije, etnologije i kulturne antropologije na nekim primjerima iz hrvatskog srednjovjekovlja”, a Marija Mirković i Janko Belaj zajedno potpisuju članak “Odakle Rangeru hrvatstvo”. Akademik Radoslav Katičić autor je priloga “Perunovo svetište nad Žrnovnicom kod Splita”. Slijede radovi dvoje slovenskih etnologa – Mirjam Mencej: “‘V gostje pa takrat prišla bom kadar trikrat svet obišla bom...’”. Kroženje desetnikov kot način stopanja na drugi svet” i Andreja Pleterskog: “Mitsko kolo – kolo sv. Katarine”. Još jedan arheološki prilog potpisuje Aleksandar Durman: “Valja nama preko rijeke. Misterij i simbolika smrti od mezolitika do brončanog doba”. Franjo Emanuel Hoško autor je teksta pod naslovom “Obrednik i molitvenik zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca. O nekim oblicima pučke pobožnosti”. Mađarski etnolog Gábor Barna također pridonosi temi pučke pobožnosti tekстом “‘Živa krunica’ Confraternity”, a na istu te srodnu tematiku nastavlja se i dva posljednja priloga: Žarka Španičeka “Mlada nedjelja u pučkoj pobožnosti Slavonije” i Gorana Pavela Šanteka “Postajanje svetim. O religiji kao sredstvu nove identifikacije”.

Činjenica da su autori znanstvenici s područja više znanstvenih disciplina (etnologija, arheologija, književnost, religija, mitologija...) upućuje čitatelja na zaključak o općoj znanstvenoj orijentaciji Vitomira Belaja spram interdisciplinarnosti, a prevaga tema koje tendiraju spram rituala, mitologije, pučke pobožnosti i religije svjedoči o odjeku i o tome kako je uvođenje novih područja istraživanja, od kojih su neka inicirana prije gotovo devet desetljeća (primjerice komparativna religija A. Gahsa iz dvadesetih godina prošloga stoljeća), bilo poželjno i prijeko potrebno u etnologiji i šire.

Sve u svemu, prilozi u ovome zborniku, prema navodima autora, inspirirani su ili neposrednom suradnjom s Vitomiro Belajem (zajedničko terensko istraživanje, slušanje njegovih predavanja na diplomskoj ili poslijediplomskoj nastavi, suradnja na zajedničkim projektima i sl.) ili općenito poznavanjem i uvažavanjem njegova znanstvenog opusa. Napokon, neki su priloženi u zbornik kako bi poduprli neprijepornu činjenicu o mnogim poveznicama kojima se snažno isprepleću etnologija i kulturna antropologija i druge, etnologiji srodne znanosti i znanstvene discipline. Time je, naime rad Vitomira Belaja snažno obilježen.

Ovaj svečani zbornik odabirom autora (i njihovim odazivom), među kojima su suradnici, kolege i bivši studenti, te prilozima koje su pripremili, pokazuju koliko je širokoga spektra znanstveno djelovanje slavjenika, koliko je interdisciplinaran njegov rad i kolika je zbog svega navedenoga znanstvena, nastavna i osobna reputacija *professora emeritusa* Vitomira Belaja.

Jadranka GRBIĆ

50 godina Hrvatskoga etnološkog društva (1959.–2009.), ur. Tihana Rubić, Nevena Škrbić Alempijević, Željka Jelavić, Željka Petrović Osmak, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb 2009., 220 str.

Prošle je godine Hrvatsko etnološko društvo – koje je do godine 1975., kada se osamostalilo, djelovalo kao ogranak Etnološkoga društva Jugoslavije – proslavilo svoj pedeseti rođendan. Ta je obljetnica bila povodom odluci o konačnoj realizaciji više godina u Društvu tinjale želje o objavljivanju publikacije kojom bi se sustavno predstavila i analizirala njegova povijest, osobito s obzirom na to da posljednji rad koji se bavio djelovanjem HED-a seže trideset godina u prošlost (Milićević 1979.). Zahtjevnosti zadatka kojega su se primile urednice ove *Spomenice* (T. Rubić, N. Škrbić Alempijević, Ž. Jelavić i Ž. Petrović Osmak) osobito je pridonosilo to što je riječ o razdoblju od tri “neispisana” desetljeća tijekom kojih su se u domaćoj etnologiji događale generacijske mijene, ali i mijene paradigmi koje su utjecale na značajke znanstvenih tradicija u koje su se upisivali ili su upisivani domaći etnolozi, djelomice i zbog njihove užestrukovne i/ili institucionalne pripadnosti.

Središnji se dio publikacije sastoji od pet priloga. “Uporišne točke djelovanja i/ili sjećanja” naziv je prve cjeline, koju potpisuju Tihana Rubić, Bojan Mucko i Mario Katić. Zasebnim i usporednim razmatranjem spoznaja iz razgovora s nekim članovima HED-a te analizom objavljenih i arhivskih dokumenata koji se tiču aktivnosti Društva, autori upućuju na različite aspekte pedesetogodišnjega djelovanja Društva, ističući pritom osobito neka ključna imena i događaje važne za njegov razvoj.

Posebnu su pozornost u takvoj prezentaciji HED-a posvetili osamdesetim godinama protekloga stoljeća, tijekom kojih se, riječima autora, dogodio “niz dalekosežnih inicijativa i utjecajnih paradigmi”. S tim su inicijativama i paradigrama, izravno ili posredno, makar djelomično vezana i ona područja etnološkoga interesa što ih autori navode kao ostala *uporišta* HED-ova djelovanja: rod, identitet/etnicitet, religija, svakodnevica, rat.

Važno je napomenuti i kako autori, u razmatranju načina djelovanja Društva i njegove “reputacije”, međuinstitucionalnu i međunarodnu suradnju podređuju individualnim angažmanima i suradnji među osobama koje su u određenim razdobljima (mandatima) bile članovima Upravnoga odbora, odnosno aktivnim članovima Društva.

Donekle je slično gledište i u podlozi priloga “Mijene etnoloških pristupa i metoda”, gdje Nevena Škrbić Alempijević i Tomislav Oroz nastoje utvrditi u kojoj mjeri HED utječe na razvoj domaće etnološke misli, odnosno ispunjava svoju Statutom definiranu svrhu djelovanja na unaprjeđenju domaće etnološke znanosti. Autori HED promatraju kroz prizmu izvaninstitucionalne stručne suradnje u kojoj se susreću različite znanstvene tradicije i teorijske paradigme, međusobno različiti pojedinci po svojoj unutarstrukovnoj, institucionalnoj, dobnoj i regionalnoj pripadnosti. Osobitu su pozornost u promišljanju spomenutoga pitanja autori posvetili dosad u radovima o razvoju domaće etnološke misli pomalo zanemarenomu muzeološko-konzervatorskomu području djelovanja s jedne te, s druge strane, polarizaciji domaće etnološke zajednice na “terence” i “teoretičare”.

Posrednička uloga HED-a, ali iz nešto drukčijega očišta, u središtu je zanimanja i autoricama treće cjeline zbornika, naslovljene “Suradnja, komunikacijski kanali, stari i novi mediji”. Petrović Osmak i Pandža pozornost posvećuju pitanjima solidarnosti među članovima Društva (briga za zapošljavanje), sadržajima i medijima posredovanja informacija (*Bilten, etno-info*), Etnološkomu klubu kao posebnom prostoru komunikacije koji je (uz godišnje skupove) namijenjen stručnim raspravama među članovima i, konačno, oblicima profesionalne podrške, odnosno stručnoga uvažavanja, što se očituje nagradom “Milovan Gavazzi”.

Pitanjem brojčane zastupljenosti i statusa te ulogom studenata i njihovim aktivnostima u polustoljetnome djelovanju HED-a bavi se prilog što ga potpisuje student etnologije Silvije Habulinec. Osobito je zanimljiv dio u kojemu autor na temelju kazivanja, odnosno prisjećanja pojedinih etnologa na njihovo studentsko razdoblje, opisuje neke od stručnih aktivnosti kojima su tada bili akterima. Tomu Habulinec dodaje i uvid u neke suvremene studentske angažmane u okviru Društva (jedan od primjera jest i ovaj prilog) i domaće etnološke struke.

Središnji dio *Spomenice* zatvara prilog Željke Jelavić i Petre Srblićinović usredotočen na pitanja društvene angažiranosti i javne prepoznatljivosti Hrvatskoga etnološkoga društva. Prateći različite aktivnosti HED-a i ističući kako je većina domaćih etnologa složna oko toga da su nedovoljno prepoznatljivi i da se struka u širem društvu ne uvažava, autorice se kritički osvrću na pasivnost etnologa u odnosu prema medijima, ali i na problem realizacije ideja koje se generiraju u Društvu. Ipak, da ima prostora za optimizam autorice potvrđuju navodeći pojedine primjere dobre realizacije nekih HED-ovih ideja, odnosno osmišljavanja aktivnosti koje su Društvo u javnosti učinile vidljivijim, a njegovu djelovanje omogućile da bude shvaćeno i kao čimbenik društvenoga angažmana.

Uz navedene tematske tekstove *Spomenica* sadrži i pretisak Miličevićeva teksta “Dvadeset godina rada Etnološkog društva u Hrvatskoj” (1979.), preslike fotografija koje su zabilježile pojedine događaje iz povijesti HED-ova djelovanja te tri tekstualna priloga: popis članova upravljačkih tijela Društva u proteklomu pedesetogodišnjemu razdoblju, popis sadržaja HED-ova časopisa *Etnološka tribina* i izbor iz kronologije događanja.

Ana-Marija VUKUŠIĆ

Lado – hrvatsko nacionalno blago 1949.–2009.,
Lado, Školska knjiga, Zagreb 2009., 294 str.

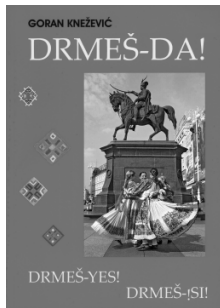
Za svoj šezdeseti rođendan nacionalni profesionalni ansambl narodnih plesova i pjesama Hrvatske Lado dobio je na dar ovu reprezentativnu monografiju. Monografija *Lado – hrvatsko nacionalno*

blago uspjela je prenijeti na papir raznolikost, širinu i bogatstvo ansambla koji već šezdeset godina u zemlji i inozemstvu uspješno promiče hrvatsku tradicijsku kulturu. Lado je istodobno čuvar i suvremeni odraz negdašnjih glazbenih i plesnih praksi hrvatskoga naroda, odnosno njihova interpretacija namijenjena prikazivanju na pozornici i u audiovizualnim medijima. Tom bogato opremljenom monografijom Lado će s pozornica ući u mnoge javne knjižnice i privatne biblioteke.

Knjiga je okupila sedamnaest autora, redom vrsnih stručnjaka u polju kojim se bave, koji su se u svom profesionalnom životu susreli s Ladom i koji iz osobne vizure i profesionalnog iskustva promišljaju o Ladu. Nakon tri kratka uvodna teksta ravnateljice Lada Ivane Lušić i Ante Žužula, predsjednika Uprave Školske knjige kao predstavnika izdavača te Zorice Vitez, Ivan Ivančan, umjetnički voditelj, predstavlja Lado danas, njegove plesače/pjevače, orkestar, vokalne skupine, gostovanja, koreografju, tematske koncerte. Ističe kako je posljednjih godina uz scensko predstavljanje umjetnički obrađene hrvatske glazbene i plesne baštine kao osnovne programske odrednice ansambla, Lado otvoren za različite glazbene i plesne izričaje te suradnju s autorima koje je inspirirao hrvatski folklor. Projekt Lado Elektro približio je Lado mlađoj publici koja prije nije imala doticaja s hrvatskom folklornom scenom. Mario Šimundža piše o Ladu kao ambasadoru u svijetu, o Ladu koji na svojim inozemnim gostovanjima kojim je obuhvatio pedesetak svjetskih zemalja i više od 250 gradova promiče našu kulturnu baštinu na najvišoj razini. O mijenama u glazbenom, vokalnom i instrumentalnom izričaju Lada kroz povijest, o dirigentima, skladateljima, voditeljima, suradnicima i solistima govori tekst Bojana Pogrmilovića, bivšeg desetogodišnjeg glazbenog voditelja i dirigenta Lada. Stjepan Sremac kao bivši desetogodišnji ravnatelj i dobar poznavatelj ansambla i hrvatske folklorne scene predstavlja povijest Lada. Kreće od osnutka, odnosno od konteksta vremena i prilika u kojima se rodila ideja i potreba za osnivanje takvog profesionalnog ansambla. Budući da se u prvoj polovici 20. stoljeća folklorni izričaj počinje koristiti i izvan svog prvotnog konteksta, u kratkim nacrtama autor predstavlja njegov put do pozornice. Također prati mijene u umjetničkoj i poslovnoj politici Lada, komparirajući ih s razvojem primijenjene etnologije u svijetu i u nas, osvrćući se i na druge velike nacionalne ansamble. Slijede dva kratka teksta sjećanja na dvojicu umjetničkih voditelja koji su zasigurno ostavili najviše traga, svog osobnog umjetničkog pečata i usmjerili Lado u kolosijek kojim i danas uspješno putuje, a to su Zvonimir Ljevaković i Ivan Ivančan. O prelasku iz amatera u profesionalce, o mijenama u vokalnom izričaju te utjecaju tradicijskih tehnika na Lado i povratak ladovske vokalne interpretacije natrag u tradiciju govori tekst Bože Potočnika, bivšeg voditelja orkestra. Zbog svoje nejasne etimologije i mitske komponente riječi *lado*, Lidija Bajuk i Stipe Botica, udružujući pera, pretražili su neka od mogućih rješenja značenja. Slijede tekstovi Zorice Vitez, Tvrtka Zebeca i Joška Čaleta, koji promišljaju o Ladu iz vizure znanstvenika koji se bave primijenjenom etnologijom, etnokoreologijom i etnomuzikologijom. Vesna Zorić piše o ladovskom likovnom izrazu, o njegovu fundusu koji zaslužuje naziv putujućeg muzeja jer sadrži više od 1000 kompleta nošnji. Svi tekstovi u monografiji odišu slavljeničkim tonom, ilustrirani su brojnim predivnim fotografijama s mnogobrojnih nastupa iz svih krajeva svijeta te detaljima slikovitih nošnji i nakita. Zadnji tekst Nane Šojlev, redateljice s Hrvatske radiotelevizije, posebno je emotivan jer autorica poetično predstavlja svoje iskustvo dugogodišnje suradnje s ansablom s naglaskom na dvama glazbenim filmovima koji su se snimali 2003. i 2004. godine. U prilogu "Rekli su o Ladu" čak dvadeset troje poznatih i priznatih umjetnika, redatelja, baletnih umjetnika, opernih solista, dirigenata, profesora glazbe, skladatelja i veleposlanika donosi kratke crtice iz svojih osobnih profesionalnih i privatnih susreta s Ladom. Slijedi pregled kritika i osvrta iz tiska u Hrvatskoj i inozemstvu, popis međunarodnih gostovanja, nagrada i priznanja, nosača zvuka, popis vodstva i članova Lada u proteklih 60 godina te današnja postava svih članova ansambla. Monografija završava vizualnom poslasticom Ive Pervana "Ansambl Lado u objektivu kamere", zbirkom 26 umjetničkih fotografija ansambla snimljenih na otvorenom u različitim tradicijskim ambijentima.

Svi su tekstovi objavljeni paralelno i na hrvatskom i na engleskom jeziku, pa kako je riječ o iznimno bogato ilustriranom monografskom izdanju, očekivati je da će ova monografija biti čest poklon u raznim međudržavnim protokolarnim i manje protokolarnim prigodama, ali i svima onima koje zanimaju hrvatska tradicijska kultura i stvaralaštvo.

Iva NIEMČIĆ

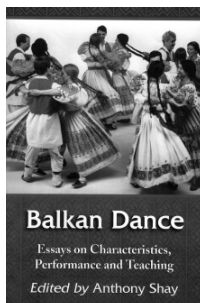
Goran Knežević, Drmeš – da!

Ethno, Zagreb 2009., 112 str.

Knjiga Gorana Kneževića *Drmeš – da!*, kao što i sam naslov nagovještava, posvećena je narodnom plesu *drmešu*, najpopularnijem plesu sjeverozapadne Hrvatske. Autor u predgovoru s čitateljem dijeli kratku crticu iz osobnog života koja ga je inspirirala i potaknula da krene tragom *drmeša* na putovanje po Hrvatskoj. U uvodnom se dijelu knjige govori o povijesti *drmeša*, njegovoj rasprostranjenosti, mogućim mijenama, osnovnim značajkama u strukturi koraka i međusobnim odnosima plesača, o kontekstu izvođenja te se *drmeš* ističe kao nezaobilazan marker identiteta Hrvata. Autor je prema kriterijima estetike, održivosti, autentičnosti i plesne različitosti u svoj izbor svrstao *drmeše* iz središnjeg dijela Hrvatske. Za lakše čitanje i razumijevanje predstavljene plesne građe na kraju uvodnoga dijela autor donosi kratak rječnik, odnosno pojašnjenje etnokoreoloških i koreografskih termina. Uvodni tekst je u cijelosti objavljen i na engleskom i španjolskom jeziku. Slijedi precizan opis 21 inačice plesa *drmeša*. Uz naziv lokalne inačice plesa navedena je i mikroregija kojoj taj ples pripada, notni zapis s naznakom tko je autor zapisa i na kraju opis plesa. Opis plesa sadrži plesnu formaciju (npr. četvorka), plesni sastav (npr. mješovit), plesni rukohvat (opisan) te opis koraka i kretanja u prostoru po taktovima. Knjiga završava popisom iskorištene literature.

Budući da se etnokoreologija uglavnom bavila istraživanjima plesa na određenim lokalitetima i u zajednicama, krenuti tragom nekog plesa, dakle suprotnim putem, nije nimalo lak i jednostavan zadatak. Ovo je prva knjiga u kojoj je izbor sustavno prikupljenih zapisa različitih inačica *drmeša* iz središnje i sjeverozapadne Hrvatske. Stoga je autor te knjige maloga formata, ali velikog značenja uložio mnogo truda i svojeg dugogodišnjeg iskustva plesača, voditelja, koreografa te skupljača plesne građe na terenu kako bi svoje znanje prenio i podijelio sa svim štovateljima narodnog plesa. Malobrojne studije o tom karakterističnom hrvatskom plesu ovim su izborom dobile prvi put sređenu građu – uz notne zapise i opis pojedine inačice uz navode terminologije kojom se amateri i voditelji folklornih skupina najčešće služe u učenju i uvježbavanju *drmeša*, kinetogram svake inačice i fotografije u nošnjama.

Iva NIEMČIĆ

Balkan Dance. Essays on Characteristics, Performance and Teaching, ed. Anthony Shay Jefferson, McFarland & Company, Inc., Publishers, North Carolina and London 2008., 281 str.

Zbirka eseja pod nazivom *Balkan Dance* jest svojevrsan *Festschrift* Dicku Crumu. Posvećena je sjećanju na rad i djelo prvog američkog koreografa, istraživača i plesača koji je popularizirao ba-

kanske tradicijske plesove na američkom tlu te posvetio pedeset godina svojega života podučavanju plesa. Bio je učitelj i mentor većini okupljenih autora koji mu se ovom knjigom odužuju i zahvaljuju. Prema riječima urednika, do ovog izdanja nije bilo publikacije na engleskom jeziku o balkanskim plesovima iako su u američkim folklornim krugovima ti plesovi vrlo popularni. Mirjana Laušević, na čiji se rad urednik nerijetko i poziva u knjizi, u svojoj se autorskoj knjizi *Balkan Fascination: Creating an Alternative Music Culture in America* (2007.) bavila američkim glazbenim fenomenom – balkanskom glazbenom scenom među pripadnicima američke zajednice (*Balkanites*). Knjiga *Balkan Dance* uz dva priloga o balkanskim plesovima u Americi donosi istraživanja u lokalnim zajednicama na balkanskom poluotoku.

Već je samim naslovom knjige, koji dobiva značenje tek iz gledišta Amerikanaca, jasno da je knjiga nastajala ponajviše iz pera američkih istraživača i znanstvenika (osim dvoje grčkih autora) i da je namijenjena američkoj čitateljskoj publici.

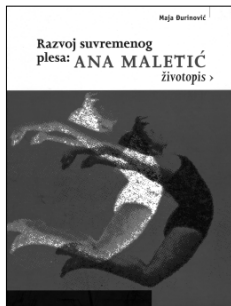
Publikacija obuhvaća 14 eseja podijeljenih u, osim uvodne, tri tematske cjeline. Prva, ujedno i najopsežnija tema koja obuhvaća čak devet priloga promišlja o tome kako folklor, a naročito ples kao najtjelesniji oblik kulture dobiva političko i nacionalno značenje u kontekstu balkanskih naroda posebno nakon Drugoga svjetskog rata. Silverman i Papakostas pišu o Romima u Makedoniji i Grčkoj, o stereotipima koji ih obilježavaju, o vrlo traženim Romima glazbenicima profesionalcima nasuprot privatnoj i potpuno intimnoj sferi romskih plesačica. Grkinja Loutzaki prati transformaciju tradicijskog plesa od lokalne zajednice do nacionalnog spektakla u Grčkoj. Na primjeru bugarske tradicijske plesne kulture Nielson nastoji razotkriti ključni komunistički karakter profesionalne folklorne izvedbe i pokazati kako je ples istodobno kulturno relativan i povijesno određen. Maners i Shay u svojim esejima propituju kako i u kojoj mjeri nacionalizam i etnicitet utječu na primjenu tradicijskih plesova na pozornici na području Bosne i Hercegovine te Srbije.

Druga tema, koju čine dva teksta, promišlja fenomen balkanskih plesova u Americi. Evanchuk opisuje početak masovnog interesa za egzotične plesove Balkana u pedesetim godinama 20. stoljeća, a June Adler Vail nastavlja iz osobnog iskustva (1978. – 1982.) priču američkog ansambla “Borovčani”, koji je u svom repertoaru izvodio pjesme i plesove Balkana.

U trećoj temi tri eseja predstavljaju kako Amerikanci pristupaju proučavanju i učenju plesova i pjesama s Balkana, kreirajući vlastiti model za analizu izvedbenih praksi. U ovoj knjizi Hrvatska je (osim fotografije na naslovnici) predstavljena *dvoranskim kolom* u eseju Nancy Lee Chalfa Ruyter. Riječ je o koreografiji salonskog plesa nastaloj u doba ilirskog preporoda kao odgovora srednjoeuropskom utjecaju i šarmantnom valceru pa je ni po čemu ne možemo staviti pod kapu tradicijskih balkanskih plesova. Autorica donosi kronološki slijed prenošenja znanja i vještine plesanja *dvoranskog kola*. Počinje s povijesnim i političkim kontekstom u kojem se rađa ideja koreografije, njezinih izvedaba u Zagrebu, Kuhačevih zabilješki o *dvoranskom kolu*, Pietru Coronelliju, talijanskom učitelju plesa koji je podučavao *dvoransko kolo* i koji je svoje znanje o tom plesu prenio dvjema kćerima. Na posljetku o Dicku Crumu, koji je od Coronellijeve kćeri naučio jednu inačicu koreografije, a koristeći se Kuhačevim bilješkama rekonstruirao 1984. godine koreografiju *dvoranskog kola* na sveučilištu u Kaliforniji u izvedbi studenata i članova međunarodnog folklornog udruženja. Ruyter je prikazala prenošenje tradicije iz domovine njezina postanka na američko tlo te njezin neovisan razvoj i život među hrvatskom dijasporom i zaljubljenicima u plesove Balkana.

I na kraju, zanimljiv je odabir fotografije za naslovnici tog izdanja. Fotografija prikazuje vrtnju u trojkama u posavskoj narodnoj nošnji iako o hrvatskim tradicijskim plesovima nema ni riječi u knjizi. No, iz gledišta velike Amerike to su sitne nijanse na brdovitom Balkanu.

Iva NIEMČIĆ

Maja Đurinović, Razvoj suvremenog plesa. Ana Maletić životopis, Hrvatski institut za pokret i ples (HIPP), Zagreb 2008., 168 str.

Životna opsesija, strast praćenja i proučavanja duševnog i tjelesnog jedinstva ljudskoga pokreta, nije bila zaustavljena niti je Ana Maletić, kako u uvodu knjige autorica Maja Đurinović kaže, potražila druge zahvalnije sredine za svoje djelovanje. Unatoč svim otporima i sumnjama sredine u kojoj je stalno tražila zaslužno mjesto pod suncem te uporno bila razočarana, Ana Maletić je ostavila mnoga nezavršena djela. Knjiga ide tragom tih djela kroz životopis osebuje plesne umjetnice visokih kriterija, govoreći o razvoju suvremenoga plesa u nas kao o jednom od nikad završenih djela, djela koje se svakodnevno nanovo stvara, ali i djela koje se u nas sustavno razvija iz sjemena koje je duboko posijala upravo Ana Maletić. Od početka njezinih sjećanja iz snimljenoga televizijskog razgovora 1983. s Ladom Džidić preko detaljno proučenih, ponajviše novinskih izvora iz 1930-ih, autorica pažljivo slaže mozaik životnoga puta Ane Maletić od vrsne i strasne plesačice do koreografkinje i plesne pedagoginje. Iako u nas nije bila prva (slične škole su od 1920. vodile J. Törne, M. Janeček te N. Perko), nakon stjecanja svjedodžbe Labanove škole u Parizu 1932., Maletić otvara Školu umjetničke tjelesne kulture prema Labanovoj metodi. Ona ne odgaja samo ritmičarke i plesačice nego i publiku, javno propagirajući razgraničenja “kulture tijela koju zanimaju estetske kategorije i psihofizički razvoj, i koja je uvod u suvremenu plesnu umjetnost, od gimnastike kao sportske discipline koja se bavi rekreacijom, rezultatima, ukratko nekim drugim, ne manje važnim, nego drukčijim mjerilima” (str. 22). Značenje i djelovanje A. Maletić osjeća se i danas, što uvelike opravdava i naslov knjige jer “krenuvši u usporedbu s baletom, koji je tada u Zagrebu tek zaživio u pravom profesionalnom smislu, i sinonimom plesa kao kazališne umjetnosti, Ana otvara frontu koja nikad nije do kraja zatvorena. Kritike i primjedbe koje se provlače do današnjih dana suprotstavljaju klasičnu formu i artizam suvremenim tehnikama i izražajnom ili konceptualnom pokretu” (str. 23). Kroz Plesni studio koji osniva u svojoj školi ostvaruje visoke umjetničke dosege, neke sustavno oblikuje (poput ideje nacionalnog baleta s ishodištem u narodnoj plesnoj baštini) koji uz naše, uspješno osvajaju i npr. rotterdamsku pozornicu. I poslije Drugoga svjetskog rata, unatoč ideološkim promjenama i otporima, utječe na razvoj zagrebačke plesne pozornice, povremeno umjesto škole preko Gradskog tečaja za ritmiku i ples te poslije djelovanjem u državnom ansamblu narodnih plesova, kasnije preimenovanom Ladu, u vrlo uspješnoj koreografiji *Šiptarske suite*. Pomalo paradoksalno, nakon velikih međunarodnih uspjeha Ana Maletić ovdje nailazi na otpor zbog različite koncepcije i promišljanja suvremenog plesa. To ne čudi kad znamo kakvo je bilo osnovno polazište Ljevakovića, osnivača Lada, te dugogodišnja orijentacija tog našeg profesionalnog ansambla narodnih plesova koji se razvijao pod njegovim i poslije Ivančanovim vodstvom uz nastojanje da se izbjegnu pretjerane stilizacije i odmak od tradicijskog načina plesanja. U knjizi čitamo polemiku Ljevaković – Maletić, što bitno pridonosi slici razvoja Lada kao ansambla jer je to jedan od rijetkih pisanih tragova Ljevakovićevih promišljanja uopće.

Ana Maletić je usporedno uspostavljala obrazovnu vertikalnu koja je trebala osigurati daljnji razvoj i nadgradnju općeg statusa suvremenog plesa, što ni do danas nije potpuno ostvareno. Ni njezine učenice, naime, unatoč postavljenim temeljima i odličnim zamislima o osnivanju plesne akademije, još uvijek nisu uspjele ostvariti taj cilj, čime se trajna opterećenost nezavršenim djelima

simptomatično prenosi s lika Ane Maletić na sudbinu razvoja plesne umjetnosti, osobito suvremenoga plesa u nas. Međutim, ni prisilno umirovljenje osnivačice nije uspjelo omesti postojanje škole, koja nosi Anino ime, iako sudbonosno i danas ima tek privremeno riješen prostor.

Knjiga je u nastavku opremljena sjećanjima Aninih učenica, toplim pričama prve generacije njezinih absolventica: Tihane Škrinjarić, Vlaste Kaurić i Zorice Vitez. Razvitak suvremenoga plesa, kao logičan slijed Anina rada, prati se u djelovanju Studija za suvremeni ples, koji uz Anu u početku vodi njezina kći Vera, a poslije Tihana Škrinjarić. Jelena Mihelčić je autorica poglavlja o počecima hrvatskoga plesnog filma, u čemu ponovno važno mjesto zauzima Ana Maletić. Svoje je koreografije prilagođavala prikazivanju na televiziji, a prve je radove napravila na poticaj austrijskih producenata u koprodukciji televizija Zagreba i Beča. Uz praktičnu, pedagošku i koreografsku djelatnost na kraju se spominje i njezina jednako vrijedna predavačka i spisateljska – u izdanjima knjiga, pedagoških tekstova, publicističkih i kritičkih osvrtu. Dragocjeni su dodaci knjizi – razmišljanja kćeri Vere o umjetničkom nasljeđu i Aninim koreografskim rješenjima, srdačne crtice o majci sina Saše kao i bibliografija Ane Maletić te popratna kompaktna ploča s insertima koreografija, popisom koreografskih cjelina te popisom arhivske građe. Za sve su ljubitelje plesne umjetnosti snimljeni inserti posebno vrijedan dodatak jer slikom, zvukom i pokretom zorno prikazuju dijelove koreografija (*Veze* [6,53 min]; *Magije* [5,05 min]; *Karneval* [3,19 min]; *Tri legende* [1,44 min]; *Šiptarska suita* [2,16 min]), vrhunskih umjetničkih ostvarenja Ane Maletić, što je za ovo izdanje dizajnerski i tehnički priredio Relja Bosanac sa suradnicima.

Zaključiti o knjizi moglo bi se zaključnim riječima Maje Đurinović: “Koji put se čini da smo, poput Ane, umorni od gorčine neostvarenih djela, a onda opet: svi bismo to opet ponovili i ne bismo nikada mijenjali to osmišljeno, osviješteno, produhovljeno bavljenje tijelom ni za koju drugu profesiju... Ana je nadahnula, a njena škola iznjedrila dovoljno žilavih, tvrdoglavih, mudrih, upornih žena da se kvalitetno nastavi svaki segment bavljenja plesnom umjetnošću koji je ona načela, osmislila i pokrenula: na razini pedagogije, umjetnosti i znanosti” (str. 131). Autorica vrlo otvoreno progovara o uspjesima, dosezima, razočaranjima, ali i dugoročnim rezultatima djelovanja jedne od velikih svjetskih plesnih pedagoginja za čije postojanje i boravak u našoj maloj, provincijskoj sredini moramo biti zahvalni. Pažljivim iščitavanjem ponajviše novinske literature i ostavštine Ane Maletić, uz pomoć djece, Vere i Saše, te brojnih učenica, Maja Đurinović u knjizi doista ne donosi samo bogat životopis Ane Maletić nego mnogo više, vrlo zanimljivu i intrigantnu priču o razvitku suvremenoga plesa u nas.

Tvrtko ZEBEC

Laurence Louppe, Poetika suvremenog plesa,
Hrvatski centar ITI, Zagreb 2009., 411 str. (Biblioteka
Kretanja)

Poetika suvremenog plesa predvođeni je uradak novopokrenute *Biblioteke Kretanja*, čiji je cilj u ediciji Plesnih studija objavljivati temeljna djela domaće i svjetske plesne literature.

Na stranicama knjige podastrte su ideje koje se odnose na svekoliko polje suvremenog plesa, od oblikovanja, resursa i stvaralačkih modusa do realizacije, promišljanja i djelovanja.

Nakon uvodnog dijela, u kojemu autorica i predstavlja i opravdava vlastite stranice, slijedi poglavlje o teorijskom i praktičnom instrumentariju suvremenoga plesa uspostavljenom na početku 20. stoljeća, kojim je omogućena njegova sposobnost kazivanja sadašnjosti svijeta. Posljednje tematsko poglavlje obuhvaća nastanak plesnog djela, njegove figure te raspravu o umjetničkom plesnom identitetu i pamćenju.

Autorica upućuje na vlastiti izbor da knjiga zapravo ne donosi nove analize niti kriterije čitanja plešućeg tijela. Takav izbor proizlazi “iz činjenice da resursi suvremenog plesa, slabo poznati, a ponekad čak i podcijenjeni u samom svijetu plesa, sa svakom generacijom često bivaju ponovno otkriveni, kako na teorijskom tako i na praktičnom planu, nikada ne uspijevajući ustoličiti svoje podrijetlo i ukorijeniti se u nekom polju znanja” (str. 38). Autorica promatra mnogobrojne umjetničke prijedloge neovisno o njihovoj medijskoj marginalizaciji kako bi napravila “pregled artikulacija poetike u suvremenom plesu” (str. 28) kojom podsjeća na njezina temeljna pitanja. Kao osnova za analizu koriste se već primjenjivani metodički koncepti na tragu Labanove škole te Labanovi čimbenici pokreta (težina, tok, prostor i vrijeme).

Autorica namjerno odbija razlikovati, dapače naglašavati razliku između “modernog” i “suvremenog” plesa (iako ipak predlaže razlikovanje između suvremenog doba i onoga što naziva “velikom modernizmom”), ističući kako je za nju suvremeni ples samo jedan. U svim školama nailazi na iste vrijednosti (eventualno različitih estetskih polazišta ili drukčije, čak oprečno tretiranih vrijednosti). Nastojala je evocirati “rad plesa” elementima instrumentarija i složenim postupnim procesima. “Rad plesa” kao intimnog djelovanja, svojstvenog “bavljenju sobom”, iznosi kao element umjetničkog djela koje neka kulturna zajednica može identificirati.

Suvremni je ples svojstven po razdobljima velikih i dubokih (samo) pro(is)pitivanja, a posebno po preokupaciji zadržavanja vrijednosti iskustava dok traju na pozornici ili kojem drugom izvedbenom prostoru. Naime, suvremeni je ples često beskućna umjetnost neodređena mjesta plesanja.

Stranice zapremaju mnoge misli i prinose kojima su krenule struje, škole i smjerovi suvremena plesa od početka 20. stoljeća naovamo. Riječ je o dijalektičkom nasljeđu koje se i dalje propituje, čak i odbacuje, reinterpretira, ponovno usvaja i nadograđuje, koje nije konačno i nije nastalo taloženjem (plesnih) dobara i resursa. Kao nositelji raznih nastojanja pojavljuju se umjetnici koji vladaju svojim praktičnim i teorijskim usmjerenjima. Nastojala se prikazati recepcija probuđena u receptora plešućega tijela te osjetilni podražaji koje daruje plesanje i promatranje plesa.

Kao oprečna i vrlo drukčija strana od suvremene u smislu plesne analize pojavljuju se plesni izričaji iz prošlosti, posebno klasični balet ili tradicijski plesovi koje autorica iskorištava za jasniju predodžbu misli, teorije i filozofije suvremenoga plesa. Istaknute su razlike u djelovanju izvođača tradicionalnih umjetničkih plesova i onih suvremenih, gdje je suvremeni plesač mnogo više od izvođača, on je tvorac svoje geste u tijelu vođenom nekom mišlju.

Povijest plesa je pružila primjere različitih tijela, od kojih je svako predstavljalo prijedlog za razmišljanje o njemu. Suvremeni se ples nastoji promatrati izvan konteksta, neopterećen prošlošću. Odbija tradiciju, ustaljene modele, ograničavanje promatranja plesa na analizu figura i pokreta te prisvajanje egzemplarnih vrijednosti određenih skupina, ne priznaje selekciju (jednom zadanih) dopuštenih figura. Stvara, istražuje, promišlja, iznalazi vlastitu tjelesnost. Promislio je anatomiju tijela, izmijenio i preraspodijelio njegove funkcije (torzo, primjerice, postaje glavno žarište izražajnosti).

Popis literature na kraju svakog poglavlja upotpunjen je na zadnjim stranicama koje donose i izvore navoda, indeks uglavnom spomenutih imena, pogovor prevoditeljice te ponešto o autorici, o prevoditeljici i o biblioteci. Kapitalno djelo Laurencea Loupea prvo je izdanje doživjelo 1997. Uslijedila su još dva. Ovo djelo ima i svoj nastavak, koji tek čeka prijevod. Autorica ovoga (iznimnog pothvata) je Jelena Rajak.

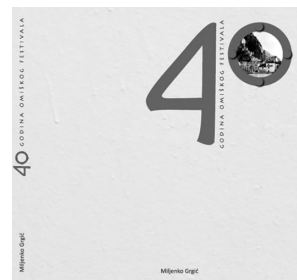
Poetički pristup plesu je zbog svoje složenosti neuobičajen i rijedak te stoga i vrlo dragocjen. Naslov potpuno odgovara tekstu koji slijedi, rečenicama koje “poetiku” nastavljaju kako bi je opravdale, objasnile i predstavile preko medija neuobičajeno vezanoga takvim “poetičnim” prijevom.

Knjiga ostavlja dojam odgledane (pročitane) izrazito interesantne, ispunjavajuće, vrijedne plesne sekvence. Na sreću, dojam je tek trenutna pa i prividna senzacija, a rečenice su ostale otisnute i vrijedne su ponovnog iščitavanja. Vjerujem da bi mnogi u svakom novom susretu s njima pronašli opet i opet iznova nešto novo i neotkriveno.

Osim plesačima i onima koji se posredno ili neposredno bave plesom, knjiga je namijenjena i čitatelju neplesaču koji će moći upoznati veliko teorijsko bogatstvo suvremenog predstavljanja plesa te brojne tehnike promišljanja pokreta. Osobito će biti korisna suvremenim plesačima koji su uglavnom i sami teoretičari i kritičari (kao i pobornici i zagovaratelji) svoje umjetnosti i suvremene izvedbe.

Ivana KATARINČIĆ

Miljenko Grgić, 40 godina Omiškog festivala, Festival dalmatinskih klapa-Omiš, Omiš 2009., 277 str.

Prva cjelovita monografija o četrdesetoj obljetnici Festivala dalmatinskih klapa u Omišu Miljenka Grgića objavljena je 2009., tri godine nakon svojeg “predteksta” – edicije nazvane *Ljetopisi festivala dalmatinskih klapa-Omiš 1967.–2006.* istoga autora.

Prva je studija (“Ljetopisi”) u godini obljetničkog slavlja imala cilj premijernu stručnu interpretaciju tabličnih i statističkih podataka kojima je autor prikazao skupljenu građu o povijesti i glavnim nositeljima ove institucije.

Monografija o Festivalu koji traje godišnje gotovo puna četiri mjeseca korak je dalje u nastavku autorova istraživanja. Rezultati istraživanja pretočeni su u historiografski oblikovanu studiju u kojoj se faktografski podaci i u mnogočemu krnja arhivska građa stapaju u komunikativan finalni tekst obogaćen priložima (tablični prikazi repertoara klapa, isječci iz onodobnog tiska, preslike naslovnica audioizdanja proisteklih iz djelatnosti Festivala, kopije pisama i drugih oblika korespondencije, glazbeni autografi, melografski zapisi, faksimili *Biltena* Festivala, slike svih nagrađenih klapa od 1967. do 2006., faksimili zapisnikâ sa sjednica Festivalskog vijeća, Direkcije festivala, koncertni programi, fotografije s nastupa itd.), popisom literature (str. 263-267) i sažetkom na engleskom jeziku (str. 261-262).

U ovom je spomenaru institucije (uz koju se vezuje djelatnost gotovo četiri tisuće pjevača u okviru 450 organiziranih klapa!) i svih njezinih aktera Miljenko Grgić u isto vrijeme i kroničar i protagonist priče. Naime, u punih petnaest godina autor je bio aktivan sudionik Festivala, najprije kao glazbeni kritičar i član ocjenjivačkog povjerenstva, a na koncu (2000.–2007.) i kao umjetnički ravnatelj. Ta je činjenica iznimno bitna u kontekstu razumijevanja ne malog broja autorovih osobnih diskursa koje nalazimo u knjizi.

Građa o povijesti Festivala, koji je pokrenula skupina omiških entuzijasta radi “obrane izvorne narodne pjesme od naleta šlagera i banalnih obradbi” (str. 15), u kojoj se iščitavaju brojne promjene na njegovoj sadržajnoj razini, proistekla je iz minuciozne obrade svih do danas dostupnih pisanih, ali i nepisanih izvora, te inkorporiranja usmenih iskaza danas još živih sudionika u kontekst nove valorizacije njegove povijesti.

Knjiga je podijeljena na sedam zasebnih, no tematikom srodnih poglavlja. Riječ je o logičnom slijedu obrade ovakva tipa faktografije jer je u analizi izvora razvidno sadržajno preklapanje i dopunjavanje djelatnosti stručne i izvršne vlasti ove manifestacije.

Grgić je prvo poglavlje, tj. povijesne dokumente o osnutku i djelovanju Festivala od 1967. do 40. obljetnice, artikulirao kronološki i sažeo u dvije velike cjeline “život festivala” (str. 15): “Doba poleta i dobrovoljno rada” (str.15-50) i “Doba profesionalnog djelovanja 1991.– 2006.” (str. 50-79). U njima pratimo iznimno živo interpretiranu faktografiju o djelatnosti Festivalaskog odbora, Skupštine festivala dalmatinskih klapa, Direkcije festivala i Festivalaskog vijeća (str. 20-79).

Ostalih se šest poglavlja odnose na: rekonstrukciju i rekapitulaciju pojedinačnih povijesti festivalskih tijela, na analize rezultata pojedinih audicija koje su bile svojevrsna predkvalifikacija Festivala te na komentar i prikaz festivalskih priznanja i nagrada te različitih festivalskih gostovanja. Taj je dio arhivske građe artikuliran konkretno u sljedeće podnaslove: “Izbor klapa i skladbi” (str. 79-111), “Izborna povjerenstva” (str. 111-131), “Festivalski programi” (str. 131-195), “Ocjenjivačka povjerenstva” (str. 195-215), “Festivalске nagrade i priznanja” (str. 215-229), “Nagrade za nove skladbe” (str. 229-242), “Festivalска priznanja” (str 242-247), “Gostovanja Festivala” (str 247-261).

Iznimno važno poglavlje, koje je zapravo popis svih raspoloživih i danas dostupnih izvora iz kojih je studija nastala, naslovljeno je “Arhivсka vrela” (str. 269-273).

U kontekstu kolektivnog djelovanja upravnih i stručnih tijela Festivala, autor je u svakoj pojedinoj epohi posebnu pažnju posvetio i pojedincima koji su svojim djelovanjem obilježili nove putove klapske pjesme i u njezinu interpretativnom i u povijesno-repertoarnom smislu. U studiji je time jasno apostrofirao imena onih melografa, stručnih suradnika, skladatelja i eminentnih pjevača te umjetničkih ravnatelja koji su na specifičan način pridonijeli oblikovanju i mijansiranju novih smjernica Festivala.

Kako su promjene na sadržajnoj i interpretativnoj razni dio šireg sociološkog, kulturnog, ali velikim dijelom i nezaobilaznog političkog konteksta grada i države kojima je Festival dalmatinskih klapa pripadao i pripada, tako se opravdanim čini autorov komentar festivalske zbilje kroz prizmu vremena i okolnosti koje su uvjetovale promjene.

On pritom (bez imalo intencije da idealizira povijesne trenutke) objektivno i kritički vrednuje i komentira stariju povijest Festivala, uviđajući upravo u njoj temelje budućeg razvoja, ali i razloga za promjene, i na razini festivalskih programa i na razini interpretativnih subjekata te institucije, tj. samih klapa.

U tom je interpretativnom smislu posebnu važnost posvetio i “rodnom” sastavu klapa, ne zanemarujući promjene u Festivalu, koji je od početnog, isključivo muškog natjecanja, doživio postupno tijekom 1991. promjene (str. 135-137) iz kojih je iznjedrena ideja konačne podjele na večeri muških i večeri ženskih klapa, koje su postale poseban natjecateljski fenomen Festivala (usp. str. 136-137).

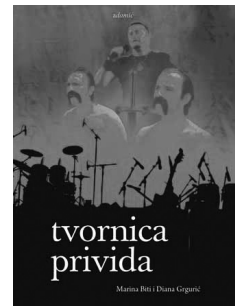
Kronološko-faktografski tekst na mnogim je mjestima obogaćen neformalnim ekskursima posvećenim događajima i zgodama s putovanja i gostovanja klapa, prijateljskim i kolegijalnim druženjima te nezapisanim, ali u pamćenju sugovornika i samog autora itekako živim činjenicama i anegdotama kojima je obilovao *milieu* svih događanja u svojih četrdeset godina postojanja.

Uz brojnu stariju i noviju znanstvenu literaturu o dalmatinskom klapskom pjevanju kao artefaktu proisteklom iz tradicije urbanog dijela ovog podneblja te uz notne zapise klapskih napjeva koji su do danas tiskani, Grgićeva monografija, koja je spoj kronologije, faktografije i intepretacije, idelan je temelj budućim istraživanjima tog folklornog fenomena i to na novoj, poredbenoj razini sa srodnim ili sličnim fenomenima susjednih mediteranskih zemalja.

Ona je uzoran primjer akribične potrage za relevantnim izvorima i zahtijevne obrade materijala o povijesti jedne institucije, sasvim suvremena u metodama kojima se koristi i intrigantna u načinima kojima predočava i interpretira skupljenu građu.

Hana BREKO KUSTURA

Marina Biti, Diana Grgurić, Tvornica privida.
Očuđujući efekti diskursnih prožimanja, Adamić,
Facultas, Rijeka 2010., 244 str.

Knjigu *Tvornica privida: Očuđujući efekti diskursnih prožimanja* autorica Marine Biti i Diane Grgurić možemo uvrstiti među rijetke znanstvene studije većeg opsega o suvremenoj popularnoj glazbi u Hrvatskoj. Autorice su nastojale iščitati ideološku i političku podlogu u tržišnoj ekonomiji hrvatske popularne glazbe istražujući gradivo u medijima, ponajprije na internetu i glazbenim albumima, a manjim dijelom i tiskovinama, prije svega novinama te televiziji. Njihovo je teorijsko i metodološko polazište kulturnostudijsko s naglašenim interdisciplinarnim pristupom. Pritom su se obilno koristile stranom znanstvenom literaturom (83 bibliografske jedinice), dok su domaću konzultirale u vidno manjoj mjeri (20 bibliografskih jedinica).

Ključna je teza autorica da u Hrvatskoj danas dominira hegemonijski diskurs tržišnih i političkih moćnika koji upravljaju estradom. Ratna ugroženost zemlje, tranzicija iz socijalizma u kapitalizam, najnoviji europeizacijski procesi i nadasve ideologizacijske nadgradnje s oštrim bipolarnim političkim rascjepom između desnice i ljevice veoma su pogodovali pretjeranom ulasku diskursa moći u sve pore društvenog života, a posebice popularnoglasbenog. S obzirom na takvo stanje, autorice naglašavaju potrebu snažnijeg angažiranja domaćih društvenih i humanističkih znanosti, posebice kulturnih studija, u stvarnom životu s jasnim ciljem društvene promjene. Njihova idejna koncepcija pritom umnogome sadrži odlike manifesta pa u tom kontekstu treba razumjeti angažirani stil njihova pisanja. Problematično je, međutim, što su autorice sve svoje analize nastojale uklopiti u teorijski model isključivo političkog/tržišnog hegemonijskog diskursa u estradi i zapostavile druge dimenzije popularne glazbe poput estetskih i psiholoških te što je njihovo pisanje često zašlo u otvorenu kritičnost blisku novinarskom stereotipiziranom, zaoštrenom i obojenom glazbenom kriticismu.

Autorice analiziraju popularnoglasbenu scenu u Hrvatskoj, ističući četiri opsežne studije primjera: Thompsona kao predstavnika političke desnice, skupinu “Let 3” kao predstavnike ljevice, dalmatinske klape u kontekstu bujanja tržišne ideologije s depersonalizacijskim i kolektivizacijskim trendovima te Severinu kao snažnu individuu koja se uspijeva oduprijeti raznorodnim usisavajućim estradnim silnicama.

Promatrajući “fenomen Thompson” kao ideološki percipiranu estradnu pojavu koja umnogome nalikuje društvenom pokretu desničarskog predznaka, autorice pokušavaju u jednakoj mjeri analizirati samu osobnost Thompsona kao i strukturu i ponašanje njegove heterogene publike. “Fenomen Thompson” je uvelike zamagljen diskurzivnom multisubjektnošću. Thompson je pritom svakako subjektom diskursa o sebi, ali često postaje i objektom. Stoga u takvu kontekstu nejasnim postaje ključno pitanje: pripada li Thompson ekstremnom ustaštvu ili tek “zdravomu domoljublju”.

Autorice detaljno analiziraju nekadašnje i današnje djelovanje riječke skupine “Let 3”. S jedne strane, one u tekstu kontinuirano postavljaju ključno pitanje koliko su “Letovci” stvarni konceptualni umjetnici i alternativni glazbenici te kakva je kvaliteta njihove glazbe i performansa. S druge strane, na temelju insajderskog znanja, odnosno vlastita življenja u Rijeci, one dekonstrukcionistički prilaze analizi povezanosti “Letovaca” s lokalnim političkim strukturama koje se impliciraju i na

nacionalnoj razini jer se “Letovci” u široj javnosti percipiraju kao glazbeni predstavnici ljevice iako se sami predstavljaju kao apolitični.

Severina od 1990-ih naovamo sustavno transformira vlastite pristupe publici i svoj rodno zasnovani identitet. Pritom se mudro služi strategijom priklanjanja i oponiranja aktualnim kolektivizacijskim trendovima, što se ogleda u njezinim suradnjama s drugim glazbenicima i općenito umjetnicima. Iz umijeća njezina uspješnog samoodržanja na estradi autorice iščitavaju mehanizme funkcioniranja same estrade. Srž Severinine umjetničke osobnosti leži u reprezentiranju vlastite visoko osviještene rodnosti, a i u tom području estradnog kao rodnog aktivizma autorice uočavaju opći nedostatak angažiranosti ostalih hrvatskih pjevačica i pjevača. Problematično je, međutim, što autorice iskazuju otvorenu apologiju njezinim umjetničkim ostvarenjima, inventivnosti i rodnom aktivizmu.

Suprotnost apologiji Severine pronaći ćemo u studiji primjera o dalmatinskim klapama. Kriticismam je u njoj često neopravdan jer počiva na nedovoljnom poznavanju klapske društvene scene, što je vidljivo u nedostatku neposrednih terenskih istraživanja i konzultiranja domaće etnomuzikološke literature. Autorice analiziraju popularizaciju i estradizaciju dalmatinskih klapa i pritom uvelike promatraju cjelokupan fenomen klapskog pjevanja kao puku estradu. One smatraju da pojačana popularizacija klapa od konca 1990-ih naovamo općenito razara tradicijske vrijednosti pa su tržišnom hiperprodukcijom klapskih proizvoda današnje popularne klape svedene na razinu “praznog označitelja” bez primjerene tradicijske supstance. Stoga se zalažu da te klape prestanu rabiti etiketu/brand “klapa” jer time falsificiraju klapski identitet radi tržišnog probitka. Vodećim klapskim stručnjacima zamjeraju suzdržanost, neučinkovitost i pasivnost u zaustavljanju i preusmjeravanju negativnih trendova. No, većina klapa i danas često izvodi tradicijske pjesme bilo za vlastiti *gušt* u spontanom kontekstu ili na pozornicama pa ta – klapskim istraživačima dobro poznata – činjenica uvelike negira osnovnu postavku autorica da je klapska tradicija krajnje ugrožena komercijalizacijskim procesima.

Možemo zaključiti da su brojne opservacije i zaključci autorica u dijelu o klapskom istraživanju, ali i drugdje u knjizi, nedostatne, a katkad i ozbiljno interpretativno promašene. One, naime, ne uzimaju u obzir mišljenja istraživanih glazbenika, kao što zahtijeva kulturnoantropološka (etnografska) metoda niti ulaze u socio(antropo)loško istraživanje stavova i mišljenja publike. Analitički je temelj samo u onome najlakše dostupnom – u medijskom zapisu. Je li to valjan i dostatan uzorak za analizu? Iako su autorice nastojale krenuti od svoje uže riječke i šire hrvatske stvarnosti, pokušavajući uspostaviti što čvršću vezu s teorijom kulturnih studija, neposredno je terensko istraživanje gotovo potpuno izostalo. S druge strane, oštri criticizam autorica također je često nedovoljno utemeljen u činjeničnom stanju. Izrazito pozitivna ili negativna određivanja prema nekoj estradnoj pojavi na temelju isključivo osobnih estetičkih i etičkih preferencija prožimaju cjelokupnu monografiju. No, jesu li ona odraz znanstvene i društvene dijalogičnosti i trezvenosti za koju se autorice eksplicitno zalažu ili su pak njezina suprotnost? Konačno, međutim, valja naglasiti da su autorice napisale monografiju prepunu vrsnih analiza pojedinih užih studija primjera, poput nekih videospotova ili pjesama te obilno potkrijepljenu najnovijim teorijskim promišljanjima iz disciplinarnog područja kulturnih studija, čime je njihova knjiga važan doprinos izučavanju popularne glazbe u Hrvatskoj.

Jakša PRIMORAC

Hrvatska glazba u XX. stoljeću, ur. Jelena Hekman, Vesna Zednik, Matica hrvatska, Zagreb 2009., 522 str.

U svojoj uglednoj Biblioteci XX. stoljeće Matica hrvatska objavila je 2009. godine tri naslova: *Hrvatska arheologija u XX. stoljeću*, *Hrvatska arhitektura u XX. stoljeću* i *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*. Sve tri edicije su zapravo zbornici radova s prethodno održanih simpozija tijekom 2007. godine, a nastavak su Matičina zamašnog projekta o Hrvatskoj u 20. stoljeću, u okviru kojega su tijekom 2006.–2008. objavljeni zbornici o hrvatskoj politici, jeziku i filozofiji u 20. stoljeću.

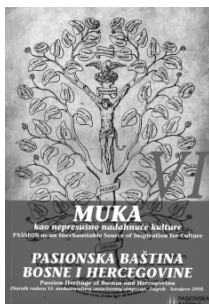
U zborniku *Hrvatska glazba u XX. stoljeću* objavljeno je dvadeset pet radova istaknutih hrvatskih muzikologa, povjesničara i teoretičara glazbe te glazbenih kritičara, kako slijedi: Nikša Gligo: “Suvremena hrvatska glazba (Pokušaj estetičkog određenja)”; Ivan Čavlović: “Hrvatski skladatelji u dijaspori kao historiografski problem (Korpus hrvatskih skladatelja u bosanskohercegovačkoj glazbenoj kulturi 20. stoljeća)”; Mirjana Babić Sirišćević: “Elementi kontinuiteta u djelima splitskih skladatelja Silvija Bombardellija, Rubena Radice, Frane Paraća i Olje Jelaska”; Ivan Ćurković: “Obzorja nesnošljivosti u operama ‘Adel i Mara’ Josipa Hatzea i ‘Adelova pjesma’ Ive Paraća”; Ivana Tomić Ferić: “Glazbeni život Splita u 20. stoljeću u svjetlu institucionalno organizirane djelatnosti”; Dada Ruža: “Kontinuitet glazbenog života Varaždina kroz mijene glazbenih institucija 20. stoljeća”; Nataša Maričić: “Varaždinski skladatelji s kraja 20. stoljeća”; Davor Hrvoj: “Jazz u Hrvatskoj (Skica za povijest)”; Miro Križić: “Zagrebački jazz kvartet (Uloga i značaj)”; Saša Nestorović: “Nastojanja i iskustva u edukaciji mladih hrvatskih jazz-glazbenika”; Jakša Primorac: “Pučko crkveno pjevanje u 20. stoljeću i glagoljaško pjevanje”; Ruža Bonifačić: “Takozvana ‘istarska ljestvica’: dugotrajni izazov hrvatskoj etnomuzikologiji”; Naila Ceribašić: “Festivalizacija hrvatske tradicijske glazbe u 20. stoljeću”; Nikola Buble: “Dalmatinsko klapsko pjevanje”; Richard March: “Tamburaštvo u 20. stoljeću (Glazba i simbolika)”; Miroslava Hadžihusejnović-Valašek: “Starogradska pjesma u Slavoniji”; Kristina Lučić Andrijanić: “Hrvatska popularna glazba u prvoj polovici 20. stoljeća”; Ladislav Račić: “Električna gitara u Hrvatskoj”; Jana Bosanac: “Lokalni popularno-glazbeni izričaji potkraj 20. stoljeća”; Nada Bezić: “Što je 20. stoljeće donijelo Zagrebu (Grad kao glazbeni organizam)”; Tatjana Ćunko: “Hrvatska umjetnička glazba 20. stoljeća i Hrvatski radio od 1946. do 1956.”; Lovorka Ruck: “U potrazi za hrvatskim skladateljskim ostavštinama 20. stoljeća”; Marina Stanić Palašti: “Odabrani zagrebački nakladnici muzikalija prije Drugoga svjetskog rata”; Marijana Pintar: “Skrivene osobe u hrvatskoj glazbi 20. stoljeća (Primjeri rada na biografijama od 5. do 8. sveska Hrvatskoga biografskog leksikona)”; Andrija Tomašek: “Glazbeni amaterizam kao čimbenik hrvatske glazbene kulture 20. stoljeća”.

Iz navedenoga je razvidna širina zastupljenih sadržaja, koja je na samome skupu bila i veća. Naime, kako je u Uvodu navedeno, na skupu je sudjelovalo trideset troje autora, ali nisu svi pravadobno predali rukopise pa nisu mogli biti uvršteni u zbornik. Sa žaljenjem moram konstatirati da su među njima sintetska izlaganja “Moderna, modernizam i modernistički klasicizam u hrvatskoj glazbi 20. stoljeća” Eve Sedak, “Hrvatska izvedbena glazbena praksa u 20. stoljeću – ishodišta, smjerovi, ideje” Erike Krpan i “Tradicijska glazba u Hrvatskoj – diskursi i prakse” Grozdane Marošević, dakle tekstovi, koji bi, uz onaj Nikše Glige bili temeljnim okvirom za radove koji slijede i bave se pojedinim, tematski uže zamišljenim aspektima hrvatske umjetničke i tradicijske glazbe.

Kako je razvidno iz navedenih naslova članaka, nisu zanemarene ni jazz i popularna glazba, tako da se može govoriti o širokom spektru predstavljenih sadržaja, koji bi dakako bio potpuniji da su objavljeni svi na skupu izloženi radovi. Uz već navedene nedostaju: “Od otkanja do gange – procesi u tradicijskom glazbovanju dalmatinskoga zaleđa 20. stoljeća” Joška Čaleta, “Istarski glazbeni mikrokozmos” Darija Marušića, “Žensko klapsko pjevanje” Vedrane Milin-Ćurin, “Etno-glazbe” Irene Miholić i rad intrigantnog naslova “Loše glazbe” Mojce Piškor.

Govoreći o objavljenim člancima, može se zaključiti da variraju opsegom, metodom i načinom izlaganja od analitičkih do sintetičkih pogleda, od teorijskih i teorijsko-historiografskih do historiografskih radova, što se u ovakvom tipu zbornika i očekuje. Ipak, neki radovi su jednostavno nepotrebno predugi jer im je historiografski uvod preopsežan, a gdjekad i duži od dijela teksta koji se odnosi na temu zbornika, dakle na 20. stoljeće. Također nije potpuno jasan kriterij rasporeda članaka. Zbornik se otvara temama vezanim uz umjetničku glazbu, slijede članci o jazz-glazbi, pa o tradicijskoj glazbi, potom o popularnoj glazbi, pa na kraju opet o određenim sadržajima vezanim uz umjetničku glazbu, te napokon o amaterizmu. Zašto se blok o umjetničkoj glazbi razbio u dva dijela? Nadalje, kad je već tako, uopće nije jasno, primjerice, zašto se odlični tekst “dobrog duha” povijesnog istraživanja glazbenog Zagreba N. Bezić nije našao uz tekstove I. Tomić Ferić i D. Ruže, koji se bave glazbenim životom Splita i Varaždina. No, unatoč navedenim nejasnoćama, ovaj zbornik – u okviru obrađenih tema – vrjednuje i progovara o djelima i postignućima pojedinih hrvatskih skladatelja i glazbenika, o glazbenim institucijama i festivalima, glazbenom životu pojedinih gradova, amaterizmu i profesionalizmu, tradiciji i novome, te mnoštvu utjecaja umjetničke, kulturološke, društveno-političke i ideološke provenijencije. Dakako da se tim zbornikom nije mogla dati cjelovita slika hrvatske glazbe u 20. stoljeću (uz ostalo, primjerice, uopće nije dotaknuto pitanje glazbenog školstva, kritike, pa i same muzikologije) ali može dati, barem u nekim aspektima, određene smjernice za pisanje takve povijesti hrvatske glazbe, koje, nakon odgovarajućih poglavlja u povijestima Lovre Županovića (*Stoljeća hrvatske glazbe*, 1980.) i Josipa Andreisa (*Povijest hrvatske glazbe*, 1974.; pretisak 1989.), uopće nema, a posljednji sintetski pregled povijesti hrvatske glazbe Ennija Stipčevića (*Hrvatska glazba: Povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, 1997.) uopće se ne bavi glazbom 20. stoljeća, što je razvidno i iz njegova podnaslova. Da zaključimo. Premda zbornik radova naslovljen *Hrvatska glazba u XX. stoljeću* ne daje potpun uvid u u glazbu samu i sadržaje vezane uz nju, on će svakako biti nezaobilazna bibliografska jedinica svakomu tko se tog ambicioznog i golemog zadatka prihvati.

Sanja MAJER-BOBETKO

Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Pasion-ska baština Bosne i Hercegovine, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionka baština, Zagreb 2010., 610 str.

Zbornik radova sa šestog međunarodnog znanstvenog skupa Pasionke baštine održanog u Sarajevu od 30. svibnja do 1. lipnja 2008. godine okupio je trideset radova sudionika skupa. Ovo je drugi znanstveni skup Pasionke baštine (nakon skupa iz 2006. godine koji je održan u Crnoj Gori), čiji se znanstveni dio odvijao izvan granica Hrvatske. Na skup se, kao i na svim dosadašnjim koji se

dogadaju svake druge godine, propitivala Muka kao kulturno nadahnuće u kontekstu bosansko-hercegovačke pasionske tradicije. Temeljna karakteristika skupa, pa tako i ovoga zbornika, naglašena je interdisciplinarnost humanističkih i društvenih promišljanja o temi Kristove Muke, čija je interpretativnost mnogostruka i kao simbolička odrednica prožima našu kulturološku i civilizacijsku stvarnost. U tome smislu Sarajevo i bosansko-hercegovačka zbilja sa snažnim sjećanjem na Domovinski rat otvaraju širok spektar razmišljanja o kristološkoj tematici, dakle, religioznoj i duhovnoj, ali i o temi patnje i pravednoga patnika kao opće životne konstante. Ta starozavjetna jobovska asocijacija posebno je snažno razvidna na bosanskom, a posebice na sarajevskom tlu.

Radovi u zborniku su podijeljeni u šest tematskih cjelina: “Povijest”, “Književnost”, “Glazba i pučko pasionsko stvaralaštvo”, “Likovnost”, “Pravna zaštita”, “Uz simpozij”, koje se nižu nakon kratka “Predgovora” sarajevskoga domaćina skupa Pasionске baštine, predsjednika Hrvatskoga kulturnoga društva Napredak, svećenika i profesora na Vrhbosanskoj bogosloviji, dr. Franje Topića. Bogata i umnogome tužna i mučna povijesna bosanska tematika predstavljena je u tri znanstvena priloga čija je težina fokusirana na patnju bosanskoga, a posebice hrvatskoga stanovništva od doba Turaka i Mađara do današnjih dana.

Najzastupljenije poglavlje zbornika odnosi se na književnost, donoseći jedanaest znanstvenih priloga koji propituju Muku u književno-jezičnim smjericama bosansko-hercegovačkih autora knjige, polazeći od odraza usmenih predaja do remek-djela srednjovjekovne glagoljske i ćirilске liturgijske knjige – *Hrvojeva misala* i *Hvalova zbornika*. Muka kao neiscrpna propovjedna tema analizirana je u promišljanjima svećenika koji su rođeni ili su neko vrijeme boravili u Bosni i Hercegovoni poput Filipa Lastrića (1700.–1783.), Stipana Margitića (?–1730.), dubrovačkoga franjevca i bosanskoga biskupa Sebastijana Frankovića (1800.–1864.) te vrhbosanskoga nadbiskupa Josipa Stadlera (1843.–1918.), čiji je rad osvjetljen i djelovanjem u mjesečniku *Vrhbosna – katoličkoj prosvjeti*. Kroz vremenski pregled književnih ostvaraja hercegbosanskih pjesnika “i onih u hrvatskom ozemlju” promatrana je muka kao okosnica pisane riječi kroz koju se traga za mnogim životnim pitanjima, a rješenje se nalazi u “svjetlu muke kao ljudskog i univerzalnog načela, sadržaja i postupka”. Posebno je istražen roman *Kraljica Katarina Kosača – povijesni roman za mladež* hrvatskoga pisca Dubravka Horvatića (1939.–2004.), čija se Muka upire na kušnji, vjeri i ljubavi uzorite bosanske kraljice i hrvatske blaženice Katarine Kosače Kotromanić (1425.–1478.).

Deset priloga zastupa poglavlje o “Glazbi i pučkom pasionskom stvaralaštvu”, među kojima je većina utemeljena na korizmenim napjevima i njihovoj valorizaciji. Posljednji prilog toga poglavlja potanko obrazlaže ključnu ideju Udruge “Pasionска baština”, koja se već cijelo desetljeće razvija oko glagoljaškoga pjevanja, ističući tako njegovu kulturološku i povijesnu vrijednost za cijeli hrvatski narod, na temelju čega je Ministarstvo kulture RH dva mjeseca prije održavanja ovoga šestoga znanstvenoga skupa (14. ožujka 2008.) donijelo “Rješenje kojim ‘utvrđuje da glagoljaško pjevanje ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra u smislu članka 9. stavka 1. alineja 2 Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara”.

Dva su priloga posvećena likovnom predočavanju Muke i oba se odnose na dva suvremena bosanska slikara: Antu Mamušu, “koji svoja nadahnuća gotovo jedino i pronalazi u sakralnoj tematici postavši jedan od najdosljednijih likovnih tumača Križnog puta” i Kristijana Krekovića (1901.–1985.), nekadašnjega stipendista Napretka, slikara svjetskoga glasa koji je najveći dio života proveo izvan domovine. Pod naslovom “Pravna zaštita” dva rada razmatraju problematiku zaštite hrvatskoga književnoga blaga u kontekstu jezika i prostora, ali i u kontekstu nadnacionalnoga europskoga prava kao prava “različitih oblika međunarodne suradnje u Europi”.

“Uz simpozij” je zaključak cjelokupnoga zbornika i sastoji se od dva rada različitih književnih žanrova. Prvi je putopisni, u kojem će se svi koji su nazočili skupu prisjetiti, a čitatelji namjernici upoznati, s krajem, ljudima i radnom atmosferom simpozija, ali i sa slobodnim trenucima sudionika, nerijetko obogaćenima dosjetkama, iznenadnim susretima i malo poznatim jelima i pićima što svaki čovjek rado nosi u sjećanju kao trajni podsjetnik neponovljivih trenutaka razmjene znanja i spoznaja oko zajedničke teme koja nas sve spaja – Kristove Muke. Drugi prilog stihovima “Jezušev križni put” i odabranim fotografijama sa skupa zatvara zbornik.

Antonija ZARADIJA KIŠ

Zlata Šundalić, *Životinja i Vidra*. O životinjskome svijetu u djelu Marina Držića Vidre, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek 2009., 212 str.

Ono što se već na početku ovoga prikaza može utvrditi jest činjenica da monografija *Životinja i Vidra. O životinjskome svijetu u djelu Marina Držića Vidre* Zlate Šundalić nije samo nezaobilazan prinos držiologiji nego i prva naša književnoanimalistička knjiga na primjeru književnoga korpusa jednoga našega autora, i to onoga koji je prvi u našoj književnosti imao zoo-pseudonim. Naime, Leo Košuta je pretpostavio da Vidra ima dvostruko značenje: životinje koja živi u Rijeci dubrovačkoj i “opći” s muzama, i lukave *zvjerk*e koja sprema urotu dubrovačkim gosparima te da nije riječ o nadimku nego pseudonimu, koji je Držić bio možda uzeo kao član neke kazališne družine, a one su tada imale karakter inicijacijskih omladinskih udruženja. Tako je tom knjigom o žanrovskoj funkciji životinja u Držićevu djelu Zlata Šundalić prva u nas postavila temelje književne animalistike, dakle, ukratko rečeno – kako valja proučavati zoo-svijet u književnome djelu; naravno, autorica je ponudila jedan od mogućih načina i pritom se odlučila na razmatranje suodnosa životinje i žanra.

Kao što je to pokazala Susan McHugh, zbog uglavnom prešutnoga dogovora da se životinje smatraju nevažnima za književnost i ostale tradicionalno “humanističke” subjekte, književna animalistika, odnosno studiji književnih životinja, književni životinjski studiji (*literary animal studies*) strukturirani su paradoksom – životinja ima u obilju u književnosti u svim dobama i kulturama, ali rijetko su bile središnjom točkom sustavnih književnih studija (usp. Susan McHugh, *One or Several Literary Animal Studies?*, http://www.h-net.org/~animal/ruminations_mchugh.html). Uglavnom, navedeno vrijedi i za povijest proučavanja životinja u književnim djelima naših autora/ica, gdje se književna animalistika, u smislu znanstvenoga proučavanja, uglavnom ograničavala na književnost za djecu i mlade. Istina, bilo je sporadičnih primjera što se tiče znanstvenih članaka i zoo-esejističkih razmatranja, a nezaobilazna su u tome pojedina poglavlja o literarnim životinjama u sada već kultnoj knjizi *Životinja i čovjek* Nikole Viskovića iz 1996. godine ili pak, primjerice, studija *Mačka u Hrvatâ literatâ* Gige Gračan, koja identificira – mahom pjesničke – prinose hrvatskoj pisanoj književnosti kojima je temeljni motiv mačka. Podsjetimo, ta “mačja” studija naše strastvene mačkoljubiteljice prvotno je objavljena u zborniku *Kulturna animalistika* 1998. urednikâ Nenada Cambija i Nikole Viskovića. Međutim, što se tiče samostalnih knjiga o književnoj animalistici kao znanstvenom razmatranju, znanstvenih promišljanja u zoetičkom okrilju kulturne animalistike – *Životinja i Vidra* Zlate Šundalić zaista je prva književnoanimalistička knjiga u nas. Naime, književnoanimalističke knjige literarnoga i esejističkoga usmjerenja, dakako, odavno imamo u našem, kako to volimo reći, nacionalnom korpusu.

Tako se u uvodnome dijelu “Zašto o životinjama u Vidrinu djelu” autorica poziva na Nikolu Viskovića, koji slovi kao otac hrvatske kulturne animalistike, a koji je u tom svom konceptu istaknuo šest osnovnih pristupa životinjama. To su, dakle, ekonomski, simbolički, umjetnički, emocionalni, znanstveni i etički, a pritom je etički pristup – kako Nikola Visković ističe u svome članku u *Kulturnoj animalistici* – do danas najslabije razvijen interes prema životinjama. Što se tiče etičkoga odnosa prema životinjama, možemo ovom prigodom istaknuti Johna Bergera, engleskoga povjesničara umjetnosti, romanopisca i slikara, i to njegovu knjigu *O gledanju* iz 1980. godine, odnosno poglavlje “Zašto gledati životinje”, u kojemu Berger kao ključnu prekretnicu određuje industrijsku revoluciju

19. stoljeća, kad je drastično, nažalost i nepovratno, promijenjen ljudski odnos prema životinjama. Naime, tada su životinje počele postupno nestajati iz naše svakodnevice zbog komercijalne eksploatacije, a taj je proces pogubno za život životinjâ dovršen u korporacijskom kapitalizmu 20. stoljeća, kada su od strojeva životinje modificirane u sirovine. Inače, prijevod navedenoga poglavlja knjige *O gledanju* Johna Bergera dobili smo tek nedavno, i to zahvaljujući *Zoofonu* Gige Gračan (ulomak navedenoga poglavlja u prijevodu Gige Gračan objavljen je u *Zarezu*, broj 270).

Pored tog animalističkoga izvora Zlata Šundalić u uvodu navodi kako ju je na pisanje monografije o Držiću iz faunističke perspektive potaknulo Rešetarovo razvrstavanje (*Jezik Marina Držića*, 1933.) Držićevih djela (njih dvanaest) u tri skupine i to u odnosu na kriterij prisutnosti/nepisutnosti književnoga jezika, odnosno narodnoga govora u njima. Naime, prema Rešetarevoj podjeli prema tom jezičnom kriteriju riječ je o trima odrednicama: “čisto ozbiljna djela” (*Pjesni ljuvene i Hekuba*); zatim tu su i “dijelom ozbiljne, a dijelom šaljive pastore” (*Tirena, Pripovijes kako se Venere božica užeeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena, Džuho Kerpeta, Grižula*) te kao posljednju, treću odrednicu Milan Rešetar, određuje “čisto šaljive drame” (*Novela od Stanca, Dundo Maroje, Skup, Tripče de Utolče, Arkulin i Pjerin*). Ilustrirajmo primjerom kad autorica npr. promišlja životinjski svijet u Držićevim pastoralama, i to u odnosu na njihovu žanrovsku pripadnost. Dakle, kako je već Milan Rešetar tu skupinu Držićevih djela okarakterizirao kao “dijelom ozbiljna a dijelom šaljiva”, tako i autorica propituje funkciju životinje u odnosu na navedene kategorije (ozbiljnost, šaljivost), koje se, uglavnom, vezuju uz određene svjetove (vilinski, odnosno seosko-vlaški svijet).

Pritom u cjelini u Držićevim djelima koje je Rešetar odredio “dijelom ozbiljne a dijelom šaljive pastore” autorica osim Držićevih djela analizira zooleksik i u pastoralnim dramama predrđićevskog razdoblja (Dž. Držić: *Radmio i Ljubmir*, M. Vetranović: *Prikazanje od poroda Jezusova* i N. Nalješković: *Komedija I*) i poslijedrđićevskog razdoblja (D. Zlatarić: *Ljubmir*, S. Gučetić Bendevišević: *Raklica*, F. Lukarević Burina: *Vjerni pastijer*, A. Sasin: *Filide i Flora*), čime autorica, primjerice, pokazuje da se u poslijedrđićevskom razdoblju uočava veća sklonost postupcima koji su se susretali u pastirskoj igri predrđićevskoga doba. Tako do izražaja dolazi visok stupanj tipizacije životinjskoga svijeta, gdje se događa da su različite životinjske vrste imenovane jednim zajedničkim zooleksemom. I nadalje autorica zaključuje: “Ovakva konvencionalizacija posebice odlazi do izražaja u odnosu na zooleksem *zvijer*: u gotovo svim tekstovima ovoga vremena (izuzetak je samo *Filide*) *zvijer* je na listi čestotnosti pojavljivanja životinja na istaknutom prvom mjestu” (str. 109).

Nadalje, statistički su podaci pokazali primjerice da je faunistički leksik najzastupljeniji u Držićevim komedijama, dok je najmanje zooleksema u tzv. “ozbiljnim djelima”. Odnosno, u Držićevim *ozbiljnim vrlo ozbiljnim djelima* pojavljuje se 17 različitih faunističkih leksema s najčešće jednom potvrdom u tekstu; nadalje u “dijelom ozbiljnim a dijelom šaljivim pastoralama” pojavljuje se 67 zoonaziva, a u “čisto šaljivim dramama” životinje se očituju stotinjak puta (točnije, u 92 zooleksema).

Završno bih istaknula da se autoričine riječi u samome uvodu o tome da je riječ o skromnom prilogu nikako ne mogu uzeti ozbiljno (bio bi to “čisto šaljiv” konstativ, kad bismo spojili Rešetara i J. L. Austina u *fantasy* razgovoru); knjiga je, ponavljam, prvi sustavni prilog naše književne animalistike na korpusu jednoga našega autora. Istina, još ćemo neko vrijeme morati pričekati i knjigu iz aspekta kritičkih animalističkih studija (vjerojatno iz krugova animalističkih izravnih akcija) kakvo zahtijevaju Steven Best i Anthony J. Nocella, koji su zajedničkim radikalno-animalističkim snagama 2001. godine osnovali Institut za kritičke animalističke studije [Institute for Critical Animal Studies]. Naime, stavovi se kritičke animalistike mogu sjajno opisati riječima Amélie Nothomb iz njezina romana *Biografija gladi*: “Kad bi Bog jeo, jeo bi slatko. Ljudske ili životinjske žrtve uvijek su mi se činile podjednako besmislene: kakva li uzaludnog prolijevanja krvi za biće koje bi bilo tako sretno s pokoljem bombona”.

Suzana MARJANIĆ

Drago Orlić, Štorice od štrig i štriguni, 2. dopunjeno i prošireno izd., Naklada Zoro, Zagreb, Sarajevo 2008., 272 str.

Knjiga *Štorice od štrig i štriguni* drugo je i dopunjeno izdanje Orličeve knjige istoga naslova iz 1986. godine, koja je sadržavala stilizirane demonološke predaje iz zapadne i južne Istre, bila opremljena tumačem manje poznatih riječi i dijalektološkim tekstom Rudolfa Ujčića o govoru na kojem su priče bile (za)pisane te korisnim predgovorom samog autora, u kojem su bili podaci o načinima zapisivanja, kratke napomene o percepciji tih priča u zajednici te autorska pojašnjenja glavnih protagonista demonoloških predaja (štrige, štriguna, štrologe, krsnika, more, vile itd.). Novo i dopunjeno izdanje ima 14 novih predaja, od kojih su neke zapisane kad i one prve. Nalaze se u XI. poglavlju pod naslovom: “A u bilježnici im još” (*Bojže polje, Štoricao Komoštrovici, Bako s Tupljaka, Štrigun s Velega Vrha, Ubrnuti kus trave, Se je naga na rankun, Mora dlaka, Dlaka na cici, Ivanjska noć*), zatim u XII. poglavlju pod naslovom: “Stare štrige, novi klinici”, koje mu je kazivao, tada jedanaestogodišnji kazivač iz Pazina, a onaslovljene su: *Pas od starih krp, Štrige su se dale na me, Štriga mačka, Mrtvi*.

U poglavlju pod naslovom “Dodatak” Orlić donosi i niz predaja ili tekstova zapisanih u književnim, publicističkim, folklorističkim, povijesnim djelima i člancima. Tekst o bogovici iscejeliteljici iz biskupskih vizitacija koju je otkrio M. Bertoša; dvije priče iz Vrkićeva izbora *Vražja družba*; priču o perojskom popu te tri priče o maliku (macvaliću) iz *Istarskih narodnih priča* Maje Bošković-Stulli; ulomak iz Balotine *Tijesne zemlje*, u kojem se tematizira lik perojskog popa; ulomak iz Valičeve (pseudonim Ante Cilige) priče *Posljednja noć Tone Peruška*, u kojoj se tematiziraju štrige; priče iz Mikčeve *Istarske škrinjice* (tu osim predaja donosi i bajku *Djevojka i zmaj*), ulomak iz Nazorove *Boškarine*, ulomak iz romana Milana Rakovca *Haluj*, ulomke iz VI. I XI. poglavlja Valvasorove *Slave Vojvodine Kranjske* o, u zadnje vrijeme, posebno medijski promoviranom, Jurju Grandu te priču o maloj vampirici iz Peroja, koju prenosi iz intervjua Velimira Cindrića s Amirom Muzurom.

Te ulomke Orlić prati i kratkim bilješkama o djelu ili autoru koje se protežu od kraćih bibliografskih podataka do procjena o kvaliteti veza usmene i pisane književnosti u pojedinom djelu (npr. uz Valičevu priču). Pritom se posebno važnim čini što je reaktualizirao Rakovčevo djelo *Haluj*, dijelom zato što je taj roman ostao u sjeni autorove poezije i puno mu poznatijega romana *Riva i družiti ili caco su nassa dizza...*, a dijelom i zato što je Rakovac tu temu iskoristio kad nije bila toliko popularna i medijski popraćena kao što danas teme koje se bave nadnaravnim, onostranim i iracionalnim (poput npr. vampira) jesu, ne samo u *Haluju* nego i u *Slipariji*.

Zanimljivost, važnost i korisnost knjige svakako nije samo u dodatim predajama, pa ni u dobro osmišljenoj cjelini koja pokazuje mjesta u pisanoj kulturi koja su demonološke predaje zauzele (o utjecaju i međuvezama pisala je već i Maja Bošković-Stulli u *Istarskim narodnim pričama* iz 1959., i poslije u *Zakopanom zlatu* iz 1986. za ediciju Istra kroz stoljeća).

Važnost knjige, osim što je bila nužna i zato što više nije bila dostupna u prvome izdanju, jest upravo u podacima koje Orlić nudi u popratnim tekstovima, podacima koji dosta dobro pokazuju kako je prvo izdanje živjelo, kakav je utjecaj imalo te koliko se i kako zadržalo u svijesti potencijalnih korisnika. Zatim zanimljivi su i korisni podaci o ovostoljetnom pojačanom zanimanju za tu

temu, čemu je nemalo kumovao i ažurni, akribični urednik ovog novog izdanja (i pisac pogovora) Davor Šišović, i medijskom promocijom tema i organizacijama *Festivala fantastične književnosti* u Pazinu i Kringi.

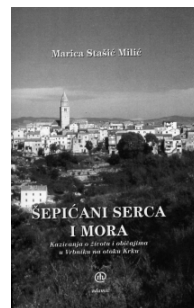
Pritom je i sama Orličeva napomena iz predgovora prvomu izdanju (koji predgovor prenosi i u drugom): “Čudno je, te priče – praznovjerice, nestale su iz svijesti Istrana, naglo, gotovo preko noći” dovedena u dobroj mjeri u pitanje. Novododate priče kao i brojni poznavatelji i poznavateljice tih priča koje je na književnim susretima sa svojom publikom Orlič sretao, teško da potvrđuju tu tezu. A ne potvrđuje je ni dobro poznavanje priča u najmlađih kazivača, kao što je ona iz poglavlja “Stare štrige, novi klinici”.

S druge strane, pokazuje se da ni njegov verbalni alibi iz prvog predgovora: “Svjestan sam da mnogo toga u ovoj knjižici neće biti po volji etnologa, posebno ne, primjerice, moje razvrstavanje štorica po ciklusima...” nije bio nužan jer su priče i likovi protagonista itekakao bili korisni. Naravno da su za folkloristička istraživanja nužni i nestilizirani zapisi, ali dok god je razlika vidljiva i neprikrivena, supostojanje je samo dobitak.

I na kraju, zanimljiv je majstorski Orličev obrat u kojem nova knjiga u cjelini postaje neobična predaja čiji je glavni protagonist prethodno izdanje koje misteriozno nestaje iz Gradske knjižnice u Puli i kojim obratom zapravo spaja dvije tradicije, svoju osobnu autora pisane kulture (pjesnika, pripovjedača, komediografa) i onu usmenu, koju i u svojim drugim pisanim djelima nerijetko citatno iluminira.

Evelina RUDAN

Marica Stašić Milić, Šepićani serca i mora. Kazivanja o životu i običajima u Vrbniku na otoku Krku, Adamić, Rijeka 2008., 446 str.

Obimna i sadržajem bogata knjiga Marice Sašić Milić *Šepićani serca i mora* vrelo je različitih žanrova, a organizirana je u 13 poglavlja i opremljena predgovorom, u kojem je razgovor s autoricom i uvodna objašnjenja izradila urednica Tanja Perić-Polonijo.

Od prvog do sedmog poglavlja (“Serce v peščici”, “More”, “Sjećanje na život ze sercen delan”, “Sir i vino”, “Naše užance”) autorica piše na rubu autobiografskog i memoarskog diskursa. U osmom su poglavlju objavljene 63 usmene (uglavnom lirske) pjesme koje je autorica kazivala Tanji Perić-Polonijo od 1991. do 1993., zapamtila ih je još u djetinjstvu, a slušala od ženskih članica svoje obitelji: “Sve pjesme čula sen u ditenstvu od svojih bab, tet i svoje matere”.

U devetom poglavlju pod naslovom “Predaji, legendi, vjerovanja, šulencije i štrologi z Verbnika i Bodulije” objavljene su priče u žanrovima bajke i predaje, u jedanaestom pod naslovom “Šenterice” priče u žanrovima šale i anegdote (podnaslovljene: “Šale judi na svoj i tuj račun”). Deseto poglavlje pod skupnim naslovom “Šulencije” sadrži zamišljene i kontrahirane komentare o tuđim postupcima u lokalnoj zajednici (često u vezi s izabirom bračnog druga i družice), dakle, svojevrstne prototračeve (jer je zadržan način govora, ali izostavljeni protagonisti) kao i segmente vjerovanja. Dvanaesto poglavlje pod naslovom: “Proverbiji” donosi 688 poslovice i izreka, a u posljednjem poglavlju pod

naslovom “Besedi” je tumač riječi. U tim dvama poglavljima riječima su osigurani i naglasci, a akcentuaciju je u skladu s dvoakcenatskim sustavom kojem autoričin govor pripada, dosljedno i temeljito provela Sanja Zubčić.

Knjiga *Šepićani mora i srca* može se čitati iz niz različitih aspekata npr.: aspekta memoarskog i dijelom autobiografskog diskursa, aspekta folklorističke i etnografske građe, aspekta usmene povijesti i povijesti mentaliteta, aspekta imagologije, aspekta čakavske lesikologije (za vrbnički govor), aspekta čakavske (i osobne autoričine) stilistike i sl.

Predgovorni intervju s autoricom kontekstualizira nastanak knjige, autoričine namjere, težnje i ostvarenja. Daje nam uvid u njezinu stvaralačku radionicu, načine otkrivanja i kreativnog putovanja, možda najbolje u slici o *kudlačiću*, koja oprimjeruje kako je nestanak jedne riječi, ujedno i nestanak “cijelog jednog svemira”. Jer puko se značenje možda može nadomjestiti drugom riječi, ali sve timbre i valere, sve fine mikrokontekstne niti koje tka, njezinim gubljenjem nisu nadoknadive. Kao što nisu nadoknadive ni gubljenjem konteksta koji tu riječ osigurava. Dakle, kad bi se knjigu promatralo samo iz aspekta čakavske lesikologije i zadnjeg njezina poglavlja “Besedi”, moglo bi se reći da sva prethodna poglavlja zapravo nude kontekst koji onemogućuje, zaprečuje smrt riječi, smrt leksema, odnosno “svemira” koje nude. S druge strane, zanimljivo je vidjeti da je leksem habat jedan od najčešćih te kontekstulano i stilski najistaknutijih glagola u cijeloj opsežnoj knjizi od 446 stranice (ako izuzmemo pjesme i priče). On u takvu okružju nudi i uvid u jednu od najvažnijih djelatnosti usmenosti koja nije, kako bi se moglo u prvi mah pomisliti: pričanje, nego upravo slušanje. Glagol slušati je zapravo onaj koji omogućuje usmenokomunikacijski lanac. Glagol slušati i glagol *otfišat* i to ne u trećem njegovu značenju koje je autorica ponudila, nego u onom prvom: odvratiti, odgovoriti, što nas dovodi do dijalogičnosti i interakcije koja je druga važna karakteristika usmenokomunikacijskog lanca. Bilo da je to odgovaranje samo u službi trenutka (kao potvrda kazivanoga) bilo da odgovaranje preuzima puno širu dimenziju: odgovaranje na cjelokupnu ili djelomičnu verbalnu usmenu baštinu prethodnika i suvremenika. Ova knjiga i jest kreativni, domišljeni, emocionalno ispunjen odgovor na uživiljeno i djelatno slušanje i osluškivanje. Na stranicama koje puni autobiografski i memoarski diskurs zanimljivo je vidjeti kako odabire sjećanja, kako izabire važne točke oko kojih se spleće priča, a one su u prvom poglavlju naglašene i podnaslovnim mjestima u vidu obiteljskih nadimaka, svima koji su iskustveno ili i podrijetlom uronjeni u ovaj prostor, to je gotovo samorazumljivo, ali i drugima omogućuje uvid u mjesnu važnost upravo tih točaka sjećanja i pamćenja. U drugom je poglavlju važna točka sjećanja more kao neazobilazni prostor događaja, doživljaja, kao prostor koji posvaja i koji se pričom nanovo osvaja, što će biti vidljivo i kao prostor radnje u pričama iz “Začaratanog grada”. Folkloristička i etnografska građa nudi mogućnosti usporedbe s drugom građom (ranije zapisanom ili budućom, nekom koja tek čeka zapisivanje), zatim uvid u brojne žanrove za koje autorica nedvojbeno i jasno donosi termine koji su se u lokalnoj zajednici koristili, tako oprimjereno i objašnjeno saznajemo što su to *šenterice* i u kakvoj su vezi sa *šulencijama* i *štroligama*, opskrbljuje nas korisnim napomenama o kazivačkim situacijama, o njihovoj teatralnosti i sl. U devetom poglavlju ponuđena je bogata galerija likova povezanih s nadnaravnim: vile, vilenjaci, maličići, nevidinčići, kudlaci, skersnici, mora, višće i štrige, ork i orkić smješteni su u priče, dozvani i oživljeni i redovito provideni i metanarativnim interpolacijama. Korisnu građu etnologizma u petom poglavlju, u kojemu autorica uspostavlja svojevrsni lokalni hod kroz godinu (od Božića do Božića) popunit će i vlastitim autobiografskim crticama (kao što je npr. zanimljivo ispričana dionica o sv. Mikuli, u kojem autorica i brat iščekuju Mikulu i čuju ili njega ili anđela s krilima koji mu košaru drži.). Autorica je razvila ili se okoristila običajima i pravilima prikupljanja etnografske i folklorističke građe pa svoje podatke, razgovore i priče opskrbljuje i točnim nadnevcima kao recimo u priči o Peri Bajčiću (i razgovoru s njim) ili npr. u priči i razgovoru s Marijom Toljanić, *babicom s feralićom*. U knjizi se može pratiti i kako je autorski glas osnažen zanimanjem folkloristice T. Perić-Polonijo, pa onda i medijski kroz radio i novine za koje je pisala, i kako potaknut stalnom mišlju na stvarne i potencijalne baštinike postaje sve sigurnijim u važnost toga što piše i za koga piše. Iz aspekta imagologije moglo bi se istražiti npr. koje su se ljudske

vrline cijenile i u kojoj se mjeri razlikuju današnjih. Recimo, jedna od vrlina koja se uz nemali broj osoba naznačuje kad se žele posebno istaći kao dobre je pobožnost, *bogoboječost*, koja u autoričinu svjetonazoru zapravo pokriva značenje čestitosti i poštenja. Aspektu usmene povijesti i povijesti mentaliteta osigurano je cijelo vrelo podataka o bračnim odnosima, načinima udvaranja, bračnog suživota, zajednici važnih uporišnih točaka za odgoj, svjetonazorskih načela i sl.

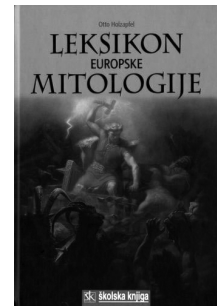
Stilski postupci koje autorica rabi dobro oprimiraju obrat u obiteljsko i memoarsko nakon gotovo bajkovnog početka u prvom odlomku o Ivi i Košti ili poredbe u tekstu koje jasno ostvaruju silnu nestrpljivost i iščekivanje bratova dolaska iz Australije kroz male nezgode koje se gomilaju kako se vrijeme susreta bliži, a onda posebno u antiklimaksoj rečenici: “Tako, brat mi je letel po zraku, a ja šeberala po zemlji.” S druge strane, priče u “Začaratanom gradu” vrlo često imaju intertekstualne, katkad čisto citatne uvode, tj. autorica u početke svojih priča inkorporira dijelove usmenih lirskih pjesama kao npr. baladni citat kojim započinje priča Vila Kostrijčica i vili posestrimi: “More je mirno kako kal, zven dragi je partila bela splav”.

No, knjiga Marice Stašić Milić i način na koji je oblikovana zanimljiva je u jednom drugom aspektu. Uz nju jednim dijelom svakako otpadaju dvojbe folklorista i etnologa i folkloristica i etnologinja koji su (smo) u stalnoj bojazni pred Drugim koje istražuju/mo, pomalo i uživajući u nikad dokraja razriješivoj krivnji predstavljaju/mo li tog Drugog (dakle istraživanog) dovoljno objektivno, daju/em li dovoljno prostora njegovu glasu i njegovoj stvarnosti, uspijevaju/mo li i koliko uzmaknuti pred željom vlastite konstrukcije i sl.

Ova nam knjiga nudi svojevrsan otpust, lijepo svojom pojavom kazuje gotovo ispovijednu formulu: *Ego te absolvo*. Jer tu više nije riječ o tome da etnolog/inja ili folklorist/istica prikazuju, pokazuju, dopuštaju i pripuštaju prostor glasu Drugog, istraživanog. Glas si je taj prostor osvojio sam, a folkloristica Tanja Perić Polonijo, čije istraživanje je jest potaklo i osnažilo Glas (kako autorica Stašić Milić višekratno ističe u uvodnom razgovoru povukla se na urednički položaj i praktično pokazala kako to može izgledati bez verbalno izraženih jadikovki i sa stvarnim činom.

Evelina RUDAN

Otto Holzapfel, Leksikon europske mitologije,
Školska knjiga, Zagreb 2008., 429 str.

Živimo u doba priručnika i pregleda povijesti, znanosti, kulture, svekolikog znanja čovječanstva. I u Hrvatskoj svjedočimo bujanju zanimanja za sve mitske i mitološke slojeve kulture, o čemu ponajbolje govori procvat knjiga što se ili znanstveno ili ljubiteljski (amaterski) bave gotovo rudarskim razotkrivanjem mitskih mjesta u hrvatskoj prošlosti i krajoliku, ili pak knjiga što otkrivaju mitske slojeve i nadnaravna bića između vjerovanja, obreda i priča, ili pak evociraju stare podatke iz kronika i putopisa i donose ih u osobnim fiksijskim književnim obradama.

Knjiga *Leksikon europske mitologije* Otta Holzapfela klasičan je leksikonski pregled ponajprije i ponajviše klasičnih te germanske mitologije. Objavljena je u Njemačkoj prvi put 1993. (2. izdanje 2007.) u Freiburgu u Breisgau i hrvatsko je izdanje njezin prijevod bez ikakvih dodataka

ili promjena. Autor, Otto Holzapfel, Nijemac je odrastao u Kopenhagenu, potom je studirao u Njemačkoj (skandinavistiku, staronjemački i etnologiju), gdje je i doktorirao i habilitirao. Uz rad na njemačkim sveučilištima ponajviše se bavio usmenim pjesništvom i njegovim formalnim sastavnica, poglavito baladama, o kojima je napisao nekoliko knjiga; vodio je u Freiburgu poznati arhiv za istraživanje balada i bio urednikom svjetski relevantnih edicija. Ne znamo otkud njegov interes za mitologiju, ali to je nevažno. Njegova je knjiga djelo kakvo mi sami za svoju mitologiju nismo uspjeli napraviti: opis mitologija koje su u svim segmentima utjecale (i utječu) na našu cjelokupnu kulturu. U predgovoru određuje obzor mitologije – mitovi o bogovima i junacima te kako su ih razumijevali njihovi suvremenici: bogovi se često shvaćaju upravo ljudski, a junaci kao da potječu od bogova. Mitologija stoga u ovome djelu ubuhvaća ukupnost pretkršćanskih i ranokršćanskih mitova o bogovima i junacima. “Štujući junake, ljudi su ujedno štovali bogove. Pridjev europski u knjizi (u izvorniku *abendländisch*) obuhvaća široko polje antičkih i ranosrednjovjekovnih predaja koje za nas Europljane uz ‘istočnjačko’ kršćanstvo nisu postale važne samo kao obrazovno dobro nego se mogu smatrati i kulturnom pozadinom naše današnje svakodnevnice (a koja se često aktualizira u svakodnevnim malim praznovjerjima, uzrečicama ili asocijacijama).”

Temelj za Holzapfelovu knjigu bili su mali Herderovi leksikoni grčke i rimske mitologije te germanske i keltske mitologije (*Griechische und römische Mythologie; Germanische und keltische Mythologie*) i to je zapravo okvir koji tematski određuje knjigu. Proširen je i dopunjen (vrlo oskudno) slavenskim područjima, suvremenim znanstvenim spoznajama i tumačenjima, istraživačkim mišljenjima i teorijskim raspravama. Dio znanstvenih spoznaja se donosi u uvodnom poglavlju, gdje autor u deset kratkih tematskih poglavlja pregledno, koncizno, uz navode relevantne stručne i književne građe opisuje tipološki razvoj mitologije na Zapadu od prvih tumačenja za božanstva plodnosti u indoeuropskome svijetu do mitologije danas (do Asterixa i Tolkiena).

I taj je dio, kao i cijeli leksikon, prošaran citatima iz povijesnih i književnih djela (u najboljim hrvatskim prijevodima) koja se izravno referiraju na pojedine natuknice, i tematski i otprilike vremenski, pa će se tako u natuknici o Heraklu i nemejskomu lavu naći Apolodor, dio iz *Beowulfa* uz natuknicu o toj najpoznatijoj staroengleskoj junačkoj pjesmi, Herodot o Dodoni, vrlo starom Zeusovom proročištu u Epiru, kratki tekstovi mitskih predaja su iz Grimma, dok Goetheovi i Schillerovi stihovi oprimjeruju njemačku klasiku, otkriće i zanos grčkim i rimskim temama.

Leksikon je u cjelini ujednačen, što znači da većim junacima i događajima pripada i više redaka, premda ima previše kratkih natuknica koje pokrivaju manje važne likove iz klasičnih, poglavito grčke mitologije. To je vjerojatno danak predlošku i strahu od izbacivanja. Ali ono što je izazovno i zašto za ovim leksikonom treba posegnuti, prije svega su opširne natuknice, katkad čak eseji o pojedinoj temi, koji otvaraju široko asocijativno polje gotovo u svakome retku. Ono će nas odvesti kamo želimo (ili nismo ni slutili da možemo) pa će se natuknice jedna za drugom otvarati poput stranica napetoga štiva, raskrivajući svjetove i razdoblja. Upravo takvo čitanje, istraživačko i aktivno, preporučam za listanje tog priručnika.

Tako, ako krenemo od boga Mitre, boga Sunca i vrhovnoga boga rata u Iranu oko 1000. g. prije Krista, doći ćemo do Aleksandra Velikoga, kada se Mitrin kult približio grčkim i rimskim usprednicama (Heliju i Apolonu). Štovanje Mitre je postalo popularno u 1. st. među rimskim vojnicima sve do Germanije i Britanije pa je Mitra u 3. st. kao nepobjedivo Sunce (*Sol Invictus*) postao bogom državne rimske religije. Najveća je svetkovina bila njegov rođendan, *Natalis Solis Invicti*, i održavala se najkraćega dana u godini, što bi odgovaralo našem 25. prosincu. To je jedno od mnogih tumačenja za odabir datuma Božića, koji se sve do 4. st. slavio na Sveta tri kralja (6. siječnja). Kršćanstvo nije moglo potisnuti utjecaj poganskoga Mitre, koji je odgovarao potrebama vojnika za nepobjedivim junakom kao uzorom. U muškom kultu Mitre iščitavamo i misterije, koji su se očitovali žrtvovanjem bika u špilji, koja je pak predstavljala zvjezdano nebo, dakle čitav svemir. Konstantinovo promicanje kršćanstva označilo je kraj štovanja Mitre i uništavanje njegovih svetišta, a na mjestu većine svetišta sagrađene su crkve. Upravo je to primjer *interpretatio christiana*, kršćanskoga tumačenja pretkršćanskih religijskih pojavnosti radi mijenjanja značenja tradicije koja se nije mogla nijekati ili uništiti. I u našoj tradiciji možemo pronaći primjere (naravno promijenjenih, u drugome kontekstu i

utonulih u pučku kulturu) pojedinih rimskih kultova u godišnjim folklornim običajima. Podsjetimo se samo danas nevjerojatno živih i produktivnih pokladnih običaja, katkad sa sličnim magijskim ili kritičkim značenjima kao i rimske luperkalije i saturnalije.

Premda se slavenska mitologija spominje kao novum u odnosu na Herderov predložak, ona je vrlo oskudna i možda bi bolje bilo da je uopće nema nego što se neke teme spominju usputno, kratko i nisu kompatibilne ostalim natuknicama. Primjerice, Veles/Volos i Perun imaju svaki tek desetak redaka i uglavnom se dovode u vezu s baltičkom građom, vile iz slavenskih mitologija se spominju tek u jednoj rečenici uz opis keltskih vila, baba Jaga ima tek nekoliko redaka, opis rusalki odgovara opisu iz Grimmovog *Mitologije*. Šteta što autor nije posegnuo za slavenskom građom, barem komparativno, jer uz germanske bogove donosi i opise nižih bića tih mitologija, demona koji žive između neba i zemlje i mnogo su bliži čovjeku u njegovu svakidašnjem životu od bogova. Donosi tako sjajan zapis iz Grimmovog *Mitologije* o divljim, noćnim lovcima, izrazito proširenoj predodžbi o opasnim noćnim skupinama jahača, najčešće lovaca, koji se katkad vežu i uz povijesne osobe. Najpoznatiji je Dietrich Bernski, koji se usudio loviti nedjeljom, pa tu pronalazimo primjer porabe poganske predaje u poučnoj službi kršćanskoga nauka. Književni izvori potječu uglavnom iz baroka i govore o lovcima koji su prokleti i kažnjeni da vječno love noću jer su se drznuli tražiti Boga da im omogući vječni lov (katkad su kažnjeni na vječni lov i zbog ubojstva). Prepoznaju se noću, posebno za oluje, po zvuku roga i slučajnim svjedocima donose nesreću. Ta je predaja proširena i u nas, pronalazimo je kao *Noćne jagare (nedelne lovce)* u Langovoj monografiji o Samoboru, spominju se i u predajama skupljenima u 20. st. u okolici Zagreba, a našli su svoje mjesto i u hrvatskom povijesnom romanu (M. Mayer, *Medvedgradski jastrebovi*). Ne navodim to iscrpno da bih pokazala nedostatke Holzapfelova *Leksikona*, već da pokažem kako je gusto prepletena europska mitska mreža u kojoj svi sudjelujemo.

Da *Leksikon* ne mora biti samo impersonalno djelo pokazuje sljedeći primjer: sam je autor smatrao istinitim priču o danskom kralju Kristijanu X., koji je u Drugome svjetskome ratu za njemačke okupacije svaki dan jahao Kopenhagenom na konju i tako prkosio neprijatelju. I kad su Nijemci za Židove uveli obvezatne žute zvijezde, kralj je nosio tu oznaku i tako spriječio zlo. Autor je donedavno bio siguran da je ta priča istinita, čak misli da je i sam vidio kralja jer je u to doba živio u Kopenhagenu, ali iluziju mu je razbilo istraživanje suvremenih predaja koje pokazuje da je ta priča priča o mitskome dobrome vladaru koji će narodu u nevolji priteći u pomoć, poput kralja što s vitezovima spava u gorama, poput vječnog kralja Matijaša i bana Jelačića u našim predajama, ipak samo mitska priča.

Izvršno opremljen brojnim ilustracijama, vremenskom tablicom, popisom relevantne literature i izvora *Leksikon europske mitologije* knjiga je za svaki dom.

Ljiljana MARKS

Ruth B. Bottigheimer, Fairy Tales. A New History,
Excelsior Editions / State University of New York
Press, Albany, N.Y. 2009., 152 str.

Na početku novog tisućljeća, kada se činilo da je doba sintetskih (povijesnih i teorijskih) radova o bajkama davno prošlo i kada su se istraživanja kretala uglavnom u smjeru dubinskih studija i minucioznih rasprava o različitim, ponajprije rodnim, klasnim i inim ideološkim talozima tog žanra,

objavljeno je nekoliko knjiga koje širinom svoje interpretacije idu uz bok Proppove *Morfologije bajke* (1928.), Lühijeve *Europske bajke* (1947.), Zipesove knjige *Bajke i umjetnosti subverzije* (1983.) te Holbekove *Interpretacije bajki* (1987.). Prvo je 2002. godine objavljena danas već nezao-bilazna knjiga *Metamorfoze (Metamorphosis)* Francisca Vaz da Silve, u kojoj se psihoanalitičkim i kulturnoantropološkim procedurama analizira simbolička razina bajki. Zatim je 2006. godine Jack Zipes objavio *Zašto se bajke kače (Why Fairy Tales Stick)*, u kojoj je svoj sociohistorijski pristup bajkama kontroverzno udružio s genetičkom teorijom. Konačno, 2009. godine objavljena je i knjiga *Bajke: nova povijest (Fairy Tales: A New History)* Ruth B. Bottigheimer, u kojoj je autorica i u monografskoj formi izložila svoju na povijest književnosti i knjige orijentiranu povijest bajke oko koje se već godinama u časopisima (npr. *Marvels & Tales*, 2006.) i na konferencijama (npr. ISFNR, Atena 2009.) ukrštaju i lome koplja između folkloristički i filološki usmjerenih proučavatelja bajki.

Bajke je, kako to u *Bajkama* sažima Bottigheimer, doslovce izumio Giovan Francesco Straparola u 16. stoljeću da bi ih u danas prepoznatljiv oblik uobličio isprva napolitanac Giambattista Basile, a potom i drugi kanonski autori žanra, ponajprije Charles Perrault i ostali francuski autori i autorice bajki iz druge polovice 17. stoljeća, te konačno na početku 19. stoljeća i Wilhelm i Jacob Grimm. Bottigheimer svoju isključivo, dakle, na pisanu i tiskanu književnosti usmjerenu povijest bajki temelji, s jedne strane, na širokoj interpretaciji raznovrsnih izvora te, s druge, na vrlo uskoj definiciji bajke.

Kao i u nizu svojih prethodnih radova, Bottigheimer bajke i u *Bajkama* razgraničuje u odnosu na usmene priče općenito (predaje, šaljive priče i dr.), ali i u odnosu na Aarne-Thompson-Utherovu podskupinu čudesnih priča, kao i u odnosu na žanr fantastične priče. Bajke su, prema Bottigheimer, relativno kratka vrsta isprva pisane, a tek odnedavno i usmene književnosti u kojoj su karakteristični motivi, završetci i općenito struktura ujedinjeni u kompaktnu priču. Bottigheimer se pritom zalaže za razlikovanje dvaju temeljnih – i s obzirom na porijeklo, dužinu, socijalnu stratifikaciju likova te donekle i strukturu – različitih tipova bajki: bajke o usponu (eng. *rise*) na društvenoj ljestvici, odnosno, o usponu na prijestolje uz pomoć čudesa (npr. *Mačak u čizmama*) te bajke o obnovi (eng. *restoration*) društvenog, tj. kraljevskog statusa uz pomoć istih mehanizama (npr. *Snjeguljica*). Polazeći od ove doista uske, ali analitički posve opravdane definicije žanra, Bottigheimer ističe da prije 16. stoljeća i Straparoline zbirke ne postoje rukopisni ili tiskani otisci bajki, kao što ni prije 19. stoljeća i početaka folklorističkih istraživanja ne postoje opisi njihove usmene artikulacije. Prije toga postoje, piše Bottigheimer, zapisi, odnosno, otisci pojedinačnih motiva bajki, pa čak i struktura bliskih strukturama bajki, ali ne i kompaktne bajke o usponu ili obnovi. No, uvid da prije ranog novog vijeka ne raspoložemo zapisima kompaktnih bajki, a prije 19. stoljeća ni zabilješkama o njihovoj usmenoj cirkulaciji u nižim društvenim slojevima, samo uz cijeli niz ograda može poslužiti kao neoboriv dokaz da se bajke nisu ni pisale niti pričale prije navedenih stoljeća. Okolnost da nemamo starije tekstove bajki ili starije opise njihova pripovijedanja može, kako to pokazuju brojni primjeri iz, recimo, historiografije ili proučavanja povijesti književnosti, više govoriti o praksama zapisivanja, pisanja, objavljivanja i pohranjivanja nego o samim pripovjednim oblicima i pripovjedačkim praksama.

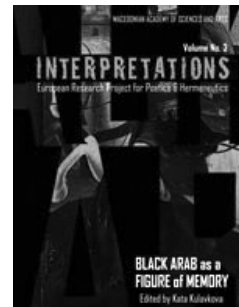
Sasvim sažeto, knjiga *Bajke: nova povijest* je od prve do zadnje stranice posvećena demitologizaciji popularne i, unatoč suprotnim tvrdnjama autorice, u folkloristici (kako to svjedoče već i radovi Heinza Röllekea, Rudolfa Schende na koje se u *Bajkama* obilato poziva) nipošto općeprihvaćene teze da su bajke primarno i inicijalno usmeni žanr porijeklom iz neke neodređene “davnine”. Oslanjajući se ponajprije na vlastito istraživanje Straparole te djelomice i francuskih autora bajki iz 17. stoljeća, ali i na recentne mikrostudije u tom području, kao i na znamenite, ali znatno manje pretenciozne studije Manfreda Grätza i Röllekea, Bottigheimer u knjizi *Bajke*, gledano iz folklorističke perspektive, iznosi novu povijest bajki nerijetko samo na razini stupnja generalizacije, kao i na razini potpune nezainteresiranosti za susrete usmenosti i pisanosti. S obzirom pak na dosadašnje studije o isključivo tiskanoj distribuciji bajki, koje sežu još od druge polovice 19. stoljeća, povijest bajki iznesena u knjizi *Bajke* nova je utoliko što se njezina argumentacija osim na komparaciji tiskanih

tekstova temelji i na uvidima i istraživačkim metodama posljednjih desetljeća iznimno probitačnog ogranka književne i kulturne historiografije poznatog pod nazivom povijest knjige i čitanja.

Neovisno, dakle, o tome što je riječ o ipak samo relativno novoj te (pretpostavljam radi većeg odjeka) ciljano pojednostavljenoj i s obzirom na potpunu nezainteresiranost za usmenu transmisiju nedvojbeno jednostranoj povijesti bajki, neupitno je da je knjiga *Bajke: nova povijest* hrabro, a na razini mikroprimjera i posve argumentirano, izazvala cijeli niz uglednih pretpostavki i pristupa bajkama u rasponu od tzv. Andersenova zakona samoispravljanja, preko arhetipskog pristupa bajkama i ritualne teorije bajki, pa sve do recentnih i na početku ovog prikaza spomenutih teorija Vaz da Silve i Zipesa. Neupitno je, također, da je pritom sažeto, premda kontroverzno, pokazala svu plodotvornost analize bajki usredotočene na povijesti knjige. Neupitno je da će se o njoj sigurno još dugo pisati i pričati te da će se pritom njezine teze dodatno oprimirati i dopuniti.

Marijana HAMERŠAK

The Black Arab as a Figure of Memory, ed. Kata Kulavkova, vol 3, Interpretation – European Research project for Poetics & Hermeneutics, Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje 2009., 377 str.

Zbornik *The Black Arab as a Figure of Memory* je dio istraživanja u okvirima europskog istraživačkog projekta Interpretacije Makedonske akademije znanosti i umjetnosti. Projekt je podržao i UNESCO, a ima europski istraživački značaj i posvećen je poetici, teoriji književnosti, hermeneutici i tumačenju književnih činjenica u umjetnosti i šire. Priređivačica zbornika, akademkinja Kata Čulavkova, ujedno je i voditeljica projekta. Istraživanje figura sjećanja i u tome kontekstu figure Crnoga Arapina (*Črni Moro*) veoma je raritetan znanstveni istraživački pothvat. Riječ je o veoma zanimljivoj figuri u različitim slojevima kulturnog nasljeđa koja se nalazi na različitim razinama u tradicijama i slavenskih i neslavenskih naroda. U dosadašnjim je istraživanjima ta figura sjećanja često bila zasjenjena njegovim antipodima povijesnih ili nepovijesnih junaka koji su mu bili protivnicima. Ali, nema sumnje da za razliku od njegovih antipoda koji su danas frekventniji u usmenim i umjetničkim djelima lik Crnoga Arapina (*Črni Moro*) nudi mogućnosti istraživanja koja sežu u dublje kulturne slojeve kao što su neolitska i helenska razdoblja razvoja civilizacije (N. Čausidis). To pokazuje da taj lik ima dublje korijene na Balkanu od onoga što se uobičajeno misli imajući u vidu popularne pjesme o Kraljeviću Marku, Bolnom Dojčinu i drugim povijesnim i nepovijesnim epskim junacima iz ove regije. Takav pristup omogućava priređivaču zbornika da se u memorijska figura sazgleda u različitim diskursima tradicionalnih, kulturnih i umjetničkih praksi u različitim povijesnim i sociokulturnim sredinama, uz primjenu različitih teorijskih i znanstvenih pristupa, dajući sveobuhvatnost slici što se stvara pred nama. Zbornik je podijeljen na šest dijelova u kojima se obrađuje figura Crnoga Arapina (*Črni Moro*) s različitih strana – kao mitska, povjesna, ritualna, epska figura, ali i kao dio performativne prakse.

Istraživačkim se naporima koji su bili usmjereni ka istraživanju figura sjećanja pokazuje da su one prisutne u širem geografskom prostoru. U tom smislu akademkinja Čulavkova u svojem uvodnom tekstu kaže da u svakom ponovnom vraćanju figurama sjećanja u prvi plan izbija neki dio

njihove konstrukcije, od čega se prigodom sastavljanja zbornika osjetila potreba grupiranja tekstova prema fokusu istraživača. U takvu se konceptu figura Crnog Arapina (*Črni Moro*) može promatrati kao univrezalni arhetip, ali i kao dijeljena memorijska figura.

U istraživanjima je većim dijelom predstavljena kao otjelovljenje tame, crnog svijeta, podzemlja, nasilnika kojeg svaki narod oblikuje na svoj način, svojim jezičnim specifičnostima, u perspektivi svojeg svjetonazora. Tako se prvi dio zbornika odnosi na univerzalne arhetipske predodžbe o odnosu crn – bijel sa svim svojim mitološkim, folklornim i kršćanskim konotacijama koje proizlaze iz tog odnosa (metamorfoza Crnog Arapina u zmaja ili biće iz donjeg svijeta te borba s mitskim ili stvarnim junakom). To je pitanje predstavljeno u tekstu Nikosa Čausidisa “Crni čovjek u mitskim tradicijama u Makedoniji”, gdje je povezan sa zmajem na primjeru narodnih legendi o sv. Jovanu Krstitelju, u kojima dominiraju značajke crnih ktonskih bića. Slika koja proizlazi je osobito široko rasprostranjena u folkloru, a temelji se na dihotomiji crno – bijelo, ovaj svijet – onaj svijet (gornji svijet – donji svijet). Taj se niz mitskih slika može slijediti od najstarijih arheoloških artefakata preko srednjovjekovnih predodžaba do djela suvremenih umjetnika (Tatjana Cvijan, Ljiljana Stošić). Za razliku od folklorne, umjetničke tradicije imaju svoje pristupe određenim memorijskim figurama i često se njihovo tumačenje razlikuje od onoga u mitovima i legendama. U tome je smislu jako zanimljivo istraživanje Tatjane Cvijan, koja promatra ta dva mjesta Crnoga Arapina (*Črni Moro*) u folkloru i umjetničkoj ruskoj književnosti s kraja devetnaestoga i početka dvadesetoga stoljeća. U tom smislu bilježi da se u ruskoj književnosti pojavljuje specifičan mitologem koji je povezan s poznatim ruskim pjesnikom Aleksandrom Puškinom – pozitivni Arapin.

U kontekstu folkloristike i folklornih žanrova nude se različite mogućnosti za istraživanje figure Crnog Arapina (*Črni Moro*). Stereotipnost predodžbi tradicionalnih kultura uspostavlja dva pravca istraživanja. Jedan vodi ka njegovu predstavljanju kao antiheroja, tj. protivnika kršćanskoga heroja (Gabriella Schubert “*Črni Moro* u južnoslavenskim pjesmama: lik besramnog razvratnika”), mjesto i uloga toga lika kao i razlozi njezina kontinuiteta u folklornim žanrovima je tema koju obrađuje Lidija Stojanović – Lafazanovska. U okvirima promišljanja prisutnosti tog memorijskog lika u folklornim žanrovima postavlja se pitanje identiteta Crnog Arapina (*Črni Moro*) (Ioana-Ruxandra Fruntelata i Rigels Halili). Fruntelata istražuje motiv *Črnog Mora* u rumunjskoj tradiciji analizom pjesme o Bolnom Dojčinu. Sumirajući rezultate svoje komparativne analize, smatra da postoji dovoljno argumenata za zaključak da on u rumunjskoj tradiciji dobija drukčiji identitet od onoga što ga ima u drugim jugoistočnim europskim sredinama. Prema njezinu mišljenju drugost predstavljena u njegovu liku ima neznatno značenje u rumunjskim varijantama te epske pesme.

Figura Crnog Arapina (*Črni Moro*) kao slika “drugog” (stranca) također je obrađena u zborniku. Ta crta istraživanja svoju pozornost zadržava na različitim razlikovanjima etničkih i kulturnih stereotipa te vrstama srodstva i obiteljskoj pripadnosti uz pomoć mitskih značajki ukjučenih u interpretaciju kao bitno “drugog” u epskim pjesmama (Nikolaj Vukov). Ta je figura sjećanja kao slika “drugog” prisutna i u performativnim folklornim žanrovima. On se pojavljuje kao frekventan lik u turskom folklornom kazalištu i osobito kazalištu sjena *Karadozu* (*Crnook*), o čemu govori tekst Hande Birkalan Gedik. Taj se princip susreće i u okvirima obredne kontekstualizacije, podsjetimo se samo crnih likova makedonskih *džamalar*, koji se susreću i u ostalim balkanskim tradicijama pod različitim imenima. Ovdje svakako pripada i lik Arapin-Turčin-Moro, karakterističan za lastovski pokladni karneval kao figura povijesti i kolektivne memorije (Tomislav Oroz). Toj skupini pripadaju likovi Mavra, koji su dio narodne memorije mediteranskoga kruga (Ghjacumu Thiers). U tome kontekstu ta memorijska figura označava neprijatelja u okvirima civilizacijske različitosti i poprima identite prijetnje kulturnom identitetu i integritetu zajednice. Prema toj su ideji napravljene tri predodžbe – korzikanska, sardinijska i toskanska – koje su dijelovi triju kulturnih baština i koje na temelju povijesnih i eteskih referenci upućuju na zaključak da se interakcija između istog i drugog nalazi u svakoj kulturi. To nam omogućuje njezinu uporabu uz pomoć metafore umjetnosti kao elementa za civilizacijski dijalog i međukulturnu razmjenu. To također pokazuje da pod utjecajem određenih kulturnih i povjesnih događaja figura drugoga, stranca, može postati dijeljenom

figurom. Zbog toga neki istraživači u svojim radovima u prvi plan stavljaju upravo te odrednice Crnog Arapina (*Črni Moro*) (Rade Božović, Sonja Zogović). U tom smjeru razmišlja i akademkinja Čulavkova u svojem uvodnom tekstu “Od crnog boga do Crnog Arapina (*Črni Moro*): različite mitske i povijesne aktualizacije univerzalne matrice Crnoga”, u kojem sintetizira spoznaje o konstruiranju memorijskih figura u kulturnim sredinama Balkana i Mediterana. U njezinoj se studiji figura *Crnog Mora* gleda u kontekstu drugih memorijskih figura kao što su Bolni Dojčin i Angelina, iz čega se može zaključiti da su danas figure sjećanja sinteza njihovih prijašnjih kodiranja i kulturnih tumačenja prema konvencijama diskursa koji su predstavljale (obredni, mitski, ritualni, povijesni, folklorni i estetski). U tumačenju memorijskih figura u nekom vremenu dominira tendencija mitologizacije, a u drugom historizacije, čime se varira stupanj univerzalnosti, odnosno lokalnosti. Ali ipak, zaključuje akademkinja Čulavkova, u uvjetima rigidne povijesne identifikacije arhaičnih memorijskih figura one uspjevaju sačuvati, makar u hermetičnom obliku, svoj izvorni semantički supstrat.

U izradi tako širokog dijapazona čitanja koji omogućuje ovaj zbornik može se primijetiti da su radovi napisani različitim metodološkim postupcima u obradi teme – od povijesnog do imagološkog. Nedvojbeno je uložen velik napor kako bi zbornik *The Black Arab as a Figure of Memory* različitim čitanjima i različitim kulturološkim značenjima predočio sintezu spoznaja o toj mitskoj figuri.

Osim tekstovima zbornik je opremljen ilustracijama, rječnikom pojmova, bibliografijom referencijalnih tekstova o toj problematici, sažecima tekstova na makedonskom jeziku (tekstovi u zborniku su objavljeni na engleskom jeziku), indeksom imena i pojmova, bilješkama o autorima tekstova i popisom ilustracija. Tako bogato opremljen dopunskim materijalima zbornik *The Black Arab as a Figure of Memory* je knjiga koja pokreće neka rjeđe obrađivana pitanja koja istraživanjem ne samo da daju novo svjetlo jednoj manje istraživanoj figuri već nastoje da ta slika bude što cjelovitija. Time smatram da priređivač zbornika postiže svoj prvotni cilj u okvirima projekta iz kojega proizlazi, a taj je da se na nov način, koji će nadići stereotipnu predodžbu o njima, istraže memorijske figure na Balkanu i, šire, na Mediteranu, iz čega će proizaći nova slika koja u konačnici može prerasti i u ideju o civilizacijskom dijalogu i mogućnostima međukulturne razmjene.

Katerina PETROVSKA-KUZMANOVA

Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju,
prir. Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić
Poje, Ivana Brković, Srednja Europa, Zagreb 2009.,
206 str.

Imagologija je zasebna grana komparativne književnosti ustanovljena potkraj 1960-ih, a fokus joj je na istraživanju književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima, tj. na heteropredodžbama, kao i o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe). Pojam prvi put spominje Oliver Brachfeld, a preuzet je iz francuske etnopsihologije, no poslije je prihvaćen i u europskim znanostima o književnosti.

Glavni prigovori tada upućivani imagologiji dolazili su uglavnom od formalističkih književnoteorijskih smjerova koji su zagovarali stroge disciplinarne granice i literarnost kao predmet znanosti o književnosti, a zamjerali su njezinim promicateljima sužavanje nadležnosti komparativne književnosti te, s druge strane, proširivanje na književne predodžbe o narodima, što bi, pak, pripadalo domeni socijalne psihologije.

No nastankom i drugih književnoteorijskih pristupa s jakim naglaskom na sociohistoriji (primjerice kulturalnih studija i teorije recepcije), imagologija dobiva veću “legitimnost”.

“Sjedištem” imagologije postaje Odsjek za komparativnu književnost u Aachenu pod vodstvom Huga Dyserincka, čiji se tekst “O problemu ‘images’ i ‘mirages’ i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti”, koji i otvara zbornik, smatra programskim tekstom književne, odnosno komparatističke imagologije. Upravo je iz aachenske škole izišlo nekoliko vrsnih imagologa: Manfred S. Fischer, Joep Leerssen i Karl Ulrich Syndram, čiji radovi čine većinu ovoga zbornika, uz tekstove Francuza Daniela-Henrija Pageauxa i Jeana-Marca Mouraa.

Ispočetka je temelj istraživanja imagologije bila fikcija, no s vremenom je u građu uključena i publicistika, memoaristika, historiografija, film i dr., dakle tekstovi u kojima se mogu pronaći auto- i heteropredodžbe. Takvim se tekstovima pristupa kao diskursima, čime se nastoji uputiti na procese i razloge njihova nastanka, širenja, mutacija, ali i nestajanja.

Aachenski imagolozi često upozoravaju na “nacionalno mišljenje”, tj. na ideološki ostatak u književnokritičkom i književnoznanstvenom diskursu nacionalnih filologija, pri čemu postaje razvidna i politička sastavnica imagologije, zbog čega je kasnije postala i važnim segmentom europskih studija. Nacionalne filologije ne smatraju sposobnima za proces “deideologizacije” književne kritike i književne historiografije, već za taj postupak primat daju komparatistici, točnije imagologiji (Hugo Dyserinck). Imagolozi se zalažu da pristup predodžbama valja biti nadnacionalan, što znači da se ne analiziraju predodžbe samo jedne kulture nego auto- i heteropredodžbe dviju ili više kultura koje su u međusobnu odnosu, što ne vodi nužno i potvrdi o međusobnoj konstitutivnosti predodžbi, nego češće samo potvrđuje kulturne transfere (drugi Dyserinckov tekst u zborniku, “Komparatistička imagologija onkraj ‘imanencije’ i ‘transcendencije’ djela”).

Tekst Manfreda S. Fischera “Komparatistička imagologija: za interdisciplinarno istraživanje nacionalno-imagotipskih sustava” već samim naslovom sugerira da je riječ o programskom radu, u kojem autor predočuje tri temeljne postavke imagologije: “1. povijesnost nacionalno-imagotipskih sustava, koji nerijetko potječu od drevnih mitova; 2. književne slike strane zemlje kao elemente složenih i nadnacionalnih povijesnih međuovisnosti te problem njihove postojanosti i univerzalnosti; 3. sliku strane zemlje u književnosti kao strukturni element estetskog konteksta”. U tom radu Fischer predlaže kao jednu od središnjih imagoloških kategorija nov pojam, imagotip, kojim označava specifične predodžbe o stranim zemljama što su uvjetovane vremenom kad nastaju, a razlikuje ih od pojma stereotipa, no taj prijedlog u imagologiji nikad nije prihvaćen (Joep Leerssen u tekstu “Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled” govori isključivo o stereotipima, a imagotip se nigdje ne spominje).

Sljedeći je tekst u zborniku “Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup” Karla Ulricha Syndrama, u kojem su predstavljene, ali i problematizirane, ključne postavke imagologije, a to su, uz navedene: potreba istraživanja recepcije književnih predodžbi, bilježenje ironije u nacionalnim stereotipima u tekstu i dr.

Tomu je tekstu sličan po autotematiziranju i problematiziranju postavki aachenske škole i rad Joepa Leerssena “Odjeci i slike: refleksije o stranom prostoru”, koje nije bitnije izmijenio niti u “Retorici nacionalnog prostora: programatski pregled”, objavljenom devet godina poslije. Takvi tekstovi svjedoče o prilično slaboj recepciji i ulasku imagologije u znanost o književnosti izvan aachenske škole, što se nije znatnije promijenilo do danas, a o čemu donekle govori i činjenica da su tek dva teksta francuskih imagologa uvrštena u ovaj zbornik: tekst Daniela-Henrija Pageauxa “Od kulturnog imaginarija do imaginarnog” i Jeana-Marca Mouraa “Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze”, kojim preobličuje i nadgrađuje koncept Pageauxa.

Zbornik je zaključen još jednim tekstom Joepa Leerssena, “Imagologija: povijest i metoda”, u kojem je dan prikaz suvremene imagološke prakse.

Priređivači zbornika – Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković – koji su pretežno i preveli sve tekstove – odradili su odličan posao, koji nije tek predstavljanje jedne ne posve nove znanstvenoistraživačke paradigme, nego i vrijedan prinos širenju interpretativnih metoda u hrvatskoj znanosti o književnosti.

Nataša POLGAR

Balkan Departures. Travel Writing from South-eastern Europe, ed. Wendy Bracewell, Alex Drace-Francis, Berghahn Books, New York 2009., 184 str.

Wendy Bracewell s Londonskog sveučilišnog koledža (UCL) začetnica je višegodišnjeg projekta *East Looks West*. S Alexom Drace-Francisom ujedno je i urednica ovog izdanja, zasad posljednjeg u nizu naslova koji su objavljeni u sklopu projekta. Kao što mu i samo ime kaže, projekt *East Looks West* bavi se istočnim pogledom na Zapad, točnije, istočnoeuropskim putopisima o europskim identitetima i razlikama od 1550. do 2000. Njegova je zanimljivost ponajprije u tome da na vidjelo donosi putopisna djela koja su dosad rijetko spominjana i obrađivana u nacionalnim književnostima, ali i u drugim akademskim disciplinama. Politički događaji s kraja osamdesetih i početka devedesetih godina prošloga stoljeća popularizirali su zapadnoeuropsku putopisnu produkciju o istočnoeuropskim zemljama kao i njezine kritičke obrade (Todorova 1997., Goldsworthy 1998., Jezernik 2004., Hammond 2007.) No uzvraćanje pogleda u akademskom smislu dogodilo se tek ovim projektom, u kojemu se u fokus stavljaju istočnoeuropski pisci i njihove predodžbe i Zapada i vlastitog identiteta u odnosu na Zapad, ali i na osobno određen Istok. Domaćem je čitatelju možda najveći problem ovo (samo)određenje Istočne Europe i Balkana. Govori li se o Balkanu, onda su tu uključene zemlje bivše Jugoslavije, Rumunjska, Bugarska, Albanija i Grčka, no ako je u pitanju cijela Istočna Europa, tada su to zemlje Balkana zajedno s Mađarskom, Češkom, Slovačkom, Poljskom i Ukrajinom. Osim navedenog i prikazanog zbornika glavni rezultat projekta su tri objavljena sveska istoimenog naziva *East Looks West* – svezak prvi je antologija *Orientations* (2009.), drugi je komparativni uvod u problematiku istočnoeuropske putopisne književnosti i reprezentacije zapadnoeuropskih zemalja *Under Eastern Eyes* (2008.), a treći bibliografija (2008.) podijeljena prema jezicima na kojima su putopisna djela pisana.

Iako *Balkan Departures* nije dio ovog trodijelnog niza, nedvojbeno mu pripada te s njim čini cjelinu. Štoviše, članci iz ovog dijela jednako su se tako mogli naći u komparativnom uvodu iz 2008. Radovi iz ovog zbornika već su objavljeni u posebnoj broju akademskog časopisa specijaliziranog za putopisnu tematiku *Journeys* (2005.). Uvod je, pak, Bracewell napisala za ovo novo izdanje. Obradene teme su raznolike te kronološki pokrivaju razdoblje od ranog novog vijeka (Kostaridou) do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća (Bracewell). Ipak, razlika među samim člancima i pristupima kojima su se njihovi autori služili je očita. Iako je početna točka putnika i zbornika *Balkan*, njihova su odredišta razasuta i zemljopisno i tematski i metodološki. Na to Bracewell upozorava i u uvodu, u kojem opisuje putopisnu književnost kao “učinkovit mehanizam organiziranja razlika kako bi se proizvela Drugost” (str. 5). Tako i ovo izdanje upozorava da su zbornici često učinkoviti mehanizmi organiziranja raznolikih članaka kako bi se pokušala proizvesti zaokružena cjelina. Unatoč malom broju radova koji ne pokrivaju cijelo područje Balkana kako je geografski određen u uvodu, među njima se nalazi nekoliko zanimljivih tekstova.

Prvi članak je ujedno i vremenski najudaljeniji od onih koji slijede. Maria Kostaridou donosi analizu prvog humanističkog grčkog putopisa Nikandrosa Noukiosa *Apodemiai* i obrazovne uloge putovanja i putopisne književnosti (str. 25-46). O obrazovnoj i prosvjetiteljskoj ulozi putopisa piše i Alex Drace-Francis u radu o romantičarskom putopisu rumunjskog pisca Dinicua Golescuca s početka devetnaestog stoljeća (str.47-73). U radu Vladimira Gvozdena nailazimo na pokušaj imagološkog čitanja konstrukcije vlastitog identiteta u tekstu *Gradovi i himere* Jovana Dučića (str. 75-86).

Gvozden zaključuje da samoodređenje balkanskog identiteta ili njegova negacija u Dučića ustupaju mjesto modernističkoj tvorbi samog autora. S druge strane, Dean Duda se bavi istim razdobljem kao i Gvozden, ali svoju analizu temelji na nekolicini putopisnih djela hrvatskih književnika. Polazeći od dihotomije putnik/turist Duda prati kako se konstruira modernistički diskurs putopisnih tekstova Matoša, Krleže, Batušića i Matkovića (str. 87-104).

Tek u članku Ludmile Kostove o bugarskim putopisima iz doba komunističke vladavine (1945.–1989.), napisanom posebno za ovo izdanje, nailazimo na nekoliko spisateljica. Ipak, njezin se rad ne bavi razlikama ženskog putopisnog diskursa, nego bugarskim piscima koji pišu o zapadnoeuropskim zemljama, i to poglavito o Švedskoj i Velikoj Britaniji i ambivalentnim odnosom Bugara prema tim dvjema zemljama (str. 105-136). Kostova više promatra ideološko-misaoni okvir bugarskih pisaca nego same putopisne tekstove u njihovim posebnostima. Posebnost posljednjeg članka “New Man, Old Worlds” (str. 137-160) jest da Bracewell, izlazeći iz zadanih okvira tematskog određenja zbornika, uz putopise Kapora, Dimića i Kušana, uvodi tekstove zapadnih – britanskih putnika i uspoređuje, ne prikaz i predodžbu Balkana, nego konstrukciju muškosti i njezinu povezanost s Balkanom kao područjem koje predstavlja muškost (Todorova 1997.), ali i putopisnim žanrom i njegovim odnosom prema rodnom identitetu. S tim komparativnim pristupom Bracewell, koja se u uvodu pita kamo ide istraživanje putopisa balkanskih autora (str. 18), daje i mogući odgovor.

Odgovora ima mnogo, no radovi iz *Balkan Departures* i njihova različita viđenja europskog i balkanskog identiteta, ali i klasnog, političkog, rodnog ili književnog identiteta samog putopisca, ako i ne daju tražene odgovore, pridonose obogaćivanju i daljnjem otvaranju ovog ionako raznorodnog polja koje obuhvaća putopisnu literaturu, književne i kulturne dodire i to na samom heterogenom i često proizvoljnom području Balkana.

Jelena BULIĆ

Trajko Petrovski, Kasum Cana, Rječnik hrvatsko-romski i romsko-hrvatski, Bitola, Zagreb 2008.

Veljko Kajtazi, Romsko-hrvatski i hrvatsko-romski rječnik, Odjel za orijentalistiku Hrvatskog filološkog društva, Udruga za promicanje Roma u Republici Hrvatskoj, Zagreb 2008., 413 str. (Biblioteka orientalia)

Potkraj 2008. godine pojavila su se, gotovo istodobno, dva rječnika pretendirajući na titulu prvoga romsko-hrvatskoga rječnika. Ali već je iz prvih stranica Bitolina rječnika jasno da tu nije riječ o hrvatsko-romskom, a ni romsko-hrvatskom rječniku, nego o prijevodu romsko-makedonskoga rječnika, što, nikako, nije isto. Drugom se pak rječniku ta titula možda i može pridati, ovisno o tome smatramo li, ipak, Uhljkove rječnike srpskohrvatsko-romskoga prvima ili ne. Razlike dakako ima jer su Uhljkovi radovi jednosmjerni, za razliku od spomenutih.

Za oba je rječnika značajno da poticaj za njihovo objavljivanje, kao i skupljanje građe, dolazi iz samih romskih zajednica, a ne iz državnih ili znanstvenih institucija. To prije svega znači da romske zajednice imaju posve nov odnos prema svome jeziku, a samim time i prema svome identitetu, što bi trebalo biti zanimljivo ne samo uskom krugu etnologa nego i drugim društvenim i humanističkim znanostima, pa i široj javnosti. Takvu bi djelovanju romskih zajednica, svakako, trebalo posvetiti pažnju i razmotriti što takve aktivnosti udruga znače i za Rome i za zajednice u koje su integrirani, ili se takvoj integraciji teži.

Time dolazimo i do pitanja važnosti tih rječnika i za romsku populaciju i za, u ovom primjeru, hrvatsku. Kako poticaj za izdavanje Bitolina prijevoda dolazi iznutra, iz same zajednice, možemo zaključiti da takav rječnik jest nešto vrijedno za tu zajednicu jer govoreći o jeziku, rječnik govori ponešto i o zajednici. Ali podsjetimo najprije kako romski jezik još uvijek nije standardiziran te da svaka zajednica rabi svoje idiome. Najrašireniji romski dijalekt u Makedoniji jest arlijski, za razliku od najrasprotranjenijeg gurbetskoga na području Hrvatske, što je posljedica seoba nakon Drugoga svjetskog rata, ali i najnovijih za ratova na prostorima bivše Jugoslavije. Gurbetski se, međutim, u ovim krajevima pojavljuje sa značajnim udjelom arlijskoga, što vidimo iz osvrtu redaktora drugoga rječnika, Zorana Lapova, te je upravo preko toga dijela govornika arlijskoga ostvorena veza s romskim zajednicama u Makedoniji. Međutim, poradi nedostatka popratnih priređivačkih tekstova koji su trebali uokviriti navedeni rječnik te objasniti njegovu namjenu i primjenjivost na terenu, ništa se više ne može dodati razlozima prijevoda.

Drugi je rječnik također zamislio romski autor skupljajući građu na terenu, i premda se ne spominje izrijeckom skupljanje na lokalnim prostorima, a spominje pročešljanje Europe u potrazi za starim romskim izrazima, dade se pretpostaviti da građa ipak, većim dijelom, dolazi s područja unutar Hrvatske. Autor je pretežito skupio riječi gurbetskoga narječja, što objašnjava zašto ga je redaktor odabrao kao polazno. Manji dio leksika u rječniku pripada arlijskomu i drugim narječjima te je primjereno i označen, što može pomoći svakomu tko se nađe izravno u dodiru s tim romskim skupinama. Ono što posebno treba istaći, a važno je za oba rječnika, jest odnos romske zajednice prema pradomovini Indiji. Naime, premda nestandardiziran, romski jezik teži k tomu, a uzore za izgradnju i osamostaljivanje kako bi zadovoljio sve komunikacijske potrebe svojih govornika traži upravo među indijskim jezicima, preciznije među novindoarijskima, od kojih se dosta davno odvojio – prvi se zapisi o Romima u Europi spominju već u 12. stoljeću. Tu je indijsku dimenziju romskoga identiteta redaktor *BO* rječnika istaknuo, označivši sve takve lekseme kao neoindizme. Primjerice, stara je romska riječ za knjigu *lil*, ali je u rječnik uvršten i novoindezam *pustik*. Kako, međutim, taj rječnik ne teži prikazu povijesnoga razvoja romskoga jezika, posuđenice iz drugih jezika (grč., tur. i sl.) nisu označene, ali je rječnik zato dobro opremljen oznakama koje se odnose na sinkronijski presjek jezika – određeni su regionalizmi, dijalektalizmi, neologizmi itd., čime dobivamo uvid u slojevitost romskoga jezika i zajednice koja se tim idiomom služi. Slojevitošću romskoga jezika pozabavit će se i Bitolin prijevod, označivši ne samo posuđenice iz turskoga nego i iz albanskoga, mađarskoga, njemačkoga itd., otkrinjujući time jezikoslovcu, ali i etnologu i povjesničaru prozor u kretanja romskih zajednica tijekom vremena.

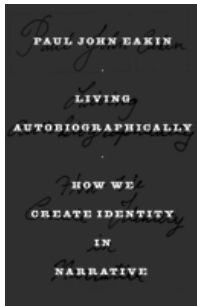
Veličinom je riječ o dvama malim rječnicima s nešto više od 10 000 leksema u svakomu. Pokrivaju temeljni leksik o osnovnoj društvenoj jedinici – obitelji i međuljudskim odnosima, nazive za prirodne pojave i predmete u okolišu te moderne pojave i izume tehnologijske kulture. Upravo se na ove posljednje odnosi najveći dio neologizama i posuđenica iz drugih europskih jezika, što je posve shvatljivo – sličnu situaciju imamo i u hrvatskoj leksikologiji i jezičnoj praksi. Najdragocjenijim bi se dijelom leksika mogao nazvati najstariji njegov sloj – naslijeđen iz Indije, a koji se velikim dijelom odnosi na uređenje života u romskoj zajednici: strukturiranje obitelji i većih društvenih zajednica. Također je važno da su se priređivači obaju rječnika oslanjali na usmene izvore te nam time omogućuju recentan uvid u stanje jezika kao i svijest Roma o vlastitoj kulturi i naslijeđu. Tako nam Veljko Kajtazi skreće pažnju na važan aspekt romskoga pitanja, namjenjujući rječnik romskoj mladeži za uspješniju integraciju i bolju budućnost unutar hrvatskoga društva, premda ostaje nejasno kako bi to trebalo ostvariti jer Hrvatska ne ulaže u obrazovanje nastavnoga kadra za susret s Drugim i drukčijim kulturama.

Kako su oba rječnika pionirska djela na našim prostorima i vrijedni prinosi leksikografiji, pravo su i prvo polazište za daljnje istraživanje i spoznaje o Romima u Hrvatskoj. S jedne su strane pokazatelji pokušaja romske zajednice da zadrži svoj identitet te ga nadogradi i učvrsti, a s druge strane omogućuju istraživačima, navedenim tipovima leksema i stručnim oznakama uz njih, temeljit uvid kakav je potreban za proučavanje neke društvene zajednice, njezina statusa i intencija, kao i promjena kroz koje prolazi.

Za razliku od Bitolina rječnika, Kajtazijev donosi i kratak pregled gramatike romskoga – jedan je uopćen shematičan, a autor mu je Marcel Courthiade, a drugi se, koji potpisuje Nikola Rašić, odnosi na gurbetski govor. Pregled je popraćen opširnim popisom stručne literature, a tu je i kratak popis uzrečica i fraza na romskome, što može dobro doći u svakodnevnoj komunikaciji s Romima. Rašićevim bi se “Nacrtom romske gramatike” tako mogla okoristiti romska djeca pri osvješćivanju struktura vlastitoga jezika, kao i svi koje romski jezik zanima.

U pionirskim naporima priređivačima se i autorima potkrao i pokoji previd, ali im to ne umanjuje značenje kao istraživačkoj građi koju bi ponajprije stručnjaci trebali objeručke prihvatiti kao poziv na daljnji rad.

Marijana JANJIĆ

Paul John Eakin, *Living Autobiographically. How We Create Identity in Narrative*, Cornell University Press, Ithaca and London 2008., 184 str.

Paul John Eakin među prvim je književnim teoretičarima koji su pokušali ponuditi interdisciplinarni pristup životnim pripovijestima. On je još u svoju studiju iz 1999. godine “How Our Lives Become Stories” [Kako naši životi postaju priče] nastojao ugraditi relevantne spoznaje neurologije, kognitivne znanosti, istraživanja pamćenja i razvojne psihologije kako bi otvorio nove perspektive pogleda na samoiskustvo i pripovijedanje o samoiskustvu. Knjiga *Living Autobiographically* [Živjeti autobiografski] nastavlja u smjeru spomenutog interdisciplinarnog zaokreta i otvorenosti.

Među autorima koji se bave autobiografskim tekstovima već dugi niz godina traje diskusija oko pitanja odnosa priče i identiteta. Promišljajući *narativni identitet* u autobiografiji, Eakin *priču* i *identitet* vidi kao usko povezane, tako da svako od njih neprestano gravitira u konceptualno polje drugoga, zbog čega priča više nije samo literarni oblik već način fenomenološkog i kognitivnog samoiskustva, dok sebstvo autobiografskog diskursa ne mora nužno prethoditi svom ustrojstvu u priči. Priča za njega nije samo prikladan oblik izražavanja identiteta već je i njegov sadržaj. Time se približava grupi mislilaca, tzv. narativnih naturalista, kao što su primjerice Jerome Bruner, Mark Turner i dr., koji priču i narativnost vide kao način mišljenja. U skladu s time, Eakin u studiji *Living Autobiographically* paralelno propituje kulturološke i neurobiološke resurse samoiskustva i pripovijedanja. Prvo poglavlje knjige, naslovljeno “Talking about Ourselves: The Roules of the Game” [Pričanje o sebi: pravila igre] posvećuje društvenim i kulturnim vrelima i etičkim implikacijama narativnog identiteta, ustrajući pritom na tezi da kad govorimo ili pišemo o sebi, u tim aktivnostima sudjelujemo prema pravilima diskursa koji nas određuje kao normalne individue u očima drugih. Time Eakin otvara pitanja socijalizacije, odnosno usvajanja “pravila igre” oblikovanja narativnog identiteta učenjem vještina prisjećanja i pripovijedanja prošlog iskustva u svakodnevnim interakcijama djece i roditelja. Tom argumentacijom Eakin dolazi do zaključka da “autobiografska narativna pravila” funkcioniraju i kao “pravila identiteta” te da se time entitet definiran pravilom može premjestiti s teksta na osobu.

Drugo poglavlje Eakin je posvetio neurobiološkom pogledu na sebstvo i pripovijedanje, tvrdeći da je naša svijest o identitetu oblikovana našim životom u tijelu i kao tijelo. Dvije su studije odigrale važnu ulogu u Eakinovu holističkom pristupu koji, osim socio-kulturoloških, uvažava i

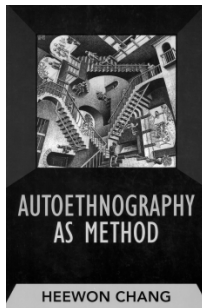
neurobiološke aspekte sebstva i pripovijedanja te ih posebno problematizira i u knjizi *Living Autobiographically*. Jedna je studija kognitivnog psihologa Ulrica Neissera *Five kinds of self-knowledge* iz 1988. godine. U njoj Neisser razlikuje nekoliko vrsta samoznanja koja su zasnovana na različitim oblicima informacija, toliko različitima da možemo razlikovati i nekoliko sebstava, različitih ishodišta i razvojnih povijesti, iako se ne percipiraju kao odvojeni i zasebni entiteti. Na tim je idejama uvelike i utemeljen Eakinov pristup autobiografijama i samotematiziranju jer u njima vidi mogućnosti nadilaženja ograničenja koja sa sobom nosi propitivanje sebstva i subjekta samo na razini metafizike ili kao narativne marionete te mogućnosti otvaranja iskustvene vizure koja će biti usmjerena na prirodu i ishodišta subjekta. Model je to za koji Eakin smatra da nadilazi dihotomiju tijela i uma, ne pokušava sebstvo ujediniti i uputiti na njegovu koheziju, već naprotiv, pokazuje njegovu raznolikost, ne stvarajući pritom hijerarhiju među sastavnicama. Važnost tog modela u vlastitu istraživačkom radu naglašava i Eakin time što ga iznosi već u predgovoru studije. Druga je studija neurologa Antonia Damasia *The Feeling of What Happens* (1999.), oko čijih osnovnih teza u drugom poglavlju naslovljenom “Autobiographical Consciousness: Body, Brain, Self, and Narrative” [Autobiografska svijest: Tijelo, mozak, sebstvo i pripovijest] okuplja i suprotstavlja stavove drugih autora (Barthesa, Neissera, Sterna). Naime, dok će razvojni psiholozi nastanak sebstva smjestiti u točku prije uporabe jezika, Damasio će reći da je ono smješteno *ispod* jezika. Za njega sebstvo nije učinak jezika, već učinak neurološke strukture mozga. On radikalno širi značenje sebstva, pokazujući njegove dalekosežne implikacije na život ljudskog organizma. Osnovna premisa Damasiove teorije, koju Eakin podržava, jest ideja da je svijest o sebi osjećaj da znamo, osjećaj o onome što je bilo. Tijelo pritom odgovara na svoj susret s objektima u okruženju te odgovara i na promjene vlastitog unutarnjeg stanja. Dakle, sebstvo je za Damasia naziv za osjećaj svijesti ili znanja da su se neki događaji doista dogodili. Odstupanje od toga upućuje na patološka stanja kao što su epilepsije, gubici svijesti, Alzheimerova bolest i sl. Eakin u svojoj studiji često problematizira patološka stanja u usporedbi s onima koja to nisu radi jasnijeg spoznavanja niza mehanizama koji utječu na narativni identitet. Neurobiologija svijesti koju Damasio naziva i “film-u-glavi” generira dva važna pitanja. Prvo je pitanje razumijevanja kako mozak koji se nalazi u ljudskom organizmu uzrokuje mentalne obrasce koje naziva slikama objekta. Drugo je pitanje kako mozak, usporedno s uzrokovanjem mentalnih obrazaca za objekt, uzrokuje svijest o sebi u činu znanja. Damasio razlikuje dvije vrste svijesti i sebstva: jedna je “temeljna svijesti” (*core consciousness*) i “temeljno sebstvo” (*core self*), a druga, puno kompleksnija “proširena svijest” (*extended consciousness*) ili “autobiografsko sebstvo” (*autobiographical self*). Prihvaćanje i problematiziranje te kao i Neisserove podjele, koja uključuje i prošireno sebstvo (*extended self*) koje je sebstvo sjećanja i anticipacije, sebstvo postoji izvan sadašnjeg trenutka, Eakinu su omogućile nov, drukčiji pogled na samoiskustvo i pripovijedanje o njemu koji je ponudio ovom knjigom.

Oslanjajući se na Damasiovo istraživanje, Eakin pronalazi vezu između literarnog samopredstavljanja i njegove neverbalne biološke manifestacije. On to čini tražeći vezu između Damasiovih “pripovijesti bez riječi” i “izričaja sebstva u autobiografskim pripovijestima”. Te su veze, smatra Eakin, u tome što su obje temporalne forme i služe homeostatskim ciljevima.

Drugi dio knjige sadrži dva poglavlja koja su naslovljena “Identity Work: People Making Stories” [Djelovanje identiteta: Ljudi oblikuju priče] i “Living Autobiographically” [Živjeti autobiografski]. U njima Eakin na osnovi spomenutih teorijskih postavki nudi parcijalne analize pregršiti tekstova kojima potkrepljuje teorijske postavke prvih dvaju poglavlja studije. Drugi dio knjige, dakle, donosi studije o djelovanjima identiteta na konkretnim primjerima.

Eakin je u suvremenoj književnoj teoriji jedan od najmarkantnijih teoretičara autobiografskog diskursa iako njegove ideje često postavljaju više pitanja nego što daju odgovora. Njegova knjiga *Living Autobiographically*, jednako kao i neke njegove prijašnje studije, nude vrlo svjež, inovativan pristup autobiografskim tekstovima koji prelazi granice ne samo književne teorije nego i granice humanistike.

Jelena MARKOVIĆ

Heewon Chang, *Autoethnography as Method*, Left Coast Press, Walnut Creek CA 2008., 229 str.

Koncept autoetnografije – kojom se, kao i u sâmoj etnografiji, podrazumijeva kvalitativna istraživačka metoda i (pisani) rezultati istraživanja – u bliskoj je vezi i svojevrsnom je posljedicom prodora refleksivnosti, koja je u antropologiji od sedamdesetih godina 20. st., kada se javlja, bila jednim od načina oslobađanja discipline od strogih uzusa dotad prevladavajućega pozitivizma. Iako je autoetnografija izrazitije počela plijeniti antropološku pozornost tek 1990-ih, pitanje objektivne istraživačke pozicije – koje je, pored ostalih, prethodna dva desetljeća bilo uporištem novim paradigama – u nju je prirodno utkano s obzirom na to da podrazumijeva inkorporiranje osobnih, katkad i intimnih iskustava istraživača u istraživački proces, a onda i u tekst kao rezultat takva istraživanja.

U knjizi *Autoethnography as Method* Heewon Chang jednostavno predstavlja tu istraživačku metodu, nudeći modele njezine primjene u koncipiranju i provedbi istraživanja te u tekstualnom predstavljanju rezultata. Prvi je dio knjige fokusiran na predstavljanje i pojašnjavanje konceptualnoga okvira (kultura, pričanja o sebi, autoetnografija) iz kojega izniču osnovne pretpostavke na kojima se temelji konkretna rasprava o autoetnografiji. Ovdje, ali i u drugim dijelovima knjige, snažno se ističe ideja o kulturi kao *mreži sebe i drugih*, u skladu s čime je onda i zahtjev da autoetnografija (kao jedan od oblika pričanja o sebi) – uključivanjem kulturne analize i interpretacije – mora služiti razumijevanju odnosa između pojedinaca unutar određenoga društveno-kulturnoga konteksta, a ne pojedinca samoga. Takvo gledište Chang dodatno naglašava kad čitatelje upozorava na neke od potencijalnih opasnosti koje treba izbjeći u autoetnografskome radu: pretjeranu usredotočenost na sebe u izolaciji od drugih; pretjeran naglasak na naraciji na štetu analize i kulturne interpretacije; isključivu uporabu osobnih sjećanja kao izvora podataka, zanemarivanje etičke odgovornosti prema osobama koje se pojavljuju u našim osobnim pričama i neprikladnu primjenu oznake “autoetnografija” (str. 54).

Druga je cjelina knjige posvećena planiranju autoetnografskoga istraživanja (artikuliranje smisla i cilja istraživanja, preciziranje teme) i tehnikama prikupljanja podataka za tako koncipirano istraživanje. Izbor metoda i njihova deskripcija autorici služe i kao potvrda nekih već otprije uvedenih ključnih mjesta razlikovanja između autoetnografije (osobnog sjećanja, primarnog izvora podataka; “terena” istraživačeva života) i etnografije (zanimanja ponajprije za sjećanja i iskustva drugih ljudi, “teren” živote tih drugih ljudi), premda osnovnim autoetnografskim strategijama prikupljanja podataka (osobnim sjećanjima; samopromatranju, autorefleksiji) dodaje i “tradicionalne” etnografske metode (intervju, analizu teksta, npr. službenih dokumenata, novinskih zapisa, fotografija i videozapisa, pregledavanju relevantne literature i slično). Važno je spomenuti kako autorica u ovoj cjelini čitatelja jednostavno upućuje kako primijeniti određenu metodu, a primjeri njezine uporabe navedenih metoda u prilogu su knjige.

Završni je dio knjige posvećen tehnikama pretvorbe podataka u autoetnografski tekst. Kao i za etnografiju tako su i u pisanju autoetnografije iznimno bitni koraci koji prethode tomu činu. Chang u tome smislu osobito ističe važnost kontinuiranoga upravljanja podacima (označavanje, klasifikaciju, eventualno pročišćavanje i dotjerivanje) tijekom cijeloga procesa istraživanja, što je onda i svojevrsnim preduvjetom analizi i interpretaciji podataka. U posljednjemu poglavlju te cjeline autorica se zalaže za autoetnografsko pisanje kao konstruktivnu interpretaciju kulture. Vodeći

se nekim tipologijama etnografskoga pisanja, navodi četiri osnovna stila autoetnografskoga pisanja: deskriptivno-realistični, ispovjedno-emozivni, analitičko-interpretativni i imaginativno-kreativni.

Knjiga *Autoethnography as Method* koristan je priručnik za svakoga koga zanima autoetnografija. Takva je poglavito zbog jednostavnoga, lako čitljivoga stila pisanja, sažetoga pregleda ključnih teorijskih pojmova i “razvoja” autoetnografije, zbog toga što čitatelja “korak po korak” vodi kroz svaku fazu istraživačkoga pothvata itd. Međutim, unatoč svemu tomu, važno je primijetiti i kako je nakon čitanja te knjige nemoguće odagnati misao kako je obilježena i određenom diskrepancijom, koja je nesumnjivo odrazom autoričina nastojanja da se ne identificira s određenom autoetnografskom paradigmatom. To samo za sebe nije loše, no kako to Chang čini, rezultira uočljivom podvojenosti teorijskih gledišta koje “zastupa” u knjizi. Autorica, kao što je spomenuto, inzistira na definiciji autoetnografije u kojoj je naglasak na kulturnoj analizi i interpretaciji te oblike pripovijedanja o sebi u kojima taj kriterij nije zadovoljen smješta na razinu deskriptivne autobiografije. Time se njezin pristup, u kontekstu još uvijek donekle aktualnih – a u bavljenju autoetnografijom neizbježnih – rasprava o tome treba li autoetnografija u svojoj prirodi biti “evokativna/emozivna” ili “analitička”, iako sama autorica to odbija učiniti, logično uklapa u posljednje navedeno usmjerenje. Istodobno, način kako su u knjizi predstavljene pojedine tehnike prikupljanja podataka te kako su formulirane upute kojima se čitatelju nastoji olakšati primjena određene metode i, na koncu, sami primjeri u prilogu, odaju da je riječ o procesu koji ponajprije označuje subjektivnost. Ostaje nejasnim i zašto autorica, unatoč tomu što u prilogu metodološkomu dijelu knjige donosi niz podataka iz vlastita života – koji se doima poželjnim autoetnografskim terenom (riječ je o sveučilišnoj nastavnici, Korejki, koja sa svojim suprugom, Nijemcem, živi i radi u Americi) – nije učinila i posljednji autoetnografski korak kojim se u knjizi bavi: pisanje autoetnografije. Umjesto toga u prilog je uvrstila izvrstan autoantropološki rad Jamiea Remoa, koji je – zbog suptilnosti kako opisuje probleme vlastita odrastanja i obrazovanja koji su utjecali na današnji pristup profesiji kojom se bavi – teško uskladio s kriterijima koje Chang zastupa u teorijskome promišljanju autoetnografije. Na koncu, valja istaknuti da autoričino distanciranje od međusobno suprotstavljenih autoetnografskih paradigmi samo zao sebe nije problem; problem je to što iz ove knjige nije jasno autoričino viđenje autoetnografije, i kao teksta i kao metode.

Ana-Marija VUKUŠIĆ

Glasom do feminističkih promjena = Voicing Feminist Concerns, ur. / ed. Renata Jambrešić Kirin, Sandra Prlenda, Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za ženske studije, Zagreb 2009., 300 str.

O različitim načinima artikuliranja i afirmiranja ženskog “glasa” kao moćnog agensa društvene promjene svjedoči drugi svezak u biblioteci ženskih studija *Feminizmi u transnacionalnoj perspektivi*, zbornik radova pod nazivom *Glasom do feminističkih promjena – Voicing feminist concerns*. Zbornik sadrži odabrane tekstove sudionica istoimenog međunarodnog poslijediplomskog seminara održanog pri Interuniverzitetkom centru u Dubrovniku od 25. do 30. svibnja 2008. godine. Uređenje ovog dvojezičnog zbornika feminističkog usmjerenja, koji u središte interesa smješta “politiku glasa”, potpisuju Renata Jambrešić Kirin i Sandra Prlenda. Nakon jezgrovite i teorijski obojene uvodne riječi Renate Jambrešić Kirin svoj “glas” je artikuliralo dvanaest autorica. Njihovi

doprinosi nas upućuju na mnogostruke moduse u kojima se javlja, oblikuje i djeluje ženski “glas” te kako se osobni “glas” i njegov javni odjek ogleda u teoriji, aktivizmu i stvaralaštvu, na što upućuje i naslov uvodne riječi: “Glasom do feminističke politike i poetike”.

Niz otvara uvijek inspirativna Eve Ensler, spisateljica i feministička aktivistica nagrađivana za promicanje ženskih ljudskih prava. Poetikom svojeg esejističkog djela ta autorica progovara o osobnom, javnom i političkom u borbi protiv nasilja nad afričkim ženama i djevojčicama. Dublje nas u temu feminističkog pozicioniranja u izražavanju otpora protiv ratnih zbivanja i poniženja, nepravednog društvenog poretka i neokolonijalizma uvodi Biljana Kašić. Subjektivnim uvidom autorica propituje pojam smještenosti/nesmještenosti, pripadanja/nepripadanja, mjesta življenja, djelovanja i govorenja te nas podsjeća i na mogućnost da zapadnjačke teorijske naracije mogu diskursom povrijediti pojedine manjinske ženske glasove. Žensko gledište označeno političkom, kulturnom i povijesnom sviješću pronaći ćemo i u novijim književnim djelima afričkih autorica kao predstavnica nove generacije afričkih spisateljica, kako nas upućuje Ulla Vuorela. U svojem prilogu ona propituje ulogu žena srednje klase kao mogućih pokretačica strukturalnih promjena i otpora različitim oblicima novog imperijalizma te problematizira pitanja obrazovanja i svjetskog siromaštva. “Glas” manjina u središtu je interesa i Laure Huttunen, koja pokušava razumjeti život izbjeglica, bosanskih muslimana u Finskoj. U radu se dotiče pitanja svojeg vlastitog “glasa”, mogućnosti da čuje i interpretira “glasove” istraživane skupine te da govori u njihovo ime. Autorica ističe kompleksnost i raznolikost “glasova” svojih sugovornika/ca o pitanjima povratka u domovinu, pri čemu je osobito izražena njihova rodna perspektiva.

Prilozi koji slijede posvećeni su ženskoj književnosti kao i interpretaciji rodnih uloga u književnim djelima određenog vremenskog razdoblja. Tekst Elizabete Šelege “Ljubav kao domovina i biografija” posvećen je romanu makedonske autorice Kice Bardžieve Kolbe *Snijeg u Kazablanki*, koji tematizira dobrovoljni egzil, beskućništvo kao postmodernistički topos, prevrednovanje te obnovu kulturnog identiteta. Autoricu čiji je ovo roman prvijenac Šelege vidi kao makedonsku, odnosno balkansku predstavnicu novoga internacionalizma (prema A. B. Wachtelu). Na hrvatsku književnost 19. stoljeća osvrnula se Natka Badurina, tematizirajući političko pravo na pobunu potlačenog kolektiva u okvirima hrvatskog narodnog preporoda i specifičnu podjelu rodnih uloga u političkim idejama nacionalne i/ili patriotske naracije. Autorica je uočila istodobnu pojavu prvih rasprava o buni u političkih pisaca i motiva silovanja žena u hrvatskoj literaturi kao nepobitno legitimne motivacije za pobunu. Upozoravajući na moguću manipulaciju i cenzuriranje ženskih literarnih “glasova”, pa i radi isticanja paralela između velikih književnih tradicija i nacionalnog kanona, Iva Grgić Maroević je pozornost posvetila književno aktivnim ženama 16. stoljeća u Dubrovniku. Slijedeći razlikovanje poetese i pjesnikinje koje predlaže i Germaine Greer, autorica uspoređuje lik i djelo Cvijete Zuzorić i Nade Bunić.

O ženskoj povijesti govore tekstovi Melite Richter Malabota i Chiare Bonfiglioli. Bilo da je riječ o studiji ženske usmene povijesti na određenom graničnom multietničkom području (Richter Malabota) ili osvjetljavanju transnacionalne feminističke komunikacije i prakse u nekadašnjoj Jugoslaviji te radu s različitim izvorima i vrstom građe (Bonfiglioli), prilozi pokazuju želju za vraćanje dostojanstva ženskim povijesnim “glasovima”, artikuliranje njihovih priča i njihovo predstavljanje novim naraštajima.

Žensko glazbeno stvaralaštvo, odnosno ženske bubnjarske prakse tematizira Iva Bulić. Cilj je njezina etnografskog istraživanja bio ponuditi analizu rodnih uloga unutar dijela hrvatske glazbene scene. Potaknuta vlastitim bubnjarskim iskustvom autorica razmatra iskaze svojih sugovornika o bubnjarskim praksama žena i muškaraca, upoznavajući nas i kako se žensko bubnjanje ogledalo u različitim povijesnim i kulturnim kontekstima.

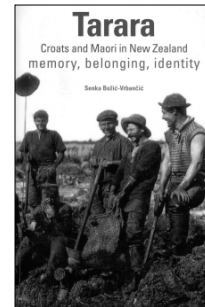
Naposljetku, pred nama je i optimistično intoniran članak Irene Ateljević, koja je predstavila koncept transmodernosti i njegova glavna načela. Proces započete globalne promjene svijesti zbori o novoj paradigmi kao sljedećoj etapi kulturalnog i materijalnog razvoja u ljudskoj povijesti. Post-patrijarhalna i transformativna u svojoj strukturi ta nova paradigma, između ostalog, promiče brižnu

ekonomiju po mjeri čovjeka, politiku biosfere, ali i važne koncepte feminističke epistemologije poput etike ljubavi *bell hooks* i *paradigme cirkularnosti* Glorije Steinem.

Zbornik zaključuje prilog Sandre Prlende, u kojem se suurednica zbornika osvrnula na rad sudionica i aktualne teme dubrovačkog poslijediplomskog seminara *Glasom do feminističkih promjena – Voicing Feminist Concerns* te ga označila mjestom stvarnog učenja i međugeneracijske podrške. Možemo reći da su nas artikulirani ženski “glasovi”, ovdje sabrani u tekstualnom obliku, između ostalog podsjetili na današnju aktualnost feminističke borbe, potaknuli osjećaj zajedništva, ali i vlastitu odgovornost, te uputili na važnost politike i etike nade i ljubavi.

Maja PASARIĆ

Senka Božić-Vrbančić, Tarara Croats and Maori in New Zealand. Memory, Belonging, Identity, Otago University Press, Dunedin 2008., 268 str.

Knjiga *Tarara Hrvati i Maori na Novom Zelandu: Sjećanje, pripadnost, identitet* autorice Senke Božić-Vrbančić, kao što sam naslov djelomično otkriva, studija je o “bliskom susretu” pripadnika dvaju naroda, dalmatinskih Hrvata i novozelandskih Maora u sjevernom dijelu Novog Zelanda, susretu započetom potkraj 19. stoljeća i nastavljenom kroz generacije njihovih potomaka do danas. Riječ “Tarara” je maorsko ime za Hrvate i Hrvatsku, odnosno tako su Maori nazvali prve hrvatske migrante s kojima su se sreli. U međuvremenu su *Tarara people* postali posebno “pleme”, koje uključuje i zajedničke potomke Hrvata i Maora na Novom Zelandu. Sama riječ “Tarara” je nastala kao donekle pejorativna analogija hrvatskog govora, koji se maorskom uhu zbog oštrog izgovora glasa “r” učinio posebnim i sasvim drukčijim od engleskog.

Knjiga *Tarara* nije “klasična” studija o hrvatskoj dijaspori i u njoj nisu opisani hrvatski iseljenički klubovi i udruge niti je u knjizi predstavljen generalni profil Novozelanda hrvatskog podrijetla glede njihove brojnosti, socioekonomskog statusa i drugih demografskih pokazatelja. Božić-Vrbančić je vješto izbjegla zamku tradicionalne “dijasportske literature” i smjelo se otisnula u etnografiju iskustava, sjećanja, društvenih mreža i identiteta pripadnika dviju svojedobno marginaliziranih društvenih skupina koje su povijesne okolnosti dovele u kontakt i čiji su tragovi, ako se potraže, još uvijek jasno vidljivi na Novom Zelandu. Ostat će razočarani svi oni koji u ovoj knjizi očekuju romantizirane priče o civiliziranim Hrvatima, neustrašivim moreplovcima, koji, poput Marka Pola, odlaze preko mora i oceana kako bi, tamo u morima južnim, “otkrili” novozelandske domorodce i donijeli im svjetlo europske civilizacije. Naime, niti su pečalbari iz sela ispod Biokova bili ljubitelji plovidbe niti su smatrani lučonošama europske civilizacije, a, u to doba, ni Maori više nisu bili izvan dominacije “europskog civilizacijskoga kruga”. I jedni i drugi su se, ne očekujući jedni druge niti očekujući nešto jedni od drugih, našli kao *outsajderi* na marginama britanskoga imperija, gdje ih je britanska kolonijalna administracija tolerirala kao korisnu radnu snagu. Takvi, kao jeftina radna snaga, na dnu društvene ljestvice i doslovno u glibu do pojasa, kopajući *kauri* smolu u močvarama na sjeveru Novog Zelanda, upoznali su se, zbližili i orodili jedni s drugima. Te ljudske veze su se nastavile i nakon završetka eksploatacije fosilizirane smole *kauri* drveća, sirovine

iskorištavane za proizvodnju lakova i linoleuma prije pronalaska sintetičkih alternativa, a koja je bila jedinstvena novozelandska industrija od 1840-ih pa sve do 1950-ih.

Kao što Božić-Vrbančić opisuje, odnosi između tih dviju skupina kopača smole, Hrvata i Maora, nisu baš od početka bili “ljubav na prvi pogled” niti su bili samo harmonični i temeljeni na međusobnim simpatijama i sličnim moralnim vrijednostima, kao što su npr. privrženost obitelji – kako se ti odnosi danas nerijetko vole romantizirati. Međutim, međusobni odnosi Hrvata i Maora su svakako od početka bili prisniji i ljudskiji od onih koje su prvobitno imali s Britancima. Stoga, s razlogom, autorica inzistira kako se odnosi između Hrvata i Maora ne mogu promatrati niti potpuno spoznati izvan kolonijalnog konteksta Novog Zelanda toga doba.

Kao i mnoge druge kolonizirane narode Britanci su Maore tretirali kao “građane drugog reda”, a često i gore od toga. Slično njima, kao radna snaga koja dolazi izvan Britanije, ni Hrvati nisu imali bolji status u kolonijalnom Novom Zelandu; i jedni i drugi su bili isključeni iz dominantnog društvenog sustava kreiranog za Britance i kontroliranog od njih. Tako su, na primjer, u novoze-landskim novinama i publikacijama Hrvati i Maori nazivani “skakavcima s polja smole” i “hordama barbara” (str. 19). Jedna od mnogih “rasnih” restrikcija koju su Hrvati dijelili s Maorima je bila zabrana ženidbi s “bjelkinjama”, tj. sa ženama britanskog podrijetla, koje bi u slučaju udaje bile ekskomunicirane iz svoje zajednice. Primjera radi, od ukupnog broja Hrvata na Novom Zelandu 1914. godine je bilo tek tri posto žena, mahom onih koje su se u dalmatinskim selima, često “na neviđeno”, vjenčavale sa slikama budućih muževa kojima bi potom odlazile brodovima na Novi Zeland. Stoga su zbog fizičke udaljenosti i rasnih restrikcija, tj. uspostavljenih odnosa moći u kolonijalnom Novom Zelandu, ženidbe između Dalmatinaca i Maorki bile gotovo logična posljedica. Sve to je – što u etnografskim i narativnim vinjetama, što u prikazu i analizi dokumenata, zakonskih uredbi i fotografija – iscrpno opisano i uvjerljivo argumentirano u ovoj knjizi.

Knjiga se sastoji iz dvaju dijelova: konceptualnog, sastavljenog od prvih dvaju poglavlja, i “tematskog” dijela, opisanog u pet posebnih poglavlja. U prvome dijelu knjige autorica razmatra politiku identiteta na kolonijalnom Novom Zelandu i, oslanjajući se uglavnom, ali ne i isključivo na Foucaultove ideje o biti i strukturi odnosa moći, analizira kolonijalizam kroz širi teorijski koncept. Dok prvo poglavlje opisuje odnos kolonijalnih vlasti i njihovih struktura moći naspram domorodačkih Maora te primjenu institucionalnih regulacijskih tehnika upotrijebljenih radi njihove dominacije, marginaliziranja i guranja na periferiju, sve do smolonosnih polja na sjeveru Novog Zelanda, drugo je poglavlje fokusirano na odnos tih istih struktura i institucija prema Dalmatincima kao “ne-britanskim subjektima”. U tom, drugom poglavlju, autorica također opisuje iskustva tih “ne-britanskih subjekata” nakon dolaska na Novi Zeland te radne uvjete na poljima smole, kao i negativan odnos britanskih kopača i vlasti prema njima. Prvi dio knjige završava opisom pozicioniranja Britanaca i novozelandskih vlasti naspram dalmatinskih Hrvata, koje su tijekom Prvoga svjetskog rata službeno smatrali “Austrijancima”.

U drugome dijelu knjige – nazvanom “prostori, sjećanja i identiteti” – u pet uzajamno povezanih poglavlja koja se također mogu tretirati i kao posebni tematski eseji, autorica ispituje ulogu kolektivnih i individualnih sjećanja i osjećaja pripadnosti u oblikovanju identiteta novozelandskih Maora i Hrvata te njihovih potomaka. Autorica započinje svoje ispitivanje u prostoru i vremenu u kojem je došlo do prvobitnog susreta pripadnika tih dvaju naroda kao kopača *kauri* smole. Dok su u potrazi za poslom dalmatinski Hrvati dolazili s drugog kraja svijeta, dotle su Maori dolazili iz drugih dijelova Novog Zelanda. Dakle, i jedni i drugi su bili sudionici radnih, tj. “trbuhom za kruhom” migracija te su stoga, osim teških radnih uvjeta i diskriminacije Anglosaksonaca, dijelili i žal za ostavljenim mjestima i uspomnama na drukčiji život, kao i svojevrsni osjećaj otuđenja u novom ambijentu. Kao kopači smole Dalmatinci i Maori su izgradili zajednički novi identitet koji je s vremenom postao više od zajedničkog kopanja i uključio stapanje njihovih međusobnih kultura, tj. “maoriziranje” Hrvata i “kroatiziranje” Maora, čiji je najočitiiji izraz bio sklapanje brakova i nastanak etnički mješovitih obitelji. O toj svojevrsnoj kulturnoj hibridizaciji na posebno topao i empatičan način, vodeći čitatelja ne samo kroz vrijeme nego i prostor između danas uglavnom napuštenih sela

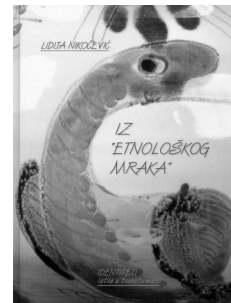
ispod Biokova i naselja na sjeveru Novog Zelanda, govori autorica dok ispisuje suptilne obiteljske povijesti i genealogije potomaka Hrvata i Maora te ovim (re)konstruiranim narativima aktualizira traumu skrivene kolonijalne prošlosti u suvremenom, multikulturnom društvu Novog Zelanda.

Ovo je jedinstveno djelo najsvieobuhvatnija povijesno–antropološka studija o prvom valu hrvatskih iseljenika na Novi Zeland ikad obrađena i objavljena. Imajući u vidu doba i okolnosti u kojima je rad nastajao te činjenicu da je “građa” koju autorica filigranski plete u narativ izvađena, sabrana i rekonstruirana ne samo iz raznih arhivskih dokumenata, novinskih članaka, audio- i video-zapisa, zemljopisnih karata, pisama dalmatinskih pionira na Novom Zelandu, brojnih fotografija i putnih dokumenata nego i skupljena na oba terena, u Dalmaciji i na Novom Zelandu, što iz usmenih predaja i sjećanja što iz ruševina onih o čijim mjestima i lokalnim identitetima knjiga svjedoči, može se shvatiti ukupni opseg rada investiran u studiju.

Pored toga što je seminalno istraživačko i dokumentarno djelo, ta knjiga također plijeni literarnom estetikom, autoričinom svježinom stila i naracijskom virtuoznošću, čime je pristupačnom ne samo uskom krugu eksperata specijaliziranih u području antropologije migracija već i puno širem krugu “običnih” čitatelja, uključujući i one čije translokalne i obiteljske povijesti i genealogije Božić-Vrbančić otima od nepoznavanja i zaborava i za koje je ta monografija rijetka, ako ne i jedina, povijesna razglednica njihovih predaka. Drugim riječima, Božić-Vrbančićino umijeće pisanja i demonstrirano znanje o temi o kojoj piše čine ovu monografiju daleko više od kolekcije vrijednih podataka; ona je jedna od rjeđih knjiga iz područja stručne literature koju će podjednako čitati i prepričavati i eksperti i “obična” čitateljska publika – na Novom Zelandu, u Hrvatskoj i šire. Stoga je ponadati se da će ta knjiga vrlo skoro biti dostupna i na hrvatskome jeziku.

Hariz HALILOVICH

Lidija Nikočević, Iz “etnološkog mraka”. Austrijski etnografski tekstovi o Istri s kraja 19. i početka 20. stoljeća, “Žakan Juri”, Pula 2008., 317 str.

Knjiga Lidije Nikočević, rezultat zanimanja za interpretacije kultura Istre u tekstovima Austro-Ugarske Monarhije, ishod je ponajprije autoričina jednomjesečnog istraživanja u bečkim etnološkim institucijama na početku 1990-ih. Stanovništvo Istre viđeno očima austrijskih etnografa/etnologa, putopisaca, novinara, ali i aristokracije, donosi dvostruki interpretativni obrazac te se, s jedne strane, shodno onodobnoj evolucionističkoj znanstvenoj paradigmi, tretira kao živalj među kojim se mogu pronaći, ali i očuvati primjeri primitivnih stadija u razvoju civilizacije, a, s druge strane, multietničko nasljeđe, odnosno suživot različitih etničkih i jezičnih skupina na poluotoku, imalo je poslužiti kao geografsko-kulturni, ali i ideološki *pars pro toto* Monarhije nagrizane partikularizmima nacionalno-homogenizirajućih politika.

Izrazito bogato opremljena slikovnim priložima – fotografijama, razglednicama i crtežima – knjiga se sastoji od uvoda i osam poglavlja od kojih prvo, “Austrijska vladavina u Istri”, ocrtava gospodarsko-socijalne značajke razvojnih smjernica na istarskome poluotoku među kojima dominiraju gradovi Pula i Opatija, prva poradi osnutka arsenala, a druga zahvaljujući razvoju elitne gospodarske grane potkraj 19. stoljeća – zdravstvenom turizmu, privilegiji najimućnijih. U poglavlju “Razvoj austrijske etnologije u 19. i početkom 20. stoljeća” – iako prati kulturne, ekonomske i socijalne

promjene na poluotoku za vrijeme Monarhije, autorica usporedno ocrtava i genezu “narodoznanstva” – etnografije/etnologije u Austriji – grane koja je “stručnim” sudovima (ali i onima proizašlih iz amaterskih putopisa) u duhu vlastita vremena otkrivala i stvarala vlastitu nacionalnu kulturu. Treće, četvrto i peto poglavlje, odnosno “Doprinos činovnika: statističko-etnografski pregled Karl Freiherr von Czoerniga i njegov značaj za Istru”; “Doprinos političara: Prijestolonasljednik Rudolf i Austro-Ugarska Monarhija u riječi i slici” te “Doprinos etnologa: Michael Haberlandt, osnivač austrijskih etnoloških institucija i prve etnografske zbirke Istre” svojevrsna su epistemološka, jedna od druge teško odvojiva trijada čiji se utjecaj, na više mjesta u knjizi napominje autorica, i dan danas osjeća. Rad Czoeringa, prijestolonasljednika Rudolfa i Haberlandta utkan je u temelje austrijske etnologije te i u odnos naspram etnografije Istre. Czoeringove su opservacije i stereotipe, primjerice, citirali i pedeset godina nakon objave njegova kapitalnog djela *Etnographie der Österreichischen Monarchie* 1857., što je utjecalo na njihovo daljnje dopunjavanje i ponavljanje. Među njima se u prvome planu ističu viđenje Istre kao područja podobnog za procese *Mischunga* i *Verschmelzunga*, odnosno prostora na kojem obitava iznimno puno etničkih skupina koje u međusobnom doticaju tvore sasvim nove kulturne fenomene. Da je etnologija poslužila kao politički projekt, najbolje upućuje prijestolonasljednik Rudolf inicijativom pri objavljivanju sveščića *Austro-Ugarska Monarhija u riječi i slici – Kronprinzwerk* (1884.), publikacije od sveukupno 24 toma, tiskanih svaka dva tjedna (jedan od svezaka u 9. tomu prepušten je Istraninu Vjekoslavu Alojzu Spinčiću). *Kronprinzwerk* je imao poslužiti unutarnjoj koheziji Carstva (znanje za pomirenje), odnosno – “što više narodna plemena budu znala jedni o drugima, više će se razumjeti i slagati te će time pospješiti unutrašnju povezanost carstva koje će se pokazati kao svojevrsni prirodni zakon a ne puka koincidencija”. No, u navedenim sveščićima kultura je podređenih prikazana kao egzotična, odnosno neopasna i pitoreskna.

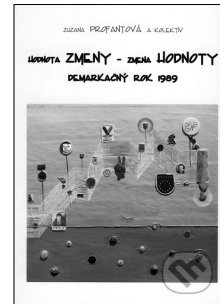
Šesto poglavlje naslovljeno “Etnografski tekstovi o Istri suradnika austrijskih časopisa za etnografiju/etnologiju i antropologiju” analiza je poglavito sadržaja tekstova objavljivanih u Haberlandtovu *Časopisu za austrijsku etnologiju*, gdje je publicirao i Wilhelm Urbas, odnosno Viljem Urbas, Austrijanac po svjetonazoru, rođen u Ljubljani. Njegovi opisi Čića u tekstu “Čićarija i Čići” ostavljaju dojam čovjeka “iznutra” (tako će primjerice i pisanje Josepha Stradnera o području Jadrana imati etnografsku vrijednost jer nastaje u dodiru s ljudima o kojima piše). No unatoč tomu, napominje Nikočević, Urbas je podlegao uopćavanjima i egzotizaciji Čićarije. Iako je točno imenovao Čićima hrvatsko, slovensko i rumunjsko stanovništvo, ipak ih je u svojim opisima smjestio na šire područje no što to odgovara stvarnom stanju na terenu. Također, u Beču je 12. lipnja 1908. održan *Kaiserhuldigungsfestzug*, svečanost polaganja zakletve vjernosti vladaru u povodu 60. godišnjice njegove vladavine, u kojoj je sudjelovalo 12 000 sudionika. “Smotra folklor” ili povorka naroda imala je iskazati sraslu multinacionalnu jednorodnost. Ludwig Carl Moser je za planiranu publikaciju *Festzugswerk* pripremio tekst o skupinama iz Austrijskog primorja, naknadno objavljen pod nazivom “Grupe stanovništva Primorja”, gdje opisuje stanovnike Istre i Primorja, a naglasak stavlja na odjeću, svadbene običaje u Kršanu te fizički izgled stanovnika tih područja.

Sedmo poglavlje, “Istra u austrijskoj putopisnoj i priručnoj turističkoj literaturi krajem 19. i početkom 20. stoljeća”, tematizira usporednost i prepletenost etnoloških/etnografskih “znanstvenih” radova i putopisa. Primjerice, Joseph Stradner je pisac zastupljen u nekoliko kategorija tekstova – od etnografskih do, kako ih je nazivao, putokaznih, gdje se etnografski podaci podastiru uz opise i dojmove koje određeni kraj ostavlja na autora. Stradner, fasciniran siromaštvom i “primitivnošću” dijela stanovništva Istre, zapadao je u grubu egzotizaciju stanovnika Suska i Čića, koji su za autora bili “narod bez povijesti kod kojega je umrla svaka tradicija”. Istra se u njegovim očima mogla podijeliti na civiliziranu – jer posjeduje antičku baštinu i dugu povijest te onu barbarsku, egzotičnu iz zaleđa, kojoj preostaje “etnografija”. Osmo i zaključno poglavlje “Relevantnost austrijskih tekstova o Istri i njihova određenost širim društvenim kontekstom”, pisano iz rakursa postkolonijalne teorije, analizira dominirajući diskurs satkan od, kroz desetljeća, prepisivanih predrasuda, stereotipa i uvriježenih istina *podrugovljavanjem* u tekstovima čija se žilava snaga i danas osjeća. Stoga, osim što donosi izvatke iz proučavane arhivske građe, Lidija Nikočević nudi njihovu analizu i interpre-

taciju, što je izniman doprinos etnologiji, ali i razumijevanju mehanizama kojima se opravdava podređivanje drukčijih kulturnih entiteta. Pisana pristupačnim stilom knjiga će čitateljsku publiku zasigurno pronaći i izvan uskog kruga stručnjaka.

Andrea MATOŠEVIĆ

Hodnota zmeny – zmena hodnoty. Demakračný rok 1989, ur. Zuzana Profantová, Ústav etnológie SAV i Národopisná spoločnosť Slovenska, 2009., 408 str.

Zbornik *Vrijednost promjena – promjena vrijednosti* [Hodnota zmeny – zmena hodnoty] uredila je Zuzana Profantová, suradnica Odsjeka za etnologiju Slovačke akademije znanosti. U svojem dugogodišnjem radu Profantová se bavi teorijom i metodologijom etnoloških i folklorističkih istraživanja, povijesću folkloristike, usmenom tradicijom i usmenom povijesću te etnolingvistikom.

Ovaj zbornik proizašao je iz rada višedisciplinarnog tima stručnjaka iz Češke i Slovačke. U njemu autori promišljaju svakodnevicu od konca Drugoga svjetskog rata do danas u kontekstu velikih političkih i društvenih promjena koje je češko i slovačko društvo prolazilo u tome razdoblju. Posebna je pozornost posvećena promjenama u postsocijalističkom razdoblju od 1989. godine, koje se posebno ogledaju u promjenama hijerarhije vrijednosti u brojnim društvenim i kulturnim kra-jolicima. Tekstovi zbornika propituju kako su “velika” povijest, odnosno ključni politički događaji i prevrati utjecali na “malu” povijest književnosti, znanosti o književnosti, arhitekture, novinarstva, poljoprivrede, svakodnevnog života.

Zbornik osim uvodnog i zaključnog teksta urednice zbornika Zuzane Profantove sadrži još osamnaest priloga. Ključni su koncepti koji povezuju tekstove zbornika u cjelinu, kako ističe urednica u uvodnoj studiji, sloboda, pravda, cenzura, autocenzura, moć, strah, propaganda, identitet, vrijednost, stav.

Jan Pešek u svojem prilogu nudi povijesni, društveni i kulturni okvir političkih promjena u Čehoslovačkoj od 1945. do 1989. godine, odnosno od kraja Drugoga svjetskoga rata, preko godina totalitarizma do demokratske revolucije. Te su godine obilježene snažnim utjecajem komunističke partije na društvo i njezinim borbama za moć koju je uspostavljala i održavala progonima neistomišljenika. Politički su progoni snažno utjecali na politička i građanska prava i slobode, slobodu medija, vjerski život, zaštitu privatnog vlasništva i dr. Milan Zemko u svojem prilogu promišlja političke promjene koje su zadesile Slovačku nakon demokratskih promjena 1989. do danas.

Dva su priloga, onaj René Bílik i Ivane Taranenkove, usredotočena na promjene života književnosti: prvi, od 1949.–1989., a drugi u posljednja dva desetljeća. René Bílik smatra da isključivo jednosmjerna usredotočenost na povijesne promjene nije dostatna za suvslu interpretaciju života ljudi, već je nužno obogatiti je uvidom u vrijednost promjena. Slijedom toga, turbulentna vremena u studiji promatra kroz prizmu svakodnevice književnosti i svakodnevice njezine recepcije do 1989. godine. Nakon 1989. godine promjene u životu slovačke književnosti idu u više smjerova, a obilježene su prije svega smanjenjem pritiska na autore, ali i rehabilitacijom režimu nepoželjnih autora, kao i velikog broja disidenata. Turbulentna vremena jednako su, kao i na književnost, utjecala

i na znanost o književnosti, o čemu pišu Erika Brtáňová i Timotea Vráblová, te na kazališni život Slovačke, o čemu piše Dagmar Podmaková.

O slobodi i istini u svakodnevnom “životnom stilu” novinarstva piše Zuzana Profantová. U razdoblju totalitarizma sloboda je bila shvaćena kao usvajanje marksističko-lenjinističke ideologije i svjesno podvrgavanje demokratskom centralizmu i interesima partije koja predstavlja radničku klasu, smatra Profantová. Baršunastom revolucijom došlo je do privatizacije medija koja, prema autoričinim riječima, nije dovela do bitnog unapređenja slovačkog novinarstva, već tek do “baršunaste normalizacije” u medijima u kojoj glavnu riječ ima profit.

Arhitekturi, stanovanju i urbanizmu posvećene su tri studije u zborniku. Katarina Andrášiová svoj je prilog posvetila arhitekturi u Slovačkoj kao indikatoru “duhovne atmosfere” društva, posebno se usredotočivši na ključne godine u slovačkoj novijoj povijesti (1948., 1968., 1989.). Život arhitekture i život u arhitekturi istraživala je uglavnom metodom usmene povijesti. Slično, stanovanju u komunističkoj i demokratskoj (Čeho)Slovačkoj pristupa i Hana Pelikánová. Pristupa mu s makrorazine u smislu stambenih politika te s mikrorazine, baveći se individualnim iskustvima i pripovijestima o stanovanju. Zuzana Beňušková piše o bratislavskoj četvrti Petržalki, prije i nakon 1989. godine, poznatoj po gradnji velikih stambenih blokova kao baštini socijalističkog režima. Na taj blok studija nastavlja se još dvije tematski srodne. Jedna se bavi svojevrsnom supkulturom koja je vezana za kuće za odmor u drugoj polovici 20. stoljeća (Petra Schindler-Wisten), a druga javnim proslavama i javnim gradskim prostorima na kojima su se održavale (Monika Vrzgulová).

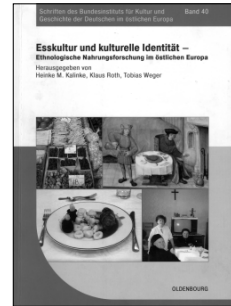
Sljedeći je blok studija posvećen seljacima i radnicima te promjenama u njihovim radnim i životnim habitusima. Katarina Nováková nastoji ocrtati procese prilagodbe i identificirati promjene u životu i vrijednostima seljaka (poljoprivrednika) u drugoj polovici 20. stoljeća, a Miroslav Vaněk analizira pripovijesti radnika (rođenih između 1935. i 1952.) prikupljene vrlo opširnim terenskim istraživanjem.

Studija Magdaléne Paríkové daje uvid u povijesne, ideološke, društvene i kulturne aspekte socijalističkih radnih brigada natjecateljskog tipa, koje zrcale puno širu ideološku i političku stvarnost doba u kojem su postojale. Ta studija otvara i posljednji tematski blok tekstova okupljenih prije svega oko ideološko-političkih tema kao što su politički zatvorenici i kršenja temeljnih prava i sloboda (Natália Veselská) i s njim povezan društveno-politički status Židova kroz desetljeća burne čehoslovačke povijesti (Ivica Bumová). Posljednja se studija bavi komunikacijom tzv. radne inteligencije Čehoslovačke tijekom 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća sa Zapadom i Istokom (Pavel Mücke).

Zbornik *Vrijednost promjena – promjena vrijednosti* bavi se promjenama, odnosno neprestanim kretanjem od jednog načina mišljenja ka drugom, sporim i brzim transformacijama uzrokovanim političkom i ekonomskom poviješću kroz evoluciju i revoluciju, kvalitativne i kvantitativne prilagodbe na brojnim područjima ljudskoga života. Zbornik je vrijedan doprinos razumijevanju socijalizma i postsocijalističkog razdoblja ne samo bivše Čehoslovačke, odnosno današnje Češke i posebno Slovačke, nego i šireg konteksta zaokreta u globalnim politikama i to ispisivanjem povijesti odozdo.

Jelena MARKOVIĆ

Esskultur und kulturelle Identität. Ethnologische Nahrungsforschung im östlichen Europa, hrsg. von Heinke M. Kalinke, Klaus Roth, Tobias Weger, Oldenbourg, München 2010., 255 str. (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa, Bd. 40).

Savezni institut za kulturu i povijest Nijemaca u istočnoj Europi iz Öldenburga često saziva seminare i konferencije vezane uz nekad brojnu njemačku dijasporu na istoku Europe. Ovaj put su se odazvali na poziv uredništva četrdesetog sveska autori vezani uz temu etnološkog istraživanja hrane u istočnoj Europi.

U kakvoj su vezi kulturni identitet s kulturom prehrane pokušali su svojim radovima odgovoriti sljedeći autori:

Heike Müns uvodno pokazuje na primjeru saskog grada Öldenburga kako je moguće u kratkoj preglednoj studiji spoznati važnost prehrane i njezinu povezanost s identitetom. Ona se vješto prebacuje iz putopisnih zapisa o premasnoj hrani (1576.) do novog političkog rituala predaje regionalne kulinarske košarice državnim dužnosnicima, do činjenice da je poslije 1945. grad Öldenbourg zaposjelo 42 000 izbjeglica i prognanih, a ipak su ti stereotipi doneseni u tanjuru odoljeli integraciji i masovnoj ponudi jela. Sliku važnosti obiteljskog obroka za identitet pokazala je na primjerima terenskog rada među Nijemcima u Mađarskoj.

Klaus Roth govori o prehrani kao predmetu etnološkog istraživanja istočne Europe. Zapostavljeno istraživanje u socijalističkom svijetu autor je usustavio i uveo u periodizaciju koju će, vjerujem, mnogi koristiti i citirati: razdoblje tradicionalne prehrane, razdoblje “europeizacije” (od polovice 19. st. do polovice 20. st), razdoblje socijalizma te postsocijalističko doba.

Dorothea Herbert opširnom povijesnom analizom inventara Njemačkog reda, brojnih trgovačkih pisama, dužničkih zapisa i cjenika dolazi do vrlo pedantne slike opskrbe *burga* Thorn/Torun od kraja četrnaestog do polovice 15. stoljeća.

Andrzej Katny pokazuje na primjeru poljskog leksika kako namirnice i jela dugo čuvaju ulogu zavičajnih simbola. Posuđenice iz njemačkoga jezika ušle su u poljsku kulinariku (i oni imaju *buchtlu*, *pastetu*, *kajzerku*, *glivajn* i sl.) i svjedoče o kulturnim kontaktima dvaju naroda. Tobias Weger piše o etničkim stereotipima s kulinarskim okusom, saževši obilnu literaturu o lokalnim, regionalnim i nacionalnim oznakama i stereotipima. Anselm Weyer analizira njemačke autore Günтера Grassa i Roberta Gernhardta, tragajući za njihovom konstrukcijom identiteta u opisima jela i pića.

Elisabeth Fendl i Jana Noskova u studiji “Češka kuhinja” ne razlažu samo klasične kuharice već i sliku o češkoj kuhinji u njemačkim *bedekerima* i feljtonima te promidžbenu materijalu. Ugradile su u svoj rad i sliku o mitu i realnosti nacionalne kuhinje i pitanje postoji li uopće češka kuhinja ili je ona zbroj regionalnih kuhinja. Heinke M. Kalinke (jedna od urednica ovog zbornika uz Klaus Rotha i Tobiasa Wegera) se upustila u istraživanje integracije, samoodređenja i distinkcije, točnije govori o jelu i piću u empirijskoj građi o izbjeglicama, prognanicima i naseljenicima te povratnicima. U hrvatskoj etnologiji, a i stvarnosti, naći ćemo brojne paralele.

Marta Augustynek i Gunther Hirschfelder predstavljaju rezultate autoričina magistarskoga rada “Pri jelu sam još uvijek vrlo poljska”, a govori o mehanizmu integracije i ulozi kulture prehrane među poljskim i moldavskim naseljenicima koji su se potkraj dvadesetoga stoljeća zatekli oko Bonna. Terensko istraživanje odvijalo se na njemačkom i poljskom. Rezultati pokazuju da se promatrana

skupina doseljenika nije privikla njemačkoj kuhinji jer se nije osjećala prihvaćenom, a autorica smatra da ih osjećaj ne vara.

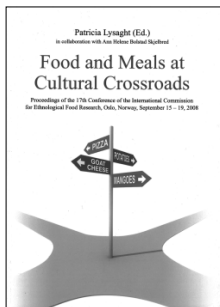
Tri priloga govore o suvremenoj autohtonoj gastronomskoj ponudi, *brendiranju* i festivalizaciji, retradicionalizaciji jelovnika, gotovo na rubu pogleda u budućnost. Tako o novim multikulturalnim fazama u prehrani i restoranskoj ponudi Slovačke nakon 1989. govori Eva Krikovičeva. Obraća pozornost i na dinamiku razvoja interijera te nostalgiju za proteklim vremenom, uspoređujući je s Titovim kultom u Ljubljani.

Dva priloga pripadaju kulturnom turizmu: Sanja Kalapoš Gašparac piše o značenju jela u crikveničkom turizmu. Problematizira primjer Crikvenice, hrvatske turističke uzdanice, koja već dugo osluškuje potražnju svojih posjetitelja. Jedan od značajnih poteza u tom smislu je i naglašavanje tradicionalnih lokalnih jela.

Petar Petrov daje popis tipičnih bugarskih plodova zemlje i njihovu inscenaciju na svečanostima u manjim i većim gradovima. Svojevrstan zaključak ovom svestranom pristupu hrani daje Max Mater, čije se ime već godinama pojavljuje u etnološkoj literaturi vezanoj uz temu o hrani. Zanimljivo je da neke promjene za stolom, kao npr. brzi obrok, autor ne smatra izdajom tradicije, već civilizacijskom mijenom. Premda su njegovi pogledi na Jamesa Olivera, razvikane šefove i feljtoniste zabavno štivo, poruke o razvoju misli o hrani dadu se razlučiti i namijenjene su onima zasićenim televizijskim serijama o hrani koju je moguće samo čuti i gledati, ali ne i kušati.

Hrana pripada esencijalnoj ljudskoj potrebi pa nije čudno što se u globaliziranom *food bumu* sve češće nalazi i na filmskom platnu. O hrani na filmu govori vrlo dobra analiza Detlefa Haberlanda.

Nives RITTIG BELJAK

Food and Meals at Cultural Crossroads. Proceedings of the 17th Conference of the International Commission for Ethnological Food Research, Oslo, Norway, September 15-19, 2008, ed. Patricia Lysaght, Novus Press, Oslo 2010., 341 str.

Teme 17. međunarodnog kongresa ICEFR-a, održanog prije dvije godine u Oslu u organizaciji s Norveškim muzejem poljoprivrede, bile su dodiri i sjecišta kulturnih, ponajprije kulinarskih razmjena, susreta, prihvaćanja te pitanja odabira vezanih uz hranu, i u prošlosti i danas. Zbornik s održane konferencije podijeljen je u pet cjelina, a donosi i predavanja dvaju ključnih predavača: Thomasa M. Wallea iz Norveškog muzeja kulturne povijesti, koji je svoje predavanje naslovio *Kozji sir i mango*, prema dvama identitetskim prehrambenim proizvodima koji u cijelosti mogu predstaviti norvešku prehrambenu kulturu što se odvija između domicilnog stanovništva i najbrojnije emigrantske zajednice, one pakistanske. Raspravljajući o uzajamnim kontaktima nacionalne manjine i većine, Walle će prehrani pripisati ulogu komunikatora koji istodobno može povezivati i udaljavati različite društvene skupine.

Prvi je dio zbornika posvećen temi regionalne prehrane koja je zadnjih desetljeća dobila novo značenje: ne uključuje više samo tradicionalni lokalizam ili identitetska pitanje nego znakovito reflektira određenu životnu filozofiju odgovornosti prema okolišu, proizvođačima, potrošačima na lokalnoj i globalnoj razini, javnoj i privatnoj. Tako će se ovdje naći izlaganje Sonje Böder, koja

istražuje značenje sintagme *regionalna hrana* u svakodnevnom životu sjeverozapadne Njemačke, odnosno različitih razina njezina pojavljivanja – od izricanja pripadnosti do protesta protiv globalizirane kulture ili potencijala međukulturnog dodira koji se događa posredovanjem tradicijske kuhinje. Kompleksnost ciparske prehrane kulture predstavljena je radom o prehranbenim navikama na Cipru tijekom triju stoljeća vladavine Otomanskoga Carstva, no ne iz pozicije sudionika, nego stranih promatrača – putopisaca koji imaju uvid u obje kulture, kršćansku i islamsku. Rad Eszter Kisbán tematizira povijest trodijelne strukture obroka u srednjoj Europi na primjeru juhe kao obvezatnog prvog jela u Mađarskoj od 18. do 20. st. Švedski autor Nils-Arvid Bringéus istražuje povijesni put receptata s janječim testisima, jela koje u sebi sadrži složen skup suprotstavljenih značenja. Istodobno pripadajući sirotinjskoj, ali i građanskoj tradiciji, prezirani ili smatrani poslasticom, janjeći testisi obuhvaćaju dugotrajan proces kulturne, u ovom primjeru, kulinarske razmjene. Zadnji dio prvoga dijela zaključuju tekstovi J. M. V Winter o odnosu prehrane i zdravlja u srednjovjekovnoj Europi što se očitovalo sezonskom prehranom, te drugo ključno predavanje B. Tschofena, koje zahtijeva teorijsku i sustavnu analizu specijalnog elementa prehranbenih sustava. Ideja prostora, a danas sve izraženija u normativnim okvirima oznaka zaštite porijekla, *terroira*, izvornosti, smatra Tschofen, osnovno je organizacijsko načelo kojim bi se trebala voditi etnološka istraživanja prehrane.

Drugu cjelinu zbornika čine tekstovi koji istražuju kulturnu i kulinarsku razmjenu, odabir i pripremu hrane, gostoljubivost te imigrantske kuhinje. Odabrana kulinarska raskršća mogu biti ritualizirani, tradicijski blagdanski obroci, kao što je svečana talijansko-američka gozba za Badnjak, *La Vigilia* (M. A. Di Giovine) ili dječji rođendan u multikulturnim razredima u osnovnim školama Osla (E. R. Scott), koji je shvaćen kao arena međukulturnog dijaloga. D. L. Miller je istraživala ulogu receptata i kuharica kroz nekoliko generacija u norveško-američkoj zajednici u SAD-u, koji su se pokazali vrlo snažnim načinom povezivanja s domovinom. Osim uloge hrane kao imigrantskog identitetskog uporišta, prehrana je i način izražavanja kulturalnog identiteta, što na primjeru Norveške pokazuje rad E. Fossgarda.

Treća se cjelina zbornika bavi prehranbenim transformacijama u kraćim ili dužim vremenskim razdobljima. Rad N. Minari opisuje genezu današnjeg simbola japanske kuhinje – *sushija*, koji je prošao put od recepta za fermentiranu ribu iz sjeveroistočne Azije do rafinirana, na Zapadu pomodnog jela. Gruzijaska kulinarska zemljopisna karta bila je temom rada U. Söderlinda i N. Tskvitinidzea, koji specifičnost gruzijske kuhinje objašnjavaju graničnim položajem između Istoka i Zapada, kršćanstva i islama, raspravljajući posebno o drevnim običajima vezanim uz kruh i vino.

M. Godina Golija i L. Dumpe su istraživale standardizaciju kulinarskog ideala u 18., 19. i 20. stoljeću na primjerima slovenske i latvijske kuhinje. Ekspanzija prehranbenog modela kulturne elite u 20. stoljeću, koja ne uključuje samo određene namirnice nego i strukturu i ritam obroka, u Sloveniji je, smatra Golija, okončana sredinom 1960-ih nakon pauze od dvadeset godina, dok se u primjeru Latvije početak stvaranja nacionalne kuhinje promatra u 18. i 19. stoljeću.

”Hrana, kultura hrane i prehrana” naslov je cjeline koja će ponuditi analize načina prenošenja kulinarskog znanja, rasprava koje okružuju hranu, potrošačkih navika te sjećanja.

Javnu, institucionalnu sferu prehranbenih narativa ocrtat će radovi J. Knézyja o ulozi obrazovanja (domaćinske škole, priručnici) u Mađarskoj u 20. stoljeću te rad H. Jönssona i R. Tellströma o visokoškolskim kurikulumima gastronomskih studija u Švedskoj. Sudionici tih programa, studenti i profesori, pokazuju dinamičan i konfliktan odnos gastronomije i obrazovanja. Osim obrazovnih institucija veliku ulogu u prehranbenim pitanjima ima zdravstvena zaštita koju provodi vladajuća politika, a koju na primjeru kampanja za dojenje novorođenčadi na početku 20. stoljeća u Grčkoj proučavaju A. L. Matalas i F. Pechlivani. No u praksi prehranbeni sudovi koji se svakodnevno donose u velikoj mjeri ostaju u sferi privatnoga. Dio rezultata četverogodišnjeg, multidisciplinarnog projekta istraživanja potrošačkih navika koji je teorijski artikulirao složene mehanizme prehranbenih odabira predstavljen je radom M. Frostling Henningson, koja zaključuje da svakodnevne, potrošačke dileme svežderskog paradoksa nužno rezultiraju kompromisom.

Zbornik zaokružuje poglavlje koje problematizira ulogu izložbi i muzeja u interpretaciji i predstavljanju prehrambene kulture. J. Steward istražuje međunarodne izložbe od kraja 19. stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata, koje su, osim što su pogodovala svjetskoj trgovini hrane, bile i medij komunikacije o predodžbama nacionalnog identiteta. Samim je tim neupitna njihova važnost u definiranju nacionalnih kuhinja te njihov potencijal kao izvoznog, turističkog proizvoda. Ostali tekstovi donose primjere izložbi koje su otvorile nova pitanja o predstavljanju (pre)hrane u muzejima, ali i prenošenju kulinarskog znanja koje se tako odvija. N. Rittig Beljak i M. Randić su izložile iskustva o postavljanju izložbe Svijet hrane u Hrvatskoj, koja je trebala prikazati ukupnost nacionalne prehrambene kulture, dok se rad Y. Lockwood bavi izložbom Ključni sastojci, koja je vođena idejom interpretacije i strukturiranja narativa o prehrambenim značajkama Michigana.

Zbornik *Hrana i obroci na kulturnim raskršćima* pokazuje nove teme i interpretativne struje etnološkog proučavanja prehrane. Širok opseg tema, kao što su aktualizacija regionalnih prehrambenih modela (dijelom kao odgovora na globaliziranu prehrambenu kulturu), kulturna i kulinarska razmjena, prenošenje znanja i (re)prezentacija hrane u muzejima, ipak nije rezultirao oštrom diskusijom, nego pokazao interpretativnu i analitičku složnost istraživača.

Jelena IVANIŠEVIĆ

Fabio Parasecoli, Bite Me. Food in Popular Culture, Berg, Oxford 2008., 168 str.

Glavne teme ove knjige su hrana i popularna kultura, odnosno, njihovo međusobno isprepletanje na raznolikim razinama. To je ujedno i misao vodilja istraživačke znatiželje Fabia Parasecolija, koji na temeljima poststrukturalističke teorijske paradigme i psihoanalize pomno promišlja odnos kulture prehrane i popularne kulture. U njegovoj analizi ne treba zanemariti činjenicu da Parasecoli živi i radi na dvama kontinentima (Europi i Americi) i da se kulturom prehrane ne bavi samo iz znanstvenog aspekta već i u okviru novinarstva (kao urednik i kolumnist časopisa *Gamberro Rosso*). Dvojne pozicije, ne samo prostorne prirode već i one profesionalne (znanstvena i novinarska), omogućile su mu poseban uvid u istraživačku temu. Čini se kao da su omekšale granice u stilu izražavanja pa je knjiga dostupna širem krugu čitatelja, a opet, te iste dvojne pozicije novinara i znanstvenika te profesora predavača na dvama kontinentima na neki su način izoštrile istraživačku perspektivu u analitičkom smislu.

U knjizi *Bite me* autor razmatra kako se u popularnoj kulturi razotkriva naš odnos između hrane koju konzumiramo i naših tijela i kako na tom odnosu i međusobnoj vezi nastaje arena za raznolike političke i ideološke bitke. Oslanjajući se na mnogo raznolikog materijala – filmove, knjige, stripove, pjesme, glazbene videospotove, internetske stranice, predstave, reklame te ostale proizvode masovne proizvodnje – Parasecoli omogućuje čitatelju svjež uvid u aktualnu proizvodnju i raznolike prakse popularne kulture u kojima i kojima se uz pomoć hrane oblikuju naša percepcija i naši identiteti, odnosno naš cjelokupan život.

Fabio Parasecoli smatra, poput mnogih autora koji se priklanjaju simboličkoj perspektivi u istraživanju kulture prehrane, kako hrana nije samo nešto što jedemo već i nešto čime definiramo sebe. Naime, nemoguće je, smatra on, ignorirati društvenu, ekonomsku, političku i simboličku ulogu hrane jer ono što jedemo marker je identiteta moći i kulturnog kapitala, a također je marker klasnog, etničkog i rasnog identiteta, što u knjizi pokazuje na mnogim primjerima. Za Parasecolija je popularna kultura sve što se odnosi na bilo koji kulturni fenomen, predmet, praksu, društveni odnos, pa čak i ideju koji su zamišljeni, proizvedeni, distribuirani i konzumirani u okviru tržišnog okruženja.

U prvom poglavlju Parasecoli analizira ulogu hrane u memoriji, odnosno u reprezentaciji i u konstrukciji subjekta iz aspekta funkcioniranja raznih procesa u mozgu. Prema posljednjim istraživanjima u neurologiji, psihologiji i srodnim znanostima, racionalni su procesi ovisni o memoriji, odnosno o sjećanju i ne mogu se izolirati od onog što se tradicionalno podrazumijevalo iracionalnim, instinktivnim i fizičkim, odnosno prirodnim. Parasecoli naime, pokušava pokazati kako se u popularnoj kulturi na određene načine hrana i probavljanje hrane koriste kako bi učinili što prirodnijim i što prihvatljivijim različite vizije o tome što ljudsko biće ustvari jest, a to se posebice tiče odnosa između uma i osjećaja te sjećanja i tijela. Vizije koje spominje Parasecoli nisu neutralne, već se u njima zrcale oprečni pristupi seksualnosti, rodu i društvenoj interakciji. Bolje razumijevanje načina kako naš mozak radi omogućuje nam da bolje shvatimo i utjecaj popularne kulture na naš život, a taj se utjecaj najviše, smatra Parasecoli, odražava u konzumerizmu i svim njegovim oblicima, a posebno u reklamnoj i marketinškoj industriji.

U drugome poglavlju Parasecoli nastavlja istraživanje, kako sam kaže, “iza mozga”, odnosno pokušava analizirati psihološku dinamiku odnosa između probavljanja hrane i naše dobrobiti kao funkcionalnih subjekata. U tome se poglavlju bavi pojavama koje se vezuju uz probavljanje i prehranu, a nisu kulturno prihvatljive (poput kanibalizma) te se u popularnoj kulturi prikazuju, kako ih Parasecoli naziva, “prikladnih izraza” i “privlačnih metafora”. U cijelom poglavlju Parasecoli detaljnije razrađuje temu vampira u pojedinim književnim djelima i filmu (osobito suvremenom).

Treće poglavlje autor nastavlja promišljajući teme kanibalizma i vampirizma u znanstvenoj fantastici (posebice u književnosti i filmu), osvrćući se na osobitosti samog žanra koji obradu spomenutih tema omogućuje na poseban način. Sveukupan fenomen prehrane čiji se ustroj temelji na biološkoj potrebi – koja da bi se zadovoljila podrazumijeva pripremanje, jedenje i probavljanje hrane, a u određenoj kulturi poprima i raznovrsne simboličke konotacije – dobra je podloga za stvaranje paralelnih svjetova s društveno-političkim obrascima sličnim onima u stvarnome svijetu, a opet potpuno drukčijima. Paralelni svjetovi koji se mogu oblikovati u znanstveno-fantastičnom žanru idealni su za razradu aktualnih tema stvarnoga svijeta, ali s određenim ironijskim i kritičkim odmakom.

Glad i želja za hranom koju osjećamo povezani su i s konstrukcijom predodžbe o našim tijelima, smatra Parasecoli. Stoga u četvrtom poglavlju promišlja spomenutu vezu tako što detaljno analizira utjecaj medija popularne kulture – primjerice, raznih modnih časopisa i časopisa o zdravlju koji podastiru raznovrsne sustave dijeta – na stvaranje predodžbe o idealnoj, odnosno, zadovoljavajućoj slici naših tijela. Tako se, preko medija popularne kulture, primjećuje Parasecoli, oblikuju određeni obrasci prehrane u suvremenom svijetu koji kontroliraju i našu biološku potrebu – glad i psihološku potrebu – želju za hranom i pritom tijekom vremena mijenjaju koncepte muškosti i ženskosti i posljedično strukture moći koje se uz njih vezuju.

U petom poglavlju Parasecoli istražuje vezu između prehrane, tijela, politike i uz njih usko vezano pitanje rase, odnosno rasnog identiteta, poglavito afroameričke zajednice u Americi i njezinu percepcijom diljem svijeta. U tome poglavlju autor ispituje i promišlja kako se tijekom vremena uvijek nekako crnom tijelu ispočetka pridaju kompleksne metafore vezane uz hranu, a dio su popularne kulture (primjerice slika Big Mame u afroameričkoj kulturi čest je motiv američke filmske industrije). Nadalje, osim crnog ženskog tijela Parasecoli je u intergantnu analizu uključio i crnu mušku populaciju koja se u određenim kontekstima, osobito u suvremenoj filmskoj produkciji,

također vezuje uz prehranu – odnosno pripremu hrane te se tako, smatra Parasecoli, rasipa stereotip o opasnom crnom muškarcu.

Posljednje poglavlje knjige Parasecoli je posvetio komercijalnoj temi, prisutnoj u raznovrsnim znanstvenim studijama, ali je vjerojatno nije mogao izostaviti jer je riječ o povezanosti kulture prehrane i turizma. Spomenuta je veza plodna arena za propitkivanje identiteta prehrambenom simbolikom.

Ova je knjiga pomalo intirgantna u odnosu na produkciju studija vezanih uz simboliku prehrane jer simboličku dimenziju promišlja i analizira na velikom broju proizvoda i praksa popularne kulture. Spomenute studije uglavnom obrađuju pojedine žanrove, filmske ili književne, te se posebno bave reklamnom industrijom, a da ne spominjemo studije o turizmu. No, Fabio Parasecoli se hrabro nosi s mnoštvom pomno odaranih primjera kojima pronalazi pravo mjesto u vlastitoj interpretaciji.

Melanija BELAJ